

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Ι' • ΑΡΙΘΜ. 95 • ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1987 • ΣΙΒΑΝ 5747



למען ידעו דוד אחרון בנים ילדו

«Διά νά γνωρίζη αὐτά ἡ γενεά ἡ ἐπερχόμενη,
οἱ υἱοί οἱ μέλλοντες νά γεννηθῶσι»

(Ψαλ. 78:6)

‘Η ‘Ημέρα τῆς Λάρισας!



ΤΙΜΗ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Μετά τή Θεσσαλονίκη, ἤλθε ἡ σειρά τῆς Λάρισας νά τιμήσει τήν προσφορά καί τή μνήμη τῶν ‘Εβραίων τῆς πόλεως, πού χάθηκαν ἄδικα στά ναζιστικά στρατόπεδα.

Σέ μιά ζεστή, ἀλλά καί σημαντική ἀπό ἀπόψεως παρουσίας τῶν ἐπίσημων ἀρχῶν καί τῶν πολιτῶν τελετή, ἡ Λάρισα ἔδειξε ὅτι ἡ μνήμη τῶν παιδιῶν τῆς, πού θανατώθηκαν γιά μόνο τό λόγο τῆς ἐβραϊκῆς θρησκείας τους, εἶναι πάντα ζωντανή.

Στό τεῦχος αὐτό δημοσιεύεται ἐπίσης ἕνα πραγματικά θαυμάσιο κείμενο τοῦ **‘Ελι Βίζελ** (Βραβεῖο Νόμπελ 1986) γιά τή σημασία τοῦ ‘Ολοκαυτώματος. Στήν ἀναδρομή πού κάνει ὁ συγγραφέας στή σημερινή κατάσταση τῆς ἀνθρωπότητας, χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἀρχή πού θέτει: «Υπάρχουν στιγμές πού εἴμαστε ἀνίσχυροι νά ἀποτρέψουμε τήν ἀδικία, ὅμως δέν πρέπει νά υπάρξει στιγμή πού θά παραλείψουμε

νά διαμαρτυρηθοῦμε γι’ αὐτή».

Στό ἴδιο τεῦχος περιλαμβάνονται δύο ἀξιόλογες μελέτες τῶν κ.κ. **Δημ. Μαυριδεροῦ**:

«‘Η γενεαλογία στή Βίβλο» καί τοῦ καθηγητῆ κ. **‘Ιω. Παπαγιαννόπουλου** γιά τά ἀρωματικά φυτά στούς ἀρχαίους ‘Ισραηλίτες. Μελέτες χρήσιμες γιά κάθε ἄνθρωπο πού κοιτάζει καί συγκρίνει τά γνωρίσματα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας σέ κάθε ἐποχή.

‘Η σύντομη παρουσία τοῦ κ. **Βασ. Σταυρόπουλου** γιά τούς ‘Εβραίους

τῆς Κυπαρισσίας, δίνει ἀγνωστα ἱστορικά στοιχεῖα γιά τούς ὁμόθρησκους αὐτῆς τῆς πόλεως.

Τέλος, ἀξίζει ἰδιαίτερα νά προσεχθεῖ ἡ ἐπιστολή τοῦ κ. **‘Αβρ. Σάρδα** γιά τά γεγονότα τῆς Κέρκυρας τοῦ 1891.

‘Η ἐπιστολή αὐτή ἀποτελεῖ σοβαρή συμβολή στή διακρίβωση τῶν τραγικῶν ἀντισημιτικῶν γεγονότων ἐκείνης τῆς περιόδου.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τό Μνημεῖο ‘Εβραίων Μαρτύρων Κατοχῆς, στήν ὁμώνυμη πλατεία τῆς Λάρισας (Έργο τοῦ γλύπτη Γ. Χουλιανρά).

IN MEMORIAM

ΕΛΙ ΒΙΖΕΛ

(βραβείο Νόμπελ Ειρήνης 1986):

«Η καταστολή της δυστυχίας και η προαγωγή της Ειρήνης συνιστούν την ύψιστη κληρονομιά των έξι εκατομμυρίων σφαγιασθέντων»



M

ιά ανάμνηση. Χρόνος: μετά τόν πόλεμο. Τόπος: Παρίσι.
"Ένας νέος αγωνίζεται νά προσαρμοσθεί στη ζωή. 'Η μητέρα του, ό πατέρας του, ή μικρή αδελφή του, χάθηκαν. Είναι μόνοι. Στα πρόθυρα απογνώσεως."

"Όμως, δέν παραιτείται. 'Απεναντίας, μάχεται νά βρεί μία θέση μεταξύ τών ζώντων. 'Αποκτά μία νέα γλώσσα. Κάνει κάποιους καινούργιους φίλους, οί όποιοι, όπως κι ό ιώιος, πιστεύουν ότι ή ανάμνηση του κακού θά αποτελέσει άσπίδα κατά του κακού· ότι ή ανάμνηση του θανάτου θά αποτελέσει άσπίδα κατά του θανάτου. Αυτό πρέπει νά πιστέψει, ώστε νά μπορέσει νά συνεχίσει. Διότι, μόλις επέστρεψε από έναν κόσμο, όπου ό Θεός, προδομένος από τίς ύπάρξεις Του, κάλυψε τό πρόσωπό Του ώστε νά μή βλέπει.

"Η ανθρωπότητα, τό κόσμημα της δημιουργίας Του, επέτυχε νά οικοδομήσει έναν άντεστραμένο Πύργο της Βαβέλ, ό όποιος δέν έκτείνεται πρós τόν ουρανό, αλλά πρós τόν αντίποδά του, γιά νά δημιουργήσει μία παράλληλη κοινωνία, μία νέα «δημιουργία» μέ τούς δικούς της πρίγκηπες, τίς δικές της θεότητες, νόμους, αρχές δεσμοφύλακες και φυλακισμένους. "Έναν κόσμο, όπου τό παρελθόν δέν θά μετρούσε πλέον — δέν θά σήμαινε τίποτε πιά.

"Απογυμνωμένοι από τά ύπάρχοντα, μέ αποκομμένες όλες τίς ανθρώπινες σχέσεις, οί φυλακισμένοι βρέθηκαν μέσα σ' ένα κοινωνικό και πολιτιστικό κενό. «Ξεχάστε», τούς είπαν. «Ξεχάστε από πού ήλθατε· ξεχάστε ποιοί ήσασταν. Μόνο τό παρόν μετράει».

"Όμως, τό παρόν δέν ήταν παρά ένα σκίρτημα του ματιού του Κυρίου. 'Ο ίδιος ό Παντοδύναμος κατέστη σφαγέας: 'Εκείνος ήταν πού αποφάσισε ποιός θά ζούσε και ποιός θά πέθαινε· ποιός θά βασανιζόταν και ποιός θά άνταμειβονταν.

Κάθε νύχτα, ατέλειωτες πομπές ατόμων εξαφανίζονταν μέσα στίς φλόγες, φωτίζοντας ψηλά τόν ουρανό. Φόβος κυριαρχούσε στό σύμπαν. "Όντως, ήταν ένα διαφορετικό σύμπαν· οί νόμοι της φύσης είχαν τροποποιηθεί. Παιδιά φαίνονταν σάν ήλικιωμένοι άνδρες, γέροι κλαψούριζαν σάν παιδιά.

"Άνδρες και γυναίκες, από κάθε γωνιά της Εύρώπης, μετατράπηκαν ξαφνικά σέ ανώνυμα και άπρόσωπα όντα, πού αγωνιούσαν γιά τήν ίδια μερίδα σούπας ή ψωμιού και πού υπέφεραν τήν κοινή μοίρα. 'Ακόμη και ή σιωπή τους ήταν πανομοιότυπη, άφου άπηχούσε τήν ίδια ανάμνηση εκείνων πού χάθηκαν. 'Η ζωή σ' αυτό τό καταραμένο σύμπαν ήταν τόσο διεστραμένη, τόσο άφύσικη, ώστε λίγα καινούργια «είδη» εξελίχθηκαν. Τό περπάτημα άνάμεσα στους νεκρούς έκανε τόν καθένα νά άναρρωτηθεί άν πράγματι ήταν ζωντανός.

"Όμως, ή πραγματική άπόγνωση μάς κυριεύσε άργότερα. Μετά. "Όταν βγήκαμε από τόν έφιάλτη και άρχίσαμε τήν αναζήτηση κάποιου νοήματος.

"Όλοι εκείνοι οί διδάκτορες νομικής ή ιατρικής ή θεολογίας, όλοι εκείνοι οί έραστές της τέχνης και της ποίησης, του Μπάχ και του Γκαίτε, οί όποιοι ψυχρά, έσκεμμένα, διέταξαν τίς σφαγές και συμμετείχαν σ' αυτές, τί σήμαινε αυτή ή μεταμόρφωσή τους; Τί θά μπορούσε νά εξηγήσει τήν από μέρους τους άπώλεια κάθε ήθικης, πολιτιστικής και θρησκευτικής μνήμης; Πώς θά μπορούσαμε νά κατανοήσουμε τήν άδράνεια εκείνων πού παρατήρησαν και ιδιαίτερα τή σιωπή τών Συμμάχων;



K

αί ή ἐρώτηση τῶν ἐρωτήσεων: Πού ἦταν ὁ Θεός σ' ὅλη αὐτή τήν ὑπόθεση; Φάνηκε ἀδύνατο νά συλλάβουμε τήν ἔννοια τοῦ "Αουσβιτς μετά τοῦ Θεοῦ, ὅπως καί τήν κατανόηση τοῦ "Αουσβιτς χωρίς τόν Θεό. "Ἐπρεπε, συνεπῶς, τά πάντα νά ἐπανεκτιμηθοῦν, ἀφοῦ τά πάντα διαφοροποιήθηκαν. Μέ μιὰ μονοκονδυλιά φάνηκε πῶς τά ἐπιτεύγματα τῆς ἀνθρωπότητας ἐσβησαν.

**Πού ἦταν
ὁ Θεός;**

"Ἦταν τό "Αουσβιτς ἓνα ἐπακόλουθο ἢ μιὰ παρέκκλιση ἀπό τόν «πολιτισμό»; Τό μόνο πού γνωρίζουμε εἶναι ὅτι τό "Αουσβιτς ἔθεσε ὑπό ἀμφισβήτηση τόν πολιτισμό, ὅπως ἔθεσε ὑπό ἀμφισβήτηση κάθε τι πού προηγήθηκε τοῦ "Αουσβιτς: παρακώλυση τῆς ἐπιστήμης, κοινωνικές καί οἰκονομικές προστριβές, ἐθνικισμός, ξενοφοβία, θρησκευτικός φανατισμός, ρατσισμός, μαζική ὑστερία — ὅλα βρῆκαν τήν τελική τους ἐκφραση στό "Αουσβιτς:

Τό ἐπόμενο ἐρώτημα ἦταν ὑποχρεωτικά: Γιατί νά συνεχίσουμε; "Αφοῦ ἡ μνήμη συνεχῶς μᾶς ἐπαναφέρει πίσω σ' αὐτό, γιατί νά οἰκοδομήσουμε ἓνα σπίτι; Γιατί νά φέρουμε παιδιά σ' ἓναν κόσμο ὅπου Θεός καί ἄνθρωπος πρόδωσαν τήν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη τους;

Βεβαίως, θά μπορούσαμε νά προσπαθήσουμε νά ξεχάσουμε τό παρελθόν. Γιατί ὄχι; Δέν εἶναι φυσικό, γιά τόν ἄνθρωπο νά καταπνίγει ὅτιδήποτε τοῦ προκαλεῖ πόνο, ὅτιδήποτε τοῦ πρακαλεῖ ντροπή;

"Ὅπως το σῶμα, ἔτσι καί ἡ μνήμη προστατεύει τίς πληγές της. "Ὅταν χαράζει ἡ μέρα, μετά μιὰ νύχτα ἀυπνίας, τά φαντάσματα τοῦ ἀτόμου διατάσσονται νά ἐπιστρέψουν στά μνήματά τους. "Ὅμως, γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία, μᾶς ἦταν ἀδύνατο νά θάψουμε τοὺς νεκρούς μας. "Ἐχουμε τά μνήματά τους μέσα μας.

Γιά μᾶς, ἡ λησμοσύνη ποτέ δέν ἀποτέλεσε ἐναλλακτική λύση.

"Ἡ θύμιση ἀποτελεῖ μιὰ εὐγενή καί ἀπαραίτητη ἐνέργεια. "Ἡ πρόσκληση τῆς μνήμης, ἡ πρόσκληση νά θυμόμαστε, μᾶς συνοδεύει ἀπό τό χάραμα τῆς ἱστορίας.

Καμιά ἄλλη ἐντολή δέν ἐμφανίζεται τόσο συχνά, τόσο ἐπίμονα στή Βίβλο.

"Επιβάλλεται σέ μᾶς νά θυμόμαστε τό καλό πού δεχθήκαμε καί τό κακό πού ὑποστήκαμε.

"Ἡ μέρα τοῦ Νέου "Ετους, Ρῶς "Ασανᾶ, ὀνομάζεται ἐπίσης Γιόμ "Αζικαρὸν, ἡμέρα μνήμης. Κατά τήν ἡμέρα ἐκείνη, τή μέρα τῆς οἰκουμενικῆς κρίσης, ὁ ἄνθρωπος ἀπευθύνει ἐκκλήση στό Θεό νά θυμηθεῖ ἡ λύτρωσή μας ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτό. "Αν ὁ Θεός δεχθεῖ νά θυμηθεῖ τίς δυστυχίες μας, ὅλα θά πᾶνε καλά: ἂν Αὐτός ἀρνηθεῖ, ὅλα θά χαθοῦν. "Ἐτσι, ἡ ἀπόρριψη τῆς μνήμης καθίσταται μιὰ θεία κατάρρα, κάτι πού θά μᾶς καταδικάσει στήν ἐπανάληψη παλαιῶν συμφορῶν, παλαιῶν πολέμων.

Τίποτε ἄλλο δέν προκαλεῖ στήν "Ιουδαϊκή παράδοση τόση φρίκη καί ἀντίσταση, ὅσο ὁ πόλεμος. "Ἡ ἀπέχθειά μας γιά τόν πόλεμο ἀντικατοπτρίζεται μέ τήν ἀποσιώπηση τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς στή λογοτεχνία μας. "Εξάλλου, ὁ Θεός δημιούργησε τήν Τορά γιά νά καταλύσει τήν ἀνομία, γιά νά καταλύσει τόν πόλεμο.

Οἱ πολεμιστές δέν τυγχάνουν προβολῆς στό Ταλμούδ: ὁ "Ιούδας ὁ Μακκαβαῖος δέν ἀναφέρεται κἀν· ὁ Μπάρ Κοχβά ἀναφέρεται, ἀλλά ἀρνητικά. "Ὁ Δαβίδ, ὁ μέγας πολεμιστής καί κατακτητής, δέν ἐπετράπη νά ἀναγεῖρει τό Ναό· ὁ γιός του Σολομών, ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης, εἶναι ἐκεῖνος πού οἰκοδομεῖ τήν κατοικία τοῦ Θεοῦ.



Βεβαίως, όρισμένοι πόλεμοι ήταν άναγκαίοι ή αναπόφευκτοι, κανένας όμως, δέν θεωρήθηκε ως ιερός. Γιά μάς, ιερός πόλεμος άποτελεί αντίφαση. Ό πόλεμος άπανθρωποιεί, ό πόλεμος ύποβιβάζει, ό πόλεμος έξευτελίζει όλους όσους άσχολούνται σ' αυτόν. Τό Ταλμούδ λέγει: «**Ταλμιντέ χαχαρίμ σεμαρμπίμ σαλώμ μπασολάμ**». (Οί σοφοί είναι εκείνοι πού φέρουν τήν ειρήνη στόν κόσμο). Ίσως διότι οί σοφοί ένθυμούνται καλύτερα.

Παρ' όλα αυτά, ή λησμοσύνη είναι κάτι τό ανθρώπινο· άκόμη και ή επιδίωξη τής λησμοσύνης. Οί άρχαίοι τήν αντιμετώπισαν σάν ένα θείο δώρο. Πράγματι, άν ή μνήμη μάς βοηθά νά έπιζήσουμε, ή λησμοσύνη μάς επιτρέπει νά συνεχίσουμε νά ζούμε. Πώς θά μπορούσαμε νά συνεχίσουμε τήν καθημερινή μας ζωή, άν παραμέναμε συνεχώς ένήμεροι τών κινδύνων και τών φαντασμάτων πού μάς περιστοιχίζουν;

**Ή κατάσταση
τής άνθρω-
πότητας
σήμερα
άποτελεί
ήττα
τής μνήμης**

T

ό Ταλμούδ λέγει πώς χωρίς τήν Ικανότητα νά ξεχνά, ό άνθρωπος θά έπαυε νά μελετά. Χωρίς τήν Ικανότητα νά ξεχνά, ό άνθρωπος θά ζούσε διαρκώς σέ κατάσταση παραλυσίας έκ του φόβου του θανάτου. Μόνο ό Θεός μπορεί και πρέπει νά θυμάται τά πάντα.

Πώς θά συμφιλιώσουμε τήν ύψιστη ύποχρέωσή μας πρός τή μνήμη μέ τήν τόσο άπαραίτητη στή ζωή άνάγκη νά ξεχνάμε; Καμιά γενιά δέν ύποχρεώθηκε νά αντιμετωπίσει τόσο έπιτακτικά αυτή τήν παραδοξολογία. Οί έπιζώντες ήθελαν νά έξιστορήσουν τά πάντα στους ζώντες: τή μοναξιά και τή λύπη τών θυμάτων, τά δάκρυα τών μητέρων πού οδηγήθηκαν στήν τρέλα, τίς προσευχές τών καταδικασμένων κάτω από τόν πύρινο ούρανό.

Είχαν άνάγκη νά μιλήσουν γιά τό παιδί εκείνο πού κρυβόταν μέ τή μητέρα του και τή ρώτησε εύγενικά, πολύ εύγενικά: «Μπορώ τώρα νά κλάψω;». Είχαν άνάγκη νά μιλήσουν γιά τόν άρρωστο ζητιάνο πού, κλεισμένος σ' ένα βαγόνι γιά μεταφορές ζώων, άρχισε νά τραγουδά σάν μιά προσφορά πρός τούς συντρόφους του. Και γιά τό μικρό κορίτσι πού άγκαλιάζοντας τή γιαγιά της, ψιθύρισε: «Μή φοβάσαι, μή λυπάσαι νά πεθάνεις... εγώ δέν φοβάμαι, ούτε λυπάμαι». Ήταν έφτά χρονών τό κορίτσι εκείνο πού προχώρησε πρός τό θάνατο άφοβα και άλύπητα.

Καθένας από μάς αίσθάνθηκε τήν ύποχρέωση νά καταγράψει κάθε Ιστορία, κάθε περιστατικό. Καθένας από μάς αίσθάνθηκε τήν ύποχρέωση νά καταθέσει τή μαρτυρία του. Αυτές ήταν οί έπιθυμίες τών άποθανόντων, ή διαθήκη τών νεκρών. Άφού ό άποκαλούμενος πολιτισμένος κόσμος δέν είχε άνάγκη τής ζωής τους, τότε άς κατοικηθεί από τό θάνατό τους.

Ό μεγάλος Ιστορικός Shimon Dubnow ύπήρξε ό καθοδηγητής και ό έμπνευστής μας. Μέχρι του θανάτου του τόνιζε αδιάκοπα στους συντρόφους του στό γκέτο τής Riga: "Yidden, shreibt un fershreibt", (Έβραίοι, καταγράψτε τα όλα). Τά λόγια του είσακούσθηκαν. Μέσα σέ μιά νύχτα, άναρίθμητα θύματα κατέστησαν χρονικογράφοι και Ιστορικοί στά γκέττο, άκόμη και μέσα στά στρατόπεδα του θανάτου.

A

κόμη και μέλη τών Sonderkommandos, τών κρατουμένων εκείνων πού έξαναγκάσθηκαν νά καίνε τούς σωρούς τών συντρόφων τους κρατουμένων, προτού καούν οί ίδιοι, άφησαν πίσω τους πολύτιμα στοιχεία. Ή κατάθεση μαρτυρίας κατέστη ψύχωση.

Μας κληροδότησαν ποιήματα και έπιστολές, ήμερολόγια και άποσπάσματα διηγημάτων, όρισμένα από τά όποία έχουν γίνει γνωστά σέ όλο τόν κόσμο και



άλλα παραμένουν ανέκδοτα.

Μετά τόν πόλεμο, πεισθήκαμε πώς θά άρκοῦσε ή αφήγηση μιās μόνο νύχτας στην Treblinka, νά μιλήσουμε περί τής σκληρότητας, τίς άσκοπες δολοφονίες καί τήν αγανάκτηση πού προκαλοῦσε ή άδιαφορία· θά άρκοῦσε νά βρεθεῖ ή κατάλληλη λέξη καί ό ένδεδειγμένος χρόνος γιά τήν αφήγηση, ὥστε νά ταρακουνηθεῖ ή ανθρωπότητα από τήν άδιαφορία της καί νά αποτρέψει τόν βασανιστή από άλλον βασανισμό.

Πιστέψαμε πώς θά άρκοῦσε νά μιλήσουμε γιά τό παλλιροιακό κύμα μίσους πού ξέσπασε έναντίον τοῦ έβραϊκοῦ λαοῦ, ὥστε οἱ άπανταχοῦ τής οἰκουμένης ανθρωποι νά θέσουν ὀριστικά τέλος στό μίσος κατά οἰουδήποτε πού «διαφέρει» — είτε λευκοῦ, είτε μαύρου, Έβραίου ή Άραβα, Χριστιανοῦ ή Μουσουλμάνου — ὁποιοδήποτε τοῦ ὁποίου ό πολιτικός, ό φιλοσοφικός ή ό σεξουαλικός προσανατολισμός διαφέρει. Άπλοϊκή υπόθεση; Σίγουρα. Ή ὁποία, ὅμως, δέν στερεῖτο κάποιας λογικῆς.

Προσπαθήσαμε. Δέν ήταν εύκολο. Άρχικά, εξαιτίας τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος· ή γλώσσα δέν μᾶς βοηθοῦσε. Έπρεπε νά ξεεύρουμε ἕνα καινούργιο λεξιλόγιο, διότι οἱ λέξεις μας ήταν ανεπαρκείς, αναιμικές. Άλλά, επίσης, τά άτομα τριγύρω μας άρνήθηκαν νά ακούσουν· ἀκόμη καί ὅσοι άκουσαν, αρνούντο νά πιστέψουν· ἀλλά καί ὅσοι πίστεψαν, ἀδυνατοῦσαν νά καταλάβουν. Βεβαίως, δέν μπορούσαν. Κανείς δέν μπορούσε. Ή ἐμπειρία τῶν στρατοπέδων ὑπερβαίνει κάθε μέτρο.

Άποτύχαμε; Συχνά πιστεύω ὅτι ἀποτύχαμε.

Ήν κάποιος μᾶς ἔλεγε τό 1945 ὅτι κατά τή διάρκεια τής ζωῆς μας θρησκευτικοί πόλεμοι θά ξεσποῦσαν σχεδόν σέ κάθε ἡπειρο, ὅτι χιλιάδες παιδιά θά πέθαιναν πάλι από ἀσιτία, δέν θά τό πιστεύαμε. Ή ὅτι ό ρατσισμός καί ό φανατισμός θά ανθοῦσαν καί πάλι, δέν θά τό πιστεύαμε.

Οὔτε θά πιστεύαμε πώς θά ὑπῆρχαν κυβερνήσεις πού θά στεροῦσαν ἕναν ανθρωπο, ὅπως ό Λέχ Βαλέσα, τής ἐλευθερίας νά ταξιδέψει, ἀπλῶς ἐπειδὴ τολμᾷ νά διαφωνεῖ. Καί αὐτός δέν εἶναι ό μόνος. Κυβερνήσεις δεξιές καί ἀριστερές προχωροῦν ἀκόμη παραπέρα, ὑποβάλλοντας ἐκείνους πού διαφωνοῦν: συγγραφεῖς, ἐπιστήμονες, διανοούμενους, σέ βασανιστήρια καί διωγμούς. Πώς νά ἐξηγήσουμε αὐτή τήν ἡττα τής μνήμης;

Πώς νά ἐξηγήσουμε ὅτιδῆποτε: τήν προσβολή τοῦ ἀπαρτχάιντ πού συνεχίζεται ἀμείωτη. Ό ρατσισμός από μόνος του εἶναι κάτι τό φοβερό· ὅμως, ὅταν ἐμφανίζεται ὡς κάτι νομότυπο καί, συνεπῶς, δίκαιο, ὅπου ἕνας ανθρωπος σάν τόν Νέλσον Μαντέλα φυλακίζεται, τότε καθίσταται ἀκόμη ἀπεχθέστερος. Χωρίς νά συγκρίνουμε τό ἀπαρτχάιντ μέ τόν ναζισμό καί τήν «τελική λύση» του — ἀφοῦ τό τελευταῖο ἀπορρίπτει κάθε σύγκριση — δέν μπορούμε νά μήν ἀποδώσουμε καί τά δύο τά συστήματα, παρά τήν φαινομενική νομιμότητά τους, στό ἴδιο στρατόπεδο. Ήγάρχει, επίσης, τό βδέλυγμα τής τρομοκρατίας: ὁμηροί στό Ίράν, ή ἐν ψυχρῷ σφαγή στή συναγωγή στήν Κωνσταντινούπολη, οἱ παράλογες δολοφονίες στοῦς δρόμους τῶν Παρισίων. Ή τρομοκρατία πρέπει νά τεθεῖ ἐκτός νόμου από ὅλα τά πολιτισμένα ἔθνη — ὄχι νά ἐξηγεῖται καί νά ἐκλογικεύεται, ἀλλά νά καταπολεμηθεῖ καί νά ἐξοντωθεῖ. Τίποτε δέν μπορεῖ, οὔτε θά μπορέσει νά δικαιολογήσει τό φόνο ἀθῶων καί ἀνυπεράσπιστων παιδιῶν.

Άλλά καί ή ἀποτρόπαια πράξη παρεμπόδισης ανδρῶν καί γυναικῶν, ὅπως ό Άντρέι Σαχάρωφ, οἱ Βλαντιμίρ καί Μάσσα Σλέπακ, ή Ίντα Νούντελ, ό Γιώσιφ Μπέγκουν, ό Βίκτωρ Μπραϊλόφσκι, ό Ζάχαρ Ζονσέιν καί ὅλοι οἱ λοιποί γνωστοί καί άγνωστοι, νά φύγουν από τή χώρα τους.



**‘Η ειρήνη
ἀποτελεῖ
δῶρο μας,
τοῦ ενός
πρός
τόν ἄλλον**

Κ

αί ὑπάρχει τό Ἰσραήλ, τό ὁποῖο μετά 2.000 χρόνια ἐξορίας καί 38 χρόνια κυρίαρχης ὑπαρξης, στερεῖται ἀκόμη τῆς εἰρήνης. Ἐπιθυμῶ νά δῶ τόν λαό αὐτό, πού εἶναι δικός μου, σέ θέση νά ἐγκαθιδρύει τά θεμέλια γιά ἐποικοδομητικές σχέσεις μέ ὄλους τούς

“Αραβες γείτονές του, ὅπως ἔκανε μέ τήν Αἴγυπτο. Πρέπει νά ἀσκήσουμε πίεση πρὸς ὄλους ἐκείνους πού βρίσκονται στήν ἐξουσία, γιά συνδιαλλαγή.

Ἐδῶ ἐπανερχομαι στή μνήμη. Πρέπει νά θυμόμαστε τή δυστυχία τοῦ λαοῦ μας, ὅπως πρέπει νά θυμόμαστε ἐκείνη τῶν Αἰθιοπῶν, τῶν Καμποτζιανῶν, τοῦ κόσμου τῶν πλοίων, τῶν Παλαιστίνιων, τῶν Ἰνδιάνων Μεσκίτας, τῶν Ἀργεντινῶν *desaparecidos* — ἡ λίστα τῶν δυστυχούντων φαίνεται ἀτέλειωτη.

“Ὡς θυμόμαστε τόν Ἰώβ ὁ ὁποῖος, ἔχοντας χάσει τά πάντα — τά παιδιά του, τούς φίλους του, τά ὑπάρχοντά του, ἀκόμη τήν ἐπιχειρηματολογία του πρὸς τόν Θεό — εἶχε ἀκόμη τή δύναμη νά ξαναρχίσει, νά οἰκοδομήσει ἐκ νέου τή ζωή του.

Ὁ Ἰώβ ἦταν ἀποφασισμένος νά μὴν ἀπαρνηθεῖ τή δημιουργία, ὅσο ἀτελής κι ἂν εἶναι, πού ὁ Θεός τοῦ ἐμπιστεύθηκε.

Ὁ Ἰώβ, ὁ πρόγονός μας. Ὁ Ἰώβ, ὁ σύγχρονός μας. Ἡ περιπέτειά του ἀφορᾷ ὅλη τήν ἀνθρωπότητα. Ἐχασε ποτέ τήν πίστη του; Ἄν συνέβη τοῦτο, τότε τήν ἀνακάλυψε ἐκ νέου μέσα στήν ἀνταρσία του. Ἀπέδειξε ὅτι ἡ πίστις εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν ἐπανάσταση καί ὅτι ἡ ἐλπίδα εἶναι δυνατή πέρα ἀπὸ τήν ἀπόγνωση. Πηγὴ τῆς ἐλπίδας του ἦταν ἡ μνήμη, ὅπως πρέπει νά εἶναι καί ἡ δική μας. Ἐφόσον θυμᾶμαι, εἶμαι σέ ἀπόγνωση. Ἐφόσον θυμᾶμαι, ἔχω ὑποχρέωση νά ἀπορρίψω τήν ἀπόγνωση.

Θυμᾶμαι τούς δολοφόνους, θυμᾶμαι τά θύματα, ἀκόμη κι ὅταν ἀγωνίζομαι νά ἀνακαλύψω χίλιους λόγους γιά τήν ἐλπίδα.

Ὑπάρχουν στιγμές πού εἴμαστε ἀνίσχυροι νά ἀποτρέψουμε τήν ἀδικία ὅμως δὲν πρέπει νά ὑπάρξει στιγμή πού θά παραλείψουμε νά διαμαρτυρηθοῦμε γι’ αὐτή. Τό Ταλμούδ μᾶς λέει πῶς σῶζοντας μιά ὑπαρξη, εἶναι σάν ἓνας νά διέσωσε τόν κόσμο. Μπορεῖ νά εἴμαστε ἀνίσχυροι γιά νά ἀνοίξουμε ὅλες τίς φυλακές καί νά ἀπελευθερώσουμε ὄλους τούς φυλακισμένους, διακηρύσσοντας ὅμως τήν ἀλληλεγγύη μας πρὸς ἓναν φυλακισμένο, καταδικάζουμε ὄλους τούς δεσμοφύλακες.

Κανένας ἀπὸ μᾶς δὲν εἶναι σέ θέση νά καταργήσει τόν πόλεμο ὅμως εἶναι ὑποχρέωσή μας νά τόν ἀποκηρύξουμε καί νά προβάλλουμε κάθε χυδαιότητά του. Ὁ πόλεμος δὲν ἀφήνει νικητές, μόνο νικημένους.

Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει ἀνάγκη νά θυμᾶται περισσότερο ἀπὸ ὅσο ποτέ ἄλλοτε. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει ἀνάγκη τήν εἰρήνην περισσότερο ἀπὸ ὅσο ποτέ ἄλλοτε, ἀφοῦ ὁλόκληρος ὁ πλανήτης μας, ἀπειλούμενος ἀπὸ πυρηνικό πόλεμο, κινδυνεύει μέ ὁλοσχερὴ καταστροφή. Μιά καταστροφή πού μόνο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά προκαλέσει, πού μόνο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἀποσβήσει.

Ἡ ἀνθρωπότητα πρέπει νά θυμᾶται πῶς ἡ εἰρήνη δὲν ἀποτελεῖ δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς τά δ. δημιουργήματά του. Ἀποτελεῖ δῶρο μας τοῦ ενός πρὸς τόν ἄλλο.

Κείμενο ὁμιλίας
τοῦ Elie Wiesel
κατὰ τὴν τελετὴ
ἀπονόμης βραβεῖου
Νόμπελ Εἰρήνης 1986.

‘Η Λάρισα τίμησε τή μνήμη των ‘Εβραίων θυμάτων της κατοχής



Κυλινδρος από λεπτό φύλλο χαλκού με χαραγμένα όλα τα ονόματα των 235 Λαρισαίων Έβραίων θυμάτων του ναζισμού που έναποτέθηκε εντός κρύπτης στη βάση του μνημείου ΕΒΡΑΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΑΤΟΧΗΣ στη Λάρισα κατά την τελετή των αποκαλυπτηρίων του Μνημείου την 5.4.87.

Σέ ατμόσφαιρα βαθύτατης συγκίνησης και μεγάλου έκφρασμού ανθρωπιάς πραγματοποιήθηκαν την Κυριακή 5 ‘Απριλίου σέ σεμνή τελετή — μέ τήν παρουσία πλήθους Λαρισαίων — τά αποκαλυπτήρια του μνημείου των ‘Εβραίων θυμάτων των ναζί, στήν ομώνυμη πλατεία πού δημιουργήθηκε πρόσφατα, στή Λάρισα στή συμβολή των οδών Κύπρου - ‘Ανθίμου Γαζή και Κενταύρων.

Τό κύριο χαρακτηριστικό τής τελετής, ήταν ή έκφραση — γιά άλλη μιά φορά — αποτροπιασμού γιά τήν θηριωδία των ναζιστών και ή επαναφορά στή μνήμη χιλιάδων Λαρισαίων — ‘Εβραίων και Χριστιανών — των μορφών αγαπημένων τους προσώπων πού χάθηκαν τόσο άδικα και έγκληματικά από τή ζωή, εξαιτίας μιάς παράφρονος αντίληψης, μερικών «άνθρώπων».

Συνδιοργανωτές τής εκδήλωσης, πού ήταν ό ελάχιστος φόρος τιμής πού θά μπορούσε νά αποδοθεί, ήταν ό **Δήμος Λάρισας** και ή **‘Ισραηλιτική Κοινότητα**. ‘Αλλωστε γιά τόν σκοπό

αυτό ή Κοινότητα παραχώρησε τόν χώρο όπου δημιουργήθηκε ή πλατεία και άργότερα έπεκράτησε ή γνώμη τής δημιουργίας μνημείου.

‘Αξιοσημείωτο γεγονός ήταν ή παρουσία κορυφαίων παραγόντων τής κυβέρνησης και όλων των τοπικών αρχών τής Λάρισας, πού αντικατόπτρισε συγκινητικά τήν αγάπη και τόν σεβασμό πρός τούς συμπολίτες τους ‘Ισραηλίτες, και γενικότερα τήν εκτίμηση πρός τόν φίλο λαό του ‘Ισραήλ, πού έχει υποφέρει τά πάνδεινα από χιλιάδων έτών, μέ αποκορύφωμα τή «μαύρη» παγκόσμια περίοδο 1939 - 44.

Κατά τή διάρκεια προσέλευσης των επισήμων σημαντικό γεγονός υπήρξε ή απόδοση τιμών μέ τό έμβλημα τής σημαίας — από τή Φιλαρμονική του Δήμου — πρός τό πρόσωπο του ‘Αρχираββίνου ‘Αθηνών — πού ήρθε στή Λάρισα γιά τήν εκδήλωση — όπως επίσης και πρός τόν διπλωματικό αντιπρόσωπο του ‘Ισραήλ στήν ‘Αθήνα πρέσβη κ. Μωσέ Γκιλμπόα και τόν ύπουργό ΠΕΧΩΔΕ κ. Εύάγγελο Κουλουμπή.

Στήν τελετή αποκαλυπτηρίων του μνημείου μίλησαν ό **Δήμαρχος Λάρισας κ. ‘Αρ. Λαμπρούλης**.

‘Ακολούθησε όμιλία - άναφορά του προέδρου τής **‘Ισραηλιτικής Κοινότητας κ. Μιχάλη Λεβή**.

Στή συνέχεια συγκινητική υπήρξε ή **άναφορά ‘Ισραηλίτισας διασωθείσης όμήρου τής κ. Ναχμία** πού περιέγραψε ανάγλυφα τά όργια βασανιστών και άποτρόπαιων πράξεων στά κολαστήρια του ‘Αουσβιτς, του Νταχάου κ.λπ.

‘Η εκδήλωση συνεχίστηκε μέ τό θρησκευτικό τελετουργικό μέρος όπου έγινε έπιμνημόσυνη δέηση, χοροστατούντος του ‘Αρχираββίνου ‘Αθηνών, συμπαραστατούμενου από Ραββίνους. ‘Η δέηση εψάλλει στα έβραϊκά και άκούσθηκε εύχολόγιο στήν ελληνική γλώσσα.

Τά αποκαλυπτήρια του μνημείου έγιναν από τόν **ύπουργό Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων κ. Εύάγγελο Κουλουμπή**, τόν **δήμαρχο Λάρισας κ. ‘Αριστείδη Λαμπρούλη** και από τόν **πρόεδρο του Κεντρικού ‘Ισραηλιτικού Συμβου-**



λίου κ. Ίωσήφ Λόβιγγερ, ενώ ακολούθησε η τοποθέτηση στη βάση του μνημείου, περγαμηνής των ονομάτων των Έβραίων θυμάτων από τον **τ. πρόεδρο της Ισραηλτικής Κοινότητας κ. Έσδρα Μωϋσή.**

Αμέσως μετά τηρήθηκε ένας λεπτού σιγή και έγινε ανάκρουση του Έθνικού Ύμνου.

Έγινε **κατάθεση στεφάνων** από τον ύπουργό ΠΕΧΩΔΕ κ. Εύαγ. Κουλουμπή εκ μέρους της κυβέρνησης, από τον δήμαρχο Λάρισας κ. Αρ. Λαμπρούλη από τον Ισραηλινό Διπλωματικό Αντιπρόσωπο πρέσβη κ. Μωσέ Γκιλμπόα, την Ισραηλιτική Κοινότητα Λάρισας, τον Σύνδεσμο Αναπήρων - Θυμάτων Πολέμου, την Πανελλήνια Ένωση Αγωνιστών Έθνικής Αντίστασης, την Πανελλήνια Ένωση Αγωνιστών Έθνικής Αντίστασης τμήμα Συκουρίου, τους Έβραίους ομήρους Λάρισας, την Ένωση Ομήρων Έβραίων Θεσσαλονίκης, τό Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο, τον Όργανισμό Περιθαλψής και Αποκατάστασης Ισραηλιτών Ελλάδας, την έφημερίδα «Έλευθερία» και περιοδικό «Θεσσαλικές Έπιλογές», τις Ισραηλτικές Κοινότητες Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Βόλου, Τρικάλων, Χαλκίδας, Ίωαννίνων, Ρόδου και Βελιγραδίου Γιουγκοσλαβίας, τό

Έμποροβιομηχανικό Έπιμελητήριο Λάρισας, του Σύνδεσμου Φιλίας «Έλλάς - Ισραήλ» Αθηνών και Θεσσαλονίκης, τον Μορφωτικό - Φιλανθρωπικό Έβραϊκό Σύλλογο Αθηνών «Ο Φίλων», τό Έβραϊκό Πρακτορείο Έλλάδας, τον Ροταριανό Όμιλο Λάρισας, την εκπρόσωπο της J.C.D. στην Έλλάδα, τον Σύνδεσμο Θεσσαλικών Βιομηχανιών, τον Έμπορικό Σύλλογο Λάρισας, τον Μορφωτικό Σύλλογο «Αριστεύς», την Έλληνική Μέριμνα Λάρισας, τό Σώμα Έλληνίδων Όδηγών, τους Προσκόπους, τό Λύκειο Έλληνίδων, τον Φιλανθρωπικό Σύλλογο «Οί φίλες της Αγάπης», τις κυρίες της Ισραηλτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, τον Πανελλήνιο Σύλλογο Προσωπικού Ισραηλτικών Όργανισμών και Κοινοτήτων, την Έβραϊκή Νεολαία Έλλάδας, τό 8ο Δημοτικό Έβραϊκό Σχολείο Λάρισας και από συγγενείς και φίλους των θυμάτων, τό Δ.Σ. του ZONTA κατέθεσε 5.000 δρχ. στις «Φίλες της Αγάπης».

Ακόμη **μηνύματα έστειλαν** ο ύφυπουργός Έθν. Άμυνας κ. Θ. Στάθης, ό βουλευτής κ. Γ. Σουφλιάς, ό γεν. γραμματέας του ΕΟΤ καθηγητής κ. **Π. Λαζαρίδης** μέ την ιδιότητά του του προέδρου του Θεσσαλικού Πανεπιστημίου, ό Έκτελεστικό Διευθυντής του Παγκόσμιου Έβραϊκού Συνε-

δρίου από τη Νέα Υόρκη δρ **Ισραέλ Σίνγκερ**, ό αντιπρόεδρος τη γαλλικής γερουσίας από τό Παρίσι κ. **Μισέλ Ντρέφους Σμίτ**, ό πρόεδρος της Παγκόσμιας Ισραηλιτικής «Αλιάνς» καθηγητής κ. **Στέγκ**, ό πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συνεδρίου του Λουξεμβούργου κ. **Γκύ Αάχ**, ό γεν. διευθυντής της αντι - δυσφημιστικής οργάνωσης της Μπενέ - Μπερί κ. **Άβραάμ Φόξμαν**, ό Αρχιραββίνος της Ρουμανίας και πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συνεδρίου της Ρουμανίας, **ραββίνος Μοζίς Ρόουζεν**, οι Άμερικανοί φίλοι του Έβραϊκού Μουσείου Έλλάδος διά του προέδρου τους κ. **Μολφέτα**, ό πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου της Βρετανίας δρ. **Λάιονελ Κοπέλοβιτς**, εκ μέρους του Παγκόσμιου Έβραϊκού Συνεδρίου ό κ. **Γκέρχαρντ Ρίνγκερ**, ό γ.γ. του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου της Ισπανίας κ. **Σάμουελ Τολεντάνο**, ό πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου της Έλβετίας κ. **Ρόμπερτ Μπρασουνοβαϊκ**, ό πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας κ. **Χέλμουτ Άρις**, ό πρόεδρος της Ισραηλτικής Κοινότητας Ρόδου κ. **Μωρίς Σοριάνο** και ό πρόεδρος του Συλλόγου Όμήρων



‘Η μνήμη τους θά μείνει αιώνια

Μήνυμα του Καθηγητή Παντελή Λαζαρίδη

Προέδρου της Δ.Ε. του Θεσσαλικού Πανεπιστημίου

Μέ την ιδιότητα του προέδρου της Διοικούσας ‘Επιτροπής του Θεσσαλικού Πανεπιστημίου, του πνευματικού αυτού πανθεσσαλικού οργάνου, προσέρχομαι προσκυνητής στη σημερινή τελετή.

Προσκυνητής στην ιερή μνήμη των άθων θυμάτων, των ‘Εβραίων πολιτών αυτής της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλίας. ‘Όπως είναι γνωστό, τό 35% των ‘Εβραίων της Λάρισας, τό 26% των ‘Εβραίων του Βόλου και τό 31% των ‘Εβραίων των Τρικάλων έχασαν άναίτια τή ζωή τους στά χιτλερικά στρατόπεδα.

‘Έχασαν τή ζωή τους! Μά πρίν τούς άφαιρεθεί, κατά τρόπο άπάνθρωπο και πρωτοφανή στην ιστορία της ανθρωπότητας ή ζωή, είχαν περάσει τίς πιό άγριες και τίς πιό έφιαλτικές στιγμές γιά τήν ανθρωπινή προσωπικότητά τους. Τά βασανιστήρια, οί έξευτελισμοί, ό φόβος

του άπρόσμενου, θανάτωνα σε κάθε στιγμή τήν ψυχή, πολύ πρίν θανατώσουν τό σώμα. Κι όταν έφτανε ή ώρα νά πάρουν οί ναζί αυτά τά ανθρωπίνα ράκη πού λέγονταν ‘Εβραίοι κρατούμενοι, ή διαδικασία τής άφαίρεσης τής ζωής ήταν κι αυτή άγρια, άπάνθρωπη, άταίριαστη στην ανθρωπινή φύση.

‘Όλα αυτά τά υπέστησαν οί ‘Εβραίοι γιά μόνο τό λόγο ότι ήταν ‘Εβραίοι. Θά μπορούσε νά ισχυρισθεί κανείς ότι τά 6 έκατομμύρια πού θανατώθηκαν στά χιτλερικά στρατόπεδα είναι μάρτυρες τής ιουδαϊκής θρησκείας. ‘Όχι, δέν είναι μόνο αυτό: είναι μάρτυρες μιάς πανανθρώπινης ιδέας, ενός ύψηλου αιτήματος πού διαμορφώνει σαράντα τώρα χρόνια τήν ανθρωπινή κοινωνία: τή δημιουργία μιάς κοινωνίας χωρίς φυλετικές και θρησκευτικές διακρίσεις. Τά 6 έκατομμύρια ‘Εβραίοι, μαζί μέ όλα εκείνα τά έκατομμύρια θύματα του β’ παγκοσμίου πολέμου, ποτίζουν μέ τό αίμα τής θυσίας τους τό δέντρο τής ειρήνης και τής ισότητας. Γι’ αυτό ή μεγάλη θυσία τους δέν πήγε χαμένη. Γι’ αυτό και ή μνήμη τους θά μείνει αιώνια.

Στήν τελετή των άποκαλυπτηρίων του μνημείου των ‘Εβραίων θυμάτων **παραβρέθηκαν** ό ύπουργός ΠΕΧΩΔΕ κ. Εύάγ. Κουλουμπής, ό νομάρχης Λάρισας κ. ‘Απόστολος Βλασιάδης, οί βουλευτές κ.κ. Ι. Φλώρος, Ν. Κατσαρός, ‘Αγ. Ευστρατιάδης και ‘Ηλ. Παπαδημητρίου, ό δήμαρχος Λάρισας κ. ‘Αρ. Λαμπρούλης, οί αντιδήμαρχοι Χριστ. Δαμάνης, ‘Απ. Καλογιάννης και Χρ. Χαλκιάς, ό εκπρόσωπος του Μητροπολίτη άρχιμανδρίτης κ. Μακάριος, ό πρόεδρος του Κεντρικού ‘Ισραηλιτικού Συμβουλίου κ. ‘Ιωσήφ Λόβιγγερ, ό αντιπρόεδρος του Κεντρικού ‘Ισραηλιτικού Συμβουλίου τής Γαλλίας κ. Πιέρ Κάουφμαν, αντιπροσωπεία του Κεντρικού ‘Ισραηλιτικού Συμβουλίου τής Γιουγκοσλαβίας μέ επικεφαλής τόν κ. Σαντικάριο, ό άστυνομικός έπιθεωρητής Θεσσαλίας ταξίαρχος Π. Γούλας, ό άστυνομικός διευθυντής κ. Θ. ‘Αποστολόπουλος, ό διοικητής τής Πυροσβεστικής έπιπυραγός Γ. ‘Ιωάννου, ό πρόεδρος του δικηγορικού συλλόγου Λάρισας κ. Γ. Δουβαλόπουλος και εκπρόσωποι στρατιωτικών και πολιτικών άρχών, φορέων και οργανώσεων τής Λάρισας.

‘Ηλ. Π. Παπαδημητρίου
(‘Από τήν «Έλευθερία» Λάρισης
7.4.1987)

‘Η όμιλία - ιστορική άναφορά του προέδρου τής ‘Ισραηλιτικής Κοινότητας Λαρίσης κ. Μ. Λεβή

‘Ο πρόεδρος τής ‘Ισραηλιτικής Κοινότητας Λαρίσης κ. Μιχάλης Λεβής έκανε τήν παρακάτω άναφορά στά γεγονότα εκείνης τής περιόδου:

«43 χρόνια πρίν. 24 Μαρτίου 1944. ‘Ημέρες βάρβαρης γερμανικής κατοχής. Παραμονή τής έθνεγείας του 1821. Παρασκευή ξημερώματα.

Γκρίζα σύννεφα σκεπάζουν τόν ούρανό τής θεσσαλικής πρωτεύουσας.

Μιά άσυνήθιστη γιά τήν εποχή εκείνη ήσυχία άπλώνεται σ’ όλη τήν πόλη. Τή διακόπτουν τά ούρλιαχτά των γερμανικών σκυλιών και ό θόρυβος από τίς μπότες των γερμανών φρουρών.

‘Ήσυχια κοιμούνται στά κρεβάτια τους οί Λαρισαίοι και άνάμεσά τους και 235 ‘Εβραίοι. Είμαι αυτοί πού από άφέλεια είχαν πιστέψει στη γερμανική έπιείκεια και είχαν ξεγελαστεί από τό μπλοφάρισμά τους.

Οί Γερμανοί προσποιούνται ότι έπαψαν νά ενδιαφέρονται γιά τούς ‘Εβραίους. Τούς διατάζουν μόνο νά κα-

ταγραφούν σε είδικούς καταλόγους. Τακτική τους είναι νά άποκοιμήσουν τά θύματά τους, νά τούς κρατούν σ’ ένα είδος λήθαργου, νά καθησυχάζουν τούς φόβους τους. ‘Ετσι θά μπορούν νά έφορμήσουν ξαφνικά πάνω τους τήν ώρα άκριβώς πού δέν τό περιμένουν. Εύτυχώς, είναι λίγοι αυτοί πού ξεγελιούνται από τή γερμανική προσποίηση. Τά υπόλοιπα μέλη τής ‘Ισραηλιτικής Κοινότητας Λάρισας, 950 περίπου τόν αριθμό, έχουν σκορπίσει στό άντάρτικο, στά βουνά, στά μακρινά χωριά. ‘Εκεί, μέ τή συμπαράσταση του κλήρου, του λαού, τής άστυνομίας, των αντιστασιακών οργανώσεων, αγωνίζονται νά έπιβιώσουν.

Γύρω στίς 5 τό πρωί τήν ήσυχία αυτή διακόπτουν άπότομα φρεναρίσματα αυτοκινήτων. Οί Γερμανοί, βοηθούμενοι και από έξωμότες σμπόρους, υπερφαλαγγίζουν μέ μπλόκα όλόκληρη τήν έβραϊκή συνοικία τής πόλης.

Μπότες βαριές άντηχοΰν στό πλακόστρωτο και οί πόρτες των έβραϊκών σπιτιών ή μία μετά τήν άλλη υπο-



χωρούν κάτω από βία και άγρια κτυπήματα. Έκφωνούνται όνομαστικοί οικογενειακοί κατάλογοι, γιά να μή μπορέσει κανένας να ξεφύγει.

Έτσι, όλοι όσοι πίστεψαν στη ναζιστική τακτική, κυνηγημένοι σάν ζώα, οδηγούνται στην κεντρική πλατεία και από εκεί στοιβάζονται μέ κτυπήματα υποκόπανων και μαστιγίων σέ φορτηγά.

Ατέλειωτες στιγμές μαρτυρίου... Η άπαισία πομπή σχηματίζεται όπως θλιβερό έτερόκλητο κοπάδι, όπου συμφέρονται ανάκατα, φωνάζοντα, στενάζοντα, παιδιά, γυναίκες, γέροι και νέοι...

Γυμνόποδες οί περισσότεροι, μ' ένα μοναδικό ρούχο, κατατρομαγμένοι οί 225 Έβραίοι, οδηγούνται στόν δρχο αυτοκινήτων πού έχει μετατραπεί σέ στρατόπεδο συγκέντρωσης. Θά μείνουν εκεί, κάτω από άθλιες και άποτρόπαιες συνθήκες, γιά 8 ήμέρες. Μαζί τους θά ένωθούν και οί Έβραίοι πού συλλαμβάνονται στά Γιάννενα, 1.860 τόν αριθμό, από τό Βόλο και τά Τρίκαλα.

Όλοι μαζί οδηγούνται στό Σιδηροδρομικό Σταθμό, στοιβάζονται σέ φορτηγά βαγόνια στό συρμό του θανάτου, πού ξεκίνησε από τήν Αθήνα. Τελικός προορισμός μετά από ταξίδι 9 ήμερών κάτω από άπάνθρωπες συνθήκες, ό σταθμός του Άουσβιτς. Είναι ό τελευταίος τους σταθμός πρίν από τούς θαλάμους τών άερίων και τά κρεματόρια του Μπιρκενάου.

Ό Έβραϊσμός της Ελλάδας έχει τό τραγικό προνόμιο νά είναι ό τρίτος (μετά τή Λιθουανία και τήν Έσθονία) από πλευράς άφανισμού στόν εύρωπαϊκό χώρο. Και βέβαια, ό αριθμός τών θυμάτων θά ήταν άκόμη μεγαλύτερος, άν ή συμπαράσταση του ύπόλοιπου ελληνικού πληθυσμού δέν ήταν τόσο αϋθόρμητη και γενναία.

Απ' τίς πρώτες στιγμές, επώνυμοι και άνώνυμοι άνθρωποι βρέθηκαν στό πλευρό τών Έβραίων και προσπάθησαν νά τούς συμπαρastaθούν όσο μπορούσαν. Πολλοί έκρυψαν στά σπίτια τους συμπατριώτες Έβραίους βάζοντας σέ πραγματικό κίνδυνο τόν έαυτό τους και τήν οικογένειά τους. Άλλοι τούς βοήθησαν νά διαφύγουν. Οί αντίστασιακές οργανώσεις έκαναν βίωμά τους τή διάσωση τών Έβραίων. Κορυφαία έκδήλωση της ελληνικής αλληλεγγύης σέ έθνικό επίπεδο ή στάση του τότε Άρχιεπισκόπου της Ελλάδος Δαμασκηνού.

Περνούν περίπου δύο χρόνια και στίς 8 Φεβρουαρίου 1982 τό Δημοτικό Συμβούλιο αποδέχεται τό αίτημα της Κοινότητάς μας και τήν εισήγηση της αρμόδιας έπιτροπής και αποφασίζει τήν όνομασία της νέας πλατείας σέ πλατεία Έβραίων Μαρτύρων Κατοχής.

Απόφαση δίκαια, γενναία, άντάξια της εύαισθησίας της δημοτικής μας άρχης και της ιστορίας της πόλης αϋτης. Αισθήματα μεγάλης ίκανοποίησης, δυνατής συγκίνησης και βαθιάς εύγνωμοσύνης πλημμυρίζουν τούς Έβραίους της Λάρισας αλλά και όλοκληρου του ελληνικού χώρου.

Μέ τήν απόφαση αϋτή δίνεται ένα βαθύτερο νόημα και γίνεται μιά σωστότερη αναγνώριση της θυσίας τών 6.000.000 άδικοχαμένων άδελφών μας στην ύπόθεση της παγκόσμιας ειρήνης.

Από τήν έπομένη κιόλας ήμέρα, Δήμαρχος, Δημοτικοί Σύμβουλοι και Τεχνική Υπηρεσία ρίχνονται μέ δρεξη στην προσπάθεια αναμόρφωσης και αξιοποίησης του χώρου. Φιλοδοξούν νά παρουσιάσουν ένα έργο άντάξιο της μνήμης τών μαρτύρων μας, αλλά και τών συγχρόνων αναγκών της πόλης.

Γίνονται οί απαραίτητες ριμοτομήσεις οικοπέδων, άρχίζουν τά έργα ύποδομής, πεζοδρομούνται δρόμοι, ή περιοχή αλλάζει πραγματικά μορφή. Μιά νέα σύγχρονη πλατεία δημιουργείται.

Κι ένw τά έργα αναμόρφωσης συνεχίζονται, τό κοινοτικό μας συμβούλιο άπασχολεί ή σκέψη διτ τό στήσιμο ενός μνημείου σοβαρού και επιβλητικού θά όλοκληρώνε τις προσπάθειές μας και θά ίκανοποιούσε τις επιδιώξεις μας.

Τόν 'Οκτώβριο του 1985, ύστερα από ευνόικη εισήγηση του Δημάρχου κ. 'Αριστείδη Λαμπρούλη τό Δημοτικό Συμβούλιο Ικανοποιεί σχετικό αίτημά μας και άναθέτει στην 'Ισραηλτική Κοινότητα Λάρισας νά στήσει στην πλατεία τό επιθυμητό μνημείο.

'Αρχίζουν μαραθώνιες συνεδριάσεις και έπιστρατεύονται οί γνώσεις και ή πείρα όλων των γνωστών Λαρισαίων ανθρώπων των Γραμμάτων και Τεχνών. Σέ όλες αυτές τίς προσπάθειές της ή Κοινότητά μας έχει τήν άμέριστη και πρόθυμη συμπαράσταση του Δημάρχου της, του Δημοτικού Συμβουλίου και των Τεχνικών 'Υπηρεσιών του Δήμου.

'Εχει ακόμη άπεριόριστη βοήθεια όλων των έβραϊκών οργανώσεων και κοινοτήτων, των μελών της και όλων των 'Ελλήνων 'Εβραίων. Στόχος της Κοινότητας είναι νά παρουσιάσει ένα έργο πού νά ύποδηλώνει τό συμβολιζόμενο δραματικό γεγονός, χωρίς δ-

μως νά έχει τίποτε τό τραγικό και θλιβερό. 'Ακόμη νά έχει πολιτιστικό χαρακτήρα και νά άντέχει στό πέρασμα του χρόνου.

'Η φιλοτέχνηση του μνημείου άνατίθεται στον γλύπτη κ. Γιώργο Χουλιαρά, ό όποιος μέ τό έργο του καλείται νά Ικανοποιήσει τούς στόχους και τίς επιθυμίες μας.

Κι έτσι φτάνουμε στή σημερινή ήμέρα. Τό μνημείο είναι έτοιμο νά άποκαλυφθεί. "Ενα όνειρο τόσων έτών γίνεται πλέον πραγματικότητα.

'Ο επιβλητικός όγκος της φοβερής θηριωδίας, ό βαθύς στοχασμός και ή έντονη θλίψη, είναι τά συναισθήματα πού πλημμυρίζουν τίς καρδιές μας στό αντίκρουσμα του σημερινού έργου. Είναι ή δικαίωση και ή παντοτινή άνάμνηση των 235 άδικοχαμένων συμπολιτών μας, πού ή πόλη τούς τιμά σήμερα και θά τούς θυμάται πάντα.

'Εξ όνόματος της 'Ισραηλτικής Κοινότητας Λάρισας αλλά και όλων των 'Ελλήνων 'Εβραίων, άπευθύνω ένα θερμό εύχαριστώ, ένα μεγάλο εύγε στους σημερινούς άρχοντες της πόλης, τον καταξιωμένο δήμαρχό μας κ. 'Αριστείδη Λαμπρούλη, τούς δημοτικούς συμβούλους, τίς τεχνικές υπηρεσίες και όλους όσους βοήθησαν σ' αυτό. Τό μνημείο αυτό άς προστεθεί στό βωμό της Ιστορικής μνήμης και άκόμη άς φέρνει στό νου όλων μας ότι πρέπει νά άμυνόμαστε μέ πάθος έναντίον όλων όσων καταρακώνουν τήν αξιοπρέπεια του ατόμου και επιβουλεύονται τήν έλευθερία, τή σκέψη, τή θρησκεία του. Γιατί όπως γράφει και ό 'Εβραίος Νομπελίστας 'Ελί Βίτζελ, ή ανθρωπότητα πρέπει νά θυμάται πώς ή ειρήνη δέν άποτελεί δώρο του Θεού πρός τά δημιουργήματά του. 'Αποτελεί δώρο του ενός πρός τον άλλο. Σας εύχαριστώ».

'Η όμιλία του δημάρχου Λάρισας κ. 'Αρ. Λαμπρούλη

Στήν όμιλία του ό δήμαρχος Λάρισας κ. 'Αρ. Λαμπρούλης είπε:

«Πιστοί στό χρέος μας άπέναντι στους συμπολίτες μας, πού ή θηριωδία των Ναζί τούς έκοψε τό νήμα της ζωής, συγκεντρωθήκαμε σήμερα εδώ, σ' αυτό τό χώρο γιά:

— Νά άποτίσουμε έναν έλάχιστο φόρο τιμής στους μάρτυρες και ήρωες νεκρούς μας και

— Νά ύψώσουμε και νά άποκαλύψουμε τό βωμό μνήμης και σύμβολο του άγώνα και της θυσίας των εκατοντάδων μελών της 'Ισραηλτικής Κοινότητας της πόλης μας και των έκατομμυρίων 'Εβραίων από όλη τήν Εύρώπη, πού δολοφόνθησαν οί μακελάρηδες χιτλεροφασίστες.

Στή λαίλαπα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ή πόλη μας, οί κάτοικοί της στήν όλότητά τους σχεδόν, μικροί και μεγάλοι, δέν ύπέκυψαν στους κατακτητές. 'Αντιστάθηκαν. 'Εντάχθηκαν στίς έθνικοαπελευθερωτικές οργανώσεις (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ, ΕΑ) και άγωνίστηκαν μέ όλες τίς δυνάμεις τους γιά τήν άπελευθέρωση της πατρίδας μας.

Τούτο τό χρέος τους, τό έθνικό, τό τόλμημά τους τό πλήρωσαν μέ πολλές θυσίες, μέ πολύ αίμα, μέ πολλές

καταστροφές.

Νεκροί, πολλοί νεκροί! Αίμα, δάκρυα και όδύνη!

Οί δρόμοι της πόλης, οί κάμποι, τά βουνά μας ένας άπέραντος τόπος άγώνα και θυσίας των παιδιών και θυγατέρων της πόλης μας.

Δεκάδες στό 'Αντιαεροπορικό, άνάμεσά τους και 'Εβραίοι και άλλοι πολλοί ως τά στρατόπεδα και τά κρεματόρια των έγκληματιών ναζί.

Μέσα σ' αυτή τή λαίλαπα, ή αγριότητα και ό σαδισμός των χιτλερικών εκδηλώθηκε και εφαρμόστηκε κατά τον πιό θηριώδη τρόπο έναντία στους 'Εβραίους όλης της Εύρώπης, της 'Ελλάδας και της πόλης μας.

Στήν πόλη μας άποφεύχθηκε ό όλοκληρωτικός άφανισμός χάρη στους ίδιους, πού έναντιώθηκαν και άγωνίστηκαν και χάρη στό λαρισαϊκό λαό και τό λαό της περιοχής, πού μέ τήν καθοδήγηση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ τούς έκρυψε και τούς βοήθησε ποικιλότροπα γιά τή διάσωση και επιβίωσή τους.

'Ο δήμος της πόλης μας, μετά και από πρόταση της 'Ισραηλτικής Κοινότητας, μέ όμόφωνη άπόφαση του Δ.Σ. απέδωσε τον όφειλόμενο φόρο τιμής πρός τούς άδικοχαμένους μάρτυρες δημότες, όνομάζοντας τήν

πλατεία «Πλατεία 'Εβραίων Μαρτύρων Κατοχής» και διαμορφώνοντας είδικά τό χώρο γιά νά στηθεί τό μνημείο, πού είναι προσφορά της Κοινότητας.

Μέ τήν άποφασή του αυτή τό Δ. Συμβούλιο:

— Συνεχίζει τήν παράδοση των πατέρων μας.

— Έκφράζει τήν πίστη στήν άδελφότητα ανάμεσα στους λαούς.

— Διακηρύσσει και άξιώνει τό σεβασμό στίς έλευθερίες και τά δικαιώματα του ανθρώπου.

— 'Υποδηλώνει τήν αντίθεση του σέ κάθε έπιβουλή, έξάρτηση και καταπίεση, έθνική, κοινωνική, πολιτική.

— Καλεί όλους μας στον άγώνα γιά τήν άποτροπή του νέου έγκλήματος κατά τίς ανθρωπότητας, γιά τήν κατάργηση των πυρηνικών όπλων, γιά τον άφοπλισμό και τή διεθνή ασφάλεια και ειρήνη.

Μάρτυρες νεκροί μας, μέ θλίψη και όδύνη γιά τό χαμό σας:

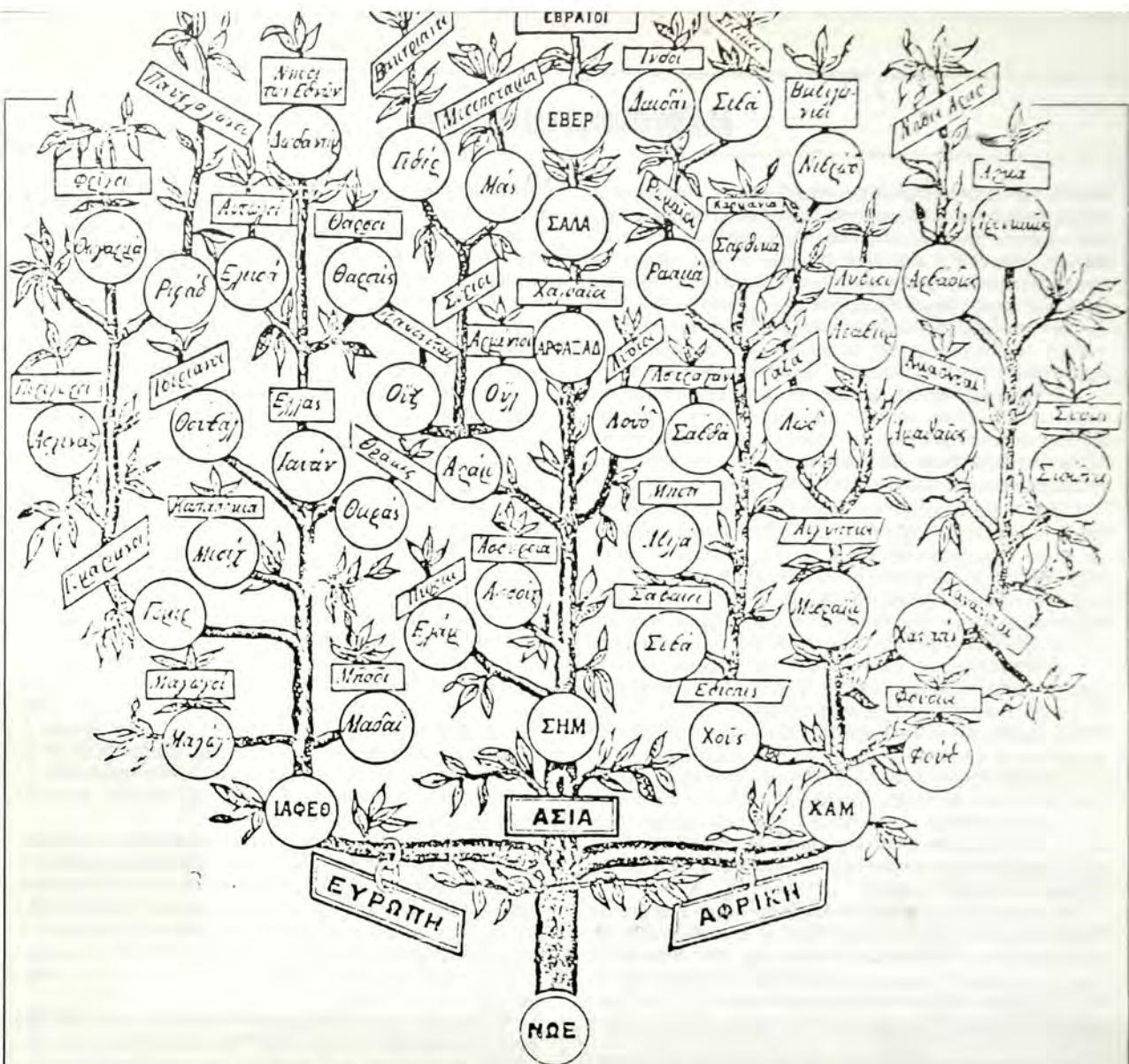
— Τιμούμε τή θυσία σας διαβεβαιώνοντάς σας ότι δέν θά παραλείψουμε τό χρέος μας άπέναντι σέ σας και

— Στήν επίκλησή σας θά κάνουμε τό πāν ώστε ή φρίκη πού γνωρίσατε νά μēν ταραξει πιά τό μακάριο κι αιώνιο ύπνο σας.

'Απόφασή μας είναι:

— ΟΧΙ πιά πόλεμος και καταστροφές.

Ειρήνη! Ειρήνη! σ' όλη τή γή κι ως τήν άκρη τ' ουρανού! Αιώνια ή μνήμη σας!».



‘Η Γενεαλογία στη Βίβλο

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α. ΜΑΥΡΙΔΕΡΟΥ

Μελετώντας τη Βίβλο από την πολύ ενδιαφέρουσα γενεαλογική άποψη, βλέπουμε ότι τό ιερό αυτό κείμενο, αναφέρει καί τή σειρά τών άμέσων καί άπότερων άπογόνων του ‘Αδάμ καί τής Εύας, οί όποιοι έχουν καταγραφεί μέ τέτοιο τρόπο, ώστε νά είναι δυνατή ή διαπίστωση τής καταγωγής καί τής μεταξύ τους συγγενείας.

‘Ο κυριότερος όμως σκοπός τής ύπάρξεως τής Γενεαλογίας στη Βίβλο, ήταν ή απόδειξη τής συγγενείας ενός προσώπου μέ όρισμένες οικογένειες, φυλές ή γένη· απόδειξη χρήσιμη καί συχνά άπαραίτητη, γιά τή διεκδίκηση κοινωνικών δικαιωμάτων, ύπηκοότητος, αλλά καί δικαιωμάτων ύπηρεσίας στους ιερούς χώρους λατρείας.

‘Ο σημαντικός ρόλος πού διαδραμάτισε ή Γενεαλογία, γίνεται γιά πρώτη φορά κατανοητός στη Βίβλο, όπου συ-

ναντάμε μία κοινωνία βασισμένη σέ φυλετικές - πατριαρχικές παραδόσεις. Κατά τήν περίοδο τών πατριαρχών, μέσα στά κείμενα τής Βίβλου, γίνεται μνεία βασικών στοιχείων Κληρονομικού Δικαίου, σέ σχέση μέ τήν κληρονομιά, τήν υιοθεσία καί τή συνέχιση του οικογενειακού ονόματος. ‘Ιδιαίτερα όσον άφορά τήν υιοθεσία, στά κείμενα τής «Γεννήσεως» αναφέρεται θεσμός πού ίσχυσε εύρέως στη Χαναάν, κατά τόν όποιο ή υιοθεσία γίνονταν μεταξύ συγγενών πού ανήκαν στό ίδιο γένος. ‘Επρόκειτο γιά υιοθεσία έγγονών από τόν πάππο τους. Μέσα σ’ αυτό τό πλαίσιο, ό ‘Ιακώβ υιοθέτησε έγγονούς του, δίνοντάς τους ίσα δικαιώματα μέ τούς φυσικούς γιούς του. Τό γεγονός αυτό άποδεικνύεται τώρα ότι δέν ήταν ούτε αυθαίρετο, ούτε μεμονωμένο.

Μία άλλη συγγενική σχέση, ό συζυγικός δεσμός, στά κείμενα τής Βίβλου, καί συγκεκριμένα στά έγγραφα τής

Ἡ Γενεαλογία στὴ Βίβλο

Νούζι, ἔχει μορφὴ ἰσχυροποιητικοῦ ἐθίμου. Κατ' αὐτὸ τὸ ἔθιμο, ὁ συζυγικός δεσμός περιεβάλλετο μὲ πρόσθετο κύρος, ὅταν ἡ σύζυγος ποὺ δὲν τὴν συνέδεαν κατ' ἀνάγκην καὶ δεσμοὶ αἵματος μὲ τὸν ἄνδρα τῆς, μὲ μία συγκεκριμένα ἐπίσημη πράξη, ἀποκοῦσε καὶ τὴν ιδιότητα τῆς ἀδελφῆς. Σὲ ἐπίσημα Χουρριτικά ἐγγραφα, οἱ ὅροι «σύζυγος» καὶ «ἀδελφή», συχνὰ ἐναλλάσσονται. Δὲν εἶναι δὲ τυχαῖο, τὸ ὅτι δύο φορές ὁ Ἀβραάμ καὶ μία φορά ὁ Ἰσαάκ, ἐμφάνισαν τὶς γυναῖκες τους σάν ἀδελφές τους.

Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τὰ βασικά αὐτὰ στοιχεῖα Γενεαλογίας, εἶναι δυνατόν νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ σκελετός τῆς Βίβλου ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα σύνολο πολὺτιμων γενεαλογικῶν γεγονότων. Οἱ γενεαλογικὲς καταγραφές ποὺ περιέχει, διακρίνονται σὲ τρεῖς μορφές:

1. Στὴν πρώτη μορφὴ κατατάσσονται ἀπλοὶ κατάλογοι ἱστορικῶν, ἐθνολογικῶν ἢ καὶ μυθικῶν ἀκόμα παραδόσεων, ὅπως οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῆς «Γενέσεως» ποὺ ὀνομάζονται «Γενεές». Βάσει τῶν γενεαλογικῶν στοιχείων τῶν καταλόγων αὐτῶν, στὰ κεφάλαια 5 καὶ 11, κατεβλήθη προσπάθεια νά ἐξακριβωθεῖ ἡ ἡλικία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους — πλὴν ὅμως ἀνεπιτυχής. Ὁταν συντάχθηκαν οἱ γενεαλογικὲς καταγραφές, δὲν εἶχαν σκοπὸ νά καλύψουν ἀπόλυτα, καὶ χωρὶς χρονικά κενά τῇ συγκεκριμένην περίοδο στὴν ὁποία ἀναφέρονταν. Ἔτσι, ἀρκοῦντο στὴν ἀναφορὰ τῶν ὀνομάτων τῶν πιὸ σημαντικῶν προσώπων μόνο. Παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ καταγραφὴ τῶν προγόνων τοῦ Ἰησοῦ, στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Αὐτός ὁ κατάλογος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία τμήματα, μὲ 14 ὀνόματα τὸ καθένα, ποὺ καλύπτουν ἄνισες χρονικὲς περιόδους — χίλια χρόνια ἡ πρώτη, πεντακόσια περίπου ἡ δεύτερη καὶ ἑξακόσια περίπου ἡ τρίτη.

Μία παρόμοια μέθοδος ἐκλεκτικῆς σύμμετρικότητος, ἀκολουθήθηκε στὴ σύνταξη τῶν δύο γενεαλογικῶν καταγραφῶν τῆς «Γενέσεως», ἡ κάθε μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀπαρτίζεται ἀπὸ 10 ὀνόματα, παραλείπονται δὲ πολλὰ ἄλλα. Ὁ τρόπος ποὺ εἶναι ἐκφρασμένες αὐτές οἱ καταγραφές, καὶ οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται σὲ ἀρρενογονία, εἶναι ὅ-

τι ἀπλῶς ὁ Α' γέννησε τὸν Β' κ.ο.κ. Ἡ ἐκφραση αὐτὴ εἶναι δυνατόν νά σημαίνει ὅτι ὁ Β' ἦταν γιὸς τοῦ Α', ἢ ὅτι ἦταν ἓνας ἀπότερος πρόγονός του. Δὲν εἶναι ἀσυνήθιστος ὁ τρόπος ἐκφράσεως, κατὰ τὸν ὁποῖο ὁ Β' εἶναι δυνατόν νά εἶναι πρῶτος ἐγγονός, προεγγονός, ἀπεγγονός, δισεγγονός ἢ τρισεγγονός τοῦ Α'.

2. Στὴ δεύτερη μορφὴ γενεαλογικῶν καταγραφῶν, κατατάσσονται οἱ κατάλογοι ποὺ ἀναφέρουν παραδόσεις καὶ γενεαλογίες φυλῶν, οἱ ὁποῖες στηρίζονται σὲ ἀπογραφὲς πληθυσμοῦ καὶ γενεαλογικὲς ἀφηγήσεις. Οἱ κατάλογοι αὐτοὶ καθορίζουν ἓνα βασικὸ γενεαλογικὸ στυλεῖο: Τῇ χρονικῇ διάρκειᾳ μιᾶς γενεᾶς. Ὁ χρονικός αὐτός προσδιορισμός ἐγίνε ἀπὸ τὸν ἱσραηλιτικὸ λαὸ κατὰ τὶς περιπλανήσεις του, ἐπιστρέφοντας στὴ Χαναάν, ὁ ὁποῖος ὀριοθέτησε τῇ γενεᾷ στὰ χρονικά πλαίσια τῶν 38 περίπου ἐτῶν. Ὁ χρονικός αὐτός προσδιορισμός, συμβάδισε μὲ αὐτὸν τοῦ Ἡροδότου, ὁ ὁποῖος, τὸ 485 π.χ., σημειώνοντας ὅτι «τρεῖς γενεές ἀνθρώπων διαρκοῦν 100 περίπου χρόνια», ὀριοθέτησε τῇ γενεᾷ σὲ 33 χρόνια.

3. Στὴν τρίτη καὶ τελευταία μορφὴ γενεαλογικῶν καταγραφῶν, κατατάσσονται ἱστορικά καὶ γενεαλογικά γεγονότα συγκεκριμένων γενῶν, ποὺ διαδραμάτισαν σημαντικὸ ἱστορικὸ ρόλο, ὅπως τῶν οἰκῶν Δαυὶδ, Ζαδὼκ καὶ Σαούλ. Ἐξ ἄλλου ἡ «Πεντάτευχος» περιλαμβάνει ἀρκετοὺς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς καταλόγους, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἀναφέρουν γενεαλογίες τοῦ ἱερατικοῦ, παράλληλα μὲ λιγότερο σημαντικὰ γένη ἢ καὶ μεμονωμένα πρόσωπα.

Μέσα στὰ κείμενα τῆς Βίβλου, δὲν γίνεται διαχωρισμός τῶν τριῶν αὐτῶν μορφῶν.

Οἱ ἱστορικὲς, ἐθνολογικὲς καὶ φυλετικὲς γενεαλογίες, βασίζονται ὅλες στὴν ἀποψη ὅτι τὰ ἔθνη καὶ οἱ φυλές ἀναπτύσσονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἔχουν τὴν ἴδια διάταξη καταγωγῆς. Μὲ τὸν συλλογισμό αὐτὸ, κάθε ὁμάδα προσώπων κατάγεται ἀπὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ γενάρχη, εἶναι συνεπῶς δύσκολο νά κατατάξει κανεὶς μία συγκεκριμένη γενεαλογία, σὲ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς μορφές ποὺ περιγράφηκαν πιὸ πάνω.

Ὁ θεσμός τοῦ γενεαλογικοῦ πίνακος, εἰσήχθη γιὰ πρώτη φορά στὴ Γενεαλογία, ὅταν ὀρισμένες γενεαλογικὲς καταγραφές τῆς Βίβλου, διατυπώθηκαν ὑπὸ τῇ μορφῇ πινάκων.

Οἱ γενεαλογικοὶ πίνακες τῆς Βίβλου ἀφοροῦν μόνο οἰκογένειες καὶ φυλές, καὶ δὲν ἀσχολοῦνται μὲ μεμονωμένα πρόσωπα. Στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τους, δημιουργήθηκαν γιὰ ὑπηρεσιακοὺς λόγους, ὅπως ἐθνικὲς ἀπογραφές, στρατιωτικὲς ὑποχρεώσεις καὶ φορολογικοὺς σκοποὺς.

Προφανῶς, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, καθὼς οἱ οἰκογένειες ξεχνοῦσαν τὶς παραδόσεις, δημιουργήθηκε ἡ ἱστορικὴ ἀνάγκη τῆς διασώσεως τῶν στοιχείων καταγωγῆς, μὲ τῇ βοήθειᾳ τῆς γενεαλογίας. Ὁ κάθε μορφῆς γενεαλογικός πίνακας ἔχει μελετηθεῖ καὶ ἐκτιμηθεῖ ἀνάλογα μὲ τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν τρόπο ποὺ συντάχθηκε· μερικοὶ ἐρευνητές π.χ. κατέληξαν στὸ συμπέρασμα, πρῶτον ὅτι ὁ γενεαλογικός πίνακας τοῦ Ἀαρὼν προχωρεῖ πίσω στὸν χρόνο, σ' ἓνα ἐπίπεδο ὅπου λείπουν πολλὲς γενεές, καὶ δεύτερον ὅτι οἱ συντάκτες του συμπλήρωσαν μόνοι τους τὰ κενά, ἐπαναλαμβάνοντας μερικὰ ἀπὸ τὰ ὑπαρκτὰ ὀνόματα, συμπληρώνοντας τὶς γενεές ποὺ ἔλειπαν, καὶ δίνοντας ἔτσι μιὰ πληρέστερη μορφὴ στὸ συγκεκριμένο γένος.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Ἡ Γενεαλογία στή Βίβλο

“Ένα άλλο γενεαλογικό στοιχείο πού ὑπάρχει στή Βίβλο, εἶναι τό ἐνδιαφέρον γιά τήν καταγωγή. Αὐτό, ἐκδηλώνεται στίς ἀρχαίες γενεαλογίες, μερικές ἀπό τίς ὁποῖες, ἰδίως αὐτές τῶν «Χρονικῶν», εἶναι ἰδιαίτερα κατατοπιστικές σέ θέματα καταγωγῆς, παρά τό γεγονός ὅτι γράφηκαν στό τέλος τῆς περσικῆς περιόδου, ἡ ὁποία λόγω τῆς φύσεώς της, κάθε ἄλλο παρά εὐνοοῦσε τήν ἰδιαίτερη ἐνασχόληση μέ θέματα καταγωγῆς. Βεβαίως, εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, γιά τόν σημερινό ἐρευνητή, νά ἀποφανθεῖ ὡς πρός τήν αὐθεντικότητα τῶν γενεαλογιῶν αὐτῶν, καί τοῦτο διότι, τά βιβλία αὐτά, ἀναφέρουν γεγονότα πού συνέβησαν πολύ πρίν τόν χρόνο τῆς συγγραφῆς τους.

Στίς γενεαλογίες τῶν «Χρονικῶν» ἐν τούτοις, ἐντοπίζονται τρία στοιχεῖα, τά ὁποῖα συνήθως συνδυάζονται μεταξύ τους. Τό πρῶτο, ἀφορᾷ τή σχέση τῶν φυλῶν μέσα ἀπό τίς γραμμές ἀρρενογονίας. Τό δεύτερο ἀσχολεῖται μέ τά ὀνόματα τῶν ἀποικίων καθώς καί μέ τά ὀνόματα τῶν γενάρχων τους, καί τό τρίτο σχετίζεται μέ τά ὀνόματα τῶν οἰκογενειῶν. “Ένα ἀξιομνημόνευτο παράδειγμα συνδυασμοῦ τῶν τριῶν αὐτῶν στοιχείων, συναντᾶμε στή γενεαλογία τῶν προγόνων τοῦ Καλέμπ, ἡ ὁποία ἀποτυπώθηκε σέ πίνακα ἀπό ἐρευνητές, μέ τήν «κάθετη» μέθοδο.

Βάσει τῶν φραστικῶν γενεαλογικῶν σχημάτων τῆς Βίβλου, ἔγινε προσπάθεια νά ἐπινοηθεῖ ἕνας εὐκόλος τρόπος σχεδιάσεως ἔθνογραφικῶν πινάκων, πού νά ἀναφέρονται στήν καταγωγή τῶν γενῶν καί τῶν οἰκογενειῶν, καί παράλληλα ἐπιδιώχθηκε ἡ θέσπιση θεωρητικῶν κανόνων γιά νά ἐρμηνευθοῦν συγκεκριμένοι γενεαλογικοί πίνακες. Οἱ κανόνες αὐτοί, ἀπέδειξαν ὅτι ἡ συγχώνευση δύο φυλῶν, μπορεῖ νά συντελεσθεῖ μέ ἕνα γάμο, ἡ δέ ἐνσωμάτωση μιᾶς νέας φυλῆς σέ ἕνα τοπικό πληθυσμό, ἐπιτυγχάνεται ὅταν ὁ γενάρχη, ὡς κεφαλὴ τῆς φυλῆς, ἔχει νυμφευθεῖ γυναῖκα ἰθαγενή. Τά μεμονωμένα συνεπῶς πρόσωπα πού δέν εἶναι μέλη ἑνός γένους, συμβολίζουν συνήθως ἀδύνατες οἰκογένειες, οἱ ὁποῖες προστέθηκαν σέ μία ἰσχυρότερη φυλή. “Έξ ἄλλου, οἱ γενεαλογικοί αὐτοί κανόνες, δέν εἶναι δυνατόν νά δώσουν μία βασική ἐρμηνεία τῶν γενεαλογικῶν καταγραφῶν, δεδομένου ὅτι ὁρισμένες ἀναφορές καί παραδόσεις προήλθαν ἀπό συνδυασμό τόσο περιγραφῶν καί μύθων, ὅσο καί ἱστορικῆς πραγματικότητας.

Συνήθως στή Βίβλο, ἡ ὀνομασία ἑνός ἔθνους, μιᾶς φυλῆς, ἑνός γένους ἢ μιᾶς οἰκογενείας, ὑπάρχει σέ διαφορετικά σημεία, ἢ καί σέ σύνθετους πίνακες, ὅπου συχνά, ἐξ αἵματος συγγενεῖς, ἔχουν τό ἴδιο μικρό ὄνομα. “Αρκετά τέτοια παραδείγματα συναντᾶμε στή «Γέννεση». Πολλές φορές, τό ἴδιο ὄνομα ἀναφέρεται σέ δύο ἐντελῶς διαφορετικές ἐθνικές καί φυλετικές ομάδες. Μία τέτοια διπλή ἀναφορά ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀβέβαιη γενεαλογική ἀπόδοση καί τήν ὑπαρξη παραλλήλων παραδόσεων. Οἱ παραδόσεις αὐτές ἔχουν διαφορετική προέλευση, ἀφοροῦν δέ κυρίως ἀλλαγές ἱστορικῶν καταστάσεων, ὅπως π.χ. ἡ ἰσχὺς τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν φυλῶν καί τῶν οἰκογενειῶν, ἡ μετανάστευση ὁρισμένων φυλῶν ἀπό τή μία χώρα στήν ἄλλη καί οἱ ἐπιμειξίες ὁρισμένων σημαντικῶν ἐθνικῶν ὁμάδων.

Οἱ συντάκτες τῶν γενεαλογικῶν καταγραφῶν τῆς Βίβλου, ἰδιαίτερα αὐτῶν πού βρίσκονται στά «Χρονικά», ἀντιμετώπισαν ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀναφορές, συ-

χνά δέ καί τελειῶς ἀντικρουόμενες παραδόσεις. “Από τίς γενεαλογικές αὐτές καταγραφές, σχεδιάσθηκαν περιοριστικοί πίνακες, ἀπό ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι, χωρίς νά ἀλλοιώσουν τόν διαφορετικό χαρακτήρα τους, κατόρθωσαν νά τίς συνδυάσουν, θεωρώντας τες ὡς οἰκογενειακές ἢ φυλετικές γενεαλογίες. “Ετσι, μέ εὐκολία χρησιμοποίησαν τά ἴδια ὀνόματα, γιά νά συμπληρώσουν τούς ἐξ αἵματος συγγενεῖς στά κενά τῶν πινάκων.

Καταλήγοντας, τονίζουμε ὅτι ἡ γέννηση καί ἡ καταγωγή, προσλαμβάνουν ἐξέχουσα σημασία στά κείμενα τῆς Βίβλου.

Ἡ γνησιότητα τῶν γεννήσεων σέ μία οἰκογένεια, ἐξασφαλιζόταν ἀπό τίς συγκεκριμένες ἐπιμειξίες τῶν γενῶν, πού γίνονται μέσῳ τῶν γάμων. Οἱ γάμοι αὐτοί, προγραμματίζονταν ἀπό πολύ νωρίς, καί ἔπρεπε νά ἐγκριθοῦν ἀπό τούς εὐσεβεῖς καί λογίους γενάρχες τῆς ἐποχῆς.

“Οσο γιά τήν καταγωγή, ἀπέκτησε ἰδιαίτερη σημασία κατὰ τήν περίοδο τῆς ἐπιστροφῆς στή Σιών, καθώς οἱ γραμμές ἀρρενογονίας τῶν ἱερωμένων καί τῶν λευιτῶν ἔπρεπε νά ἀποδεικνύουν τήν ὑπαρξη ἱερωμένων προγόνων, προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιά τήν ὑπηρεσία στό ἱερό τοῦ ναοῦ. Φαίνεται μάλιστα, ὅτι σχεδόν ὅλες οἱ οἰκογένειες πού ἐπέστρεψαν ἀπέκτησαν ἐνδιαφέρον γιά τήν καταγωγή, διότι βάσει αὐτῆς, ἀπαιτοῦσαν τήν προγονική τους περιουσία.

Κατὰ τήν περίοδο τοῦ Δευτέρου Ναοῦ, ἡ ἀπόδειξη τῆς καταγωγῆς χρησίμευε ἐπίσης, σέ ὅσες ἱσραηλιτικές οἰκογένειες διεκδικοῦσαν δικαίωμα γάμου μέ ἱερεῖς γιά τίς κόρες τους. “Απαγορευόταν μάλιστα στοὺς ἱερεῖς νά ἔλθουν σέ ἐπιγαμία μέ οἰκογένειες ἀμφισβητουμένης καθαρότητος καταγωγῆς. Γιά νά μὴν ἀλλοιωθεῖ λοιπόν τό ἀμιγές τῆς καταγωγῆς τους, ἔπρεπε νά γνωρίζουν λεπτομερειακά, τόσο τή δική τους γενεαλογία, ὅσο καί αὐτή τῶν οἰκογενειῶν ἀπό τίς ὁποῖες θά προήρχοντο οἱ μελλοντικές σύζυγοί τους.

Ἡ μελέτη τῆς Γενεαλογίας καί ὁ τρόπος ἀναπτύξεώς της στή Βίβλο, ἀπέκτησε ἰδιαίτερη θέση στό ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν, κυρίως στό σύγχρονο κράτος τοῦ Ἰσραήλ, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἑβραϊκός λαός κατάγεται ἀπό τίς γενεαλογίες τῆς Βίβλου.

Τελειώνοντας, θά ἔπρεπε νά ἀναφέρουμε ὅτι οἱ καταγραφές τῶν συγγενειῶν μεταξύ τῶν προσώπων τῆς Βίβλου, ἔχουν ἀποτελέσει τή βάση τῶν τριῶν κλάδων τῆς σύγχρονης Γενεαλογίας: τοῦ ἱστορικοῦ, τοῦ θεωρητικοῦ καί τοῦ πρακτικοῦ.

“Από ἱστορικῆς πλευρᾶς, αὐτή καθαυτή ἡ ὑπαρξη τῆς Γενεαλογίας στή Βίβλο, ἀποδεικνύει τόσο τήν ἀναγκαιότητα της, ὅσο καί τήν ἀρχαία της προέλευση.

“Από θεωρητικῆς πλευρᾶς, ἡ Βίβλος εἰσήγαγε τίς ἐννοίες τῆς καταγωγῆς καί τῆς συγγενείας, ἀπό τίς ὁποῖες προέρχονται οἱ σύγχρονοι γενεαλογικοί ὁροί.

Τέλος δέ, ἀπό πρακτικῆς πλευρᾶς, μέ βάση τὰ στοιχεῖα τοῦ ἱεροῦ κειμένου, εἶναι δυνατόν ἡ σχεδίαση γενεαλογικῶν πινάκων ὧν τῶν σύγχρονων τύπων, γεγονός παγκοσμίως μοναδικό γιά ἀρχαῖο κείμενο.

(Ἀνακοίνωση πού ἐγίνε στό Α' Πανελλήνιο Συμπόσιο Ἑραλδικῆς καί Γενεαλογικῆς Ἐπιστήμης, στήν Ἀθήνα, ἀπό τίς 24 ἕως τίς 26, Νοεμβρίου 1986. Ὁ εἰσηγητής εἶναι τ. εἰδικός γραμματέας τῆς Ἑραλδικῆς καί Γενεαλογικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος).

‘Η ‘Εβραϊκή Παροικία τῆς Κυπαρισσίας

Τοῦ ΒΑΣΙΛΗ ΣΤΥΛ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ



Από τούς ἱστορικότερους λαούς τῆς Μεσογείου, ὁ ἑλληνικός καί ὁ ἐβραϊκός λαός, στό πέρασμα τῶν αἰώνων, γνώρισαν θύελλες διωγμῶν, ξένης κατοχῆς καί κατατρεγμῶν ἀπό μεγαλύτερους λαούς κι ἐξαναγκάστηκαν ν' ἀφήσουν τή γενέθλια γῆ τῶν πατέρων τους καί νά πάρουν τόν πικρό δρόμο τῆς ξενιτειᾶς. Γι' αὐτό καί μέχρι σήμερα καί στά πιό ἀπίθανα σημεῖα τῆς ὕδρογειοῦ, βρίσκει κανεῖς "Ἕλληνες ἢ 'Εβραῖους νά 'χουν ριζώσει στήν ξένη γῆ καί ν' ἀποτελοῦν τό πιό πλούσιο καί διακεκριμένο κομμάτι τῆς ἐκεῖ κοινωνίας. Πιστοί στή θρησκεία τά ἦθη καί τίς παραδόσεις τῶν πατέρων τους, ἀποτελοῦν μία ξεχωριστή κλειστή κοινωνία, γι' αὐτό ἀντέξαν καί ἀντέχουν φυλετικά μέσα σέ ἄλλες πολυάριθμες καί ἐχθρικές πολλές φορές, κοινωνίες.

Στήν Ἑλλάδα τό ποσοστό τῆς ἐβραϊκῆς περιουσίας, ἦταν σημαντικό στά προπολεμικά χρόνια⁽¹⁾. Στά χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, οἱ 'Εβραῖοι πλήρωσαν πολύ ἀκριβὰ τό τίμημα τῆς φασιστικῆς μισαλοδοξίας.

Στήν Κυπαρισσία, τήν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Τριφυλίας τοῦ Νομοῦ Μεσσηνίας, ὁ ἀριθμός τῶν 'Εβραίων, πρέπει νά ἦταν σημαντικές ἀπό τά χρόνια ἀκόμα τῆς τουρκοκρατίας. Τά σπίτια τους ἦσαν χτισμένα στήν «Πίσω Ροῦγα» καί στό ὑπέρθυρό τους ἔφεραν χαραγμένο τό ἀνάγλυφο ἐθνικό τους σῆμα, τήν Πεντάλφα. "Ἐνα ἀπό αὐτά ὑπάρχει σήμερ ἀντοιχισμένο στό μικρό θέατρο τοῦ Κάστρου, πού ἔφτιαξε στά χρόνια τῆς ἐφτάχρονης δικτατορίας, ὁ τότε δήμαρχος τῆς πόλης κ. 'Ηλίας Τσίγκανος.

Μετά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ 1821, ἔμειναν λίγοι, ἴσως γιατί οἱ περισσό-

τεροι ἐξελλήνισαν τά ὀνοματεπώνυμά τους καί συγχωνεύτηκαν μέ τόν ὑπόλοιπο ντόπιο πληθυσμό. 'Επιβεβαίωση δέ τῆς ἀποψῆς μας αὐτῆς, βρίσκεται στά σημερινά ἐπώνυμα τῶν κατοίκων τῆς πόλης, ἀλλά καί στή ντόπια προφορική παράδοση. Παρά τήν ἐπίμονο ἀναζήτησή μας γιά περισσότερες πληροφορίες, ἡ συγκομιδή ὑπῆρξε πάρα πολύ φτωχή.

'Ο ἀλησμόνητος φίλος δικηγόρος Γιώργης Κανελλόπουλος (= Χελιώτης) μοῦ εἶχε πει ὅτι:

«Στά χρόνια 1920 - 1925, εἶχα συμμαθητή τόν Μωϋζίνο (= Μωυση). 'Ο πατέρας του καί ὁ θεῖος του (ἀδερφός τοῦ πατέρα του) ἦσαν φαναρτζήδες, ἔφτιαχναν δηλαδή φανάρια πού τά πουλοῦσαν στό μαγαζί τους, στά πανηγύρια καί στά παζάρια (= λαϊκές ἀγορές). Κάθονταν δίπλα ἀπό τοῦ Μπακολιά καί τοῦ 'Αντωνόπουλου τό σπίτι. Τό δέ ἐπώνυμό τους μοῦ εἶναι ἀγνωστο».

'Ο κ. Χρῆστος Μουτσόπουλος λέγει ὅτι, ἀπέναντι ἀπό τοῦ Κάκαβα τό ἐμπορικό εἶχε μαγαζί ἕνας 'Εβραῖος. Εἶχε ἕνα παιδάκι ἐφτά ἐτῶν. Μιά μέρα τσακωθήκαμε καί τοῦ εἶπα: «Παλιο - 'Εβραῖο πού σταυρώσατε τό Χριστό μας!»⁽²⁾.

"Ἐκλαψε τό παιδί, πῆγε καί τό 'πε στόν πατέρα του, κι αὐτός στόν πατέρα μου, πού μέ περίλαβε καί τό θυμᾶμαι ἀκόμα ἐκεῖνο τό ξύλο. 'Ο 'Εβραῖος αὐτός εἶχε σπίτι στοῦ Σαράτση. Τί ἐγιναν κατόπιν δέν ἔμαθα καί δέν ξέρω.

Φαίνεται ὅμως πώς ἡ Παροικία τῶν 'Εβραίων στήν Κυπαρισσία ἦταν σημαντική καί τοῦτο ἀπό ἕνα δημοσίευμα τοῦ γιατροῦ 'Αγησίλαου Παπαδόπουλου πού γράφει στό περιοδικό «Τριφυλιακή 'Εστία» (τομ. Δ', σελ.

410) μέ τόν τίτλο: «"Ἄν δέν..."» (πού ἀποτελεῖ νοσταλγική ἀνάμνηση ἀπό τήν παιδική μου ζωή στήν Κυπαρισσία, στά χρόνια 1921 - 1928) τά ἔξῃς:

«"Ἄν δέν ἔχεις στή "μπομπή" τῶν 'Οβραίων, σπάσει παλιοκουρούπα στήν αὐλή τους, δίπλα στοῦ Μπακολιά, κι ἂν ἦταν φίλος σου ὁ Μωϋζίνος».

Κι ὅμως, αὐτά τά στοιχεῖα εἶναι πάρα πολύ λίγα γιά τούς συντοπίτες μας 'Εβραῖους τῆς Κυπαρισσίας, ὑπολογίζω δέ, σέ μία δεύτερη ἀπόπειρά μου, νά ἐπανέλθω μέ πλουσιότερη συγκομιδή. 'Η γραφτῆ μου αὐτή πρώτη προσφορά ἄς ἀποθησαυριστεῖ ἔστω γιά εὐλαβικό μνημόσυνο στή θύμισή τους.

'Υποσημειώσεις

1) Γιά τήν Ἰσραηλῖτικη Παροικία στήν Ἑλλάδα καί τή θέση τῆς στήν κοινωνική ζωή κάθε πόλης, βρίσκει κανεῖς ἀφθονά στοιχεῖα στόν ἡμερήσιο ἢ περιοδικό Τύπο. "Ὅπως π.χ. στόν «Ἀπόλλωνα» τοῦ Πειραιᾶ (τομ. Γ' (1886) γράφει ὁ Ν. Πιτῆς (21 Μαΐου 1885 σελ. 514) ἀνταπόκριση, ἀπό τήν Πρέβεζα, τά ἔξῃς:

«Περί γάμου 'Οθωμανίδος ἐν Πρεβέζῃ» πρόκειται γιά τόν γάμο τῆς Σαμπρίε Χανούμ, θυγατέρα τοῦ διοικητοῦ Πρεβέζης Μουτεσαρίφη 'Αμπδούλ Ρεφί, μετά τοῦ 'Οθωμανοῦ Φερουζ 'Εφένδη (ἀρχιεπιστάτου τῶν κτημάτων τοῦ Ραούφ - Μπέη τῆς Πάργας. 'Η πρωτότοκος θυγάτηρ τοῦ διοικητοῦ Πρεβέζης, τυγχάνει σύζυγος τοῦ Σελαχουντίν Μπέη, γραμματέως τῆς ὑψηλῆς πύλης. Παρευρέθησαν «... ἐκ δέ τῆς Ἰσραηλῖτικῆς Παροικίας, ἥτις ἀρίθμει περί τας 20 οἰκογενείας, ἐκλήθησαν ἐν τῇ α' ἐσπερίδι τινές, ὅσον οἱ κ.κ. 'Ηλίας Δαυῖδ Τσαντίκης, Δαυῖδ 'Ιακώβ, Χαΐμ Κοέν καί Σαμουέλ Μάτσα».

2) Παρά τήν ἐντεχνη καί σκόπιμη διαβολή μερικῶν, ἐναντίον τοῦ Ἰσραηλῖτικοῦ στοιχείου, ἐν τούτοις ἡ ἔχθρα μεταξὺ τῶν δύο λαῶν μας, ἦταν καί εἶναι ἀνύπαρκτη. 'Η ἔχθρα περιορίζετο μόνο στοὺς παιδικούς καυγάδες στή διένεξή τους γιά τή σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, κατά τίς γιορτές τοῦ Πάσχα, μετά τό τέλος τῶν ὁποίων, οἱ σχέσεις ἐπανέυρισκαν τό φιλικό τους κλίμα, τῆς ἀγάπης καί τοῦ παιγνιδιοῦ. Γιά τούς μεγάλους δέν γίνεται λόγος, γιατί στήν πλειονότητά τους διατηροῦσαν ἀρίστες φιλικές σχέσεις.

ΤΑ ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ ΠΑΡ' ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙΣ

Του δρος ΙΩ. Γ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ,

Αμ. Έπικ. Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών

Εκ της επίσημαμένης έρεύνης τών ιερών βιβλίων τής Παλαιάς Διαθήκης προέκυψεν, ότι έν αύτῇ αναφέρονται αρκετά άρωματικά φυτά, ήτοι ή έκλεκτή σμύρνα, τό εύώδες κιννάμωμον, ό εύώδης κάλαμος, ή ίρις, ό άγνος, ή κέδρος, ό ύσσωπος, ό νάρδος, ή κύπρος, ή κυπάρισσος, τό κρίνον, ό κρόκος, ό μανδραγόρας, ό άσπάλαθος, ή τερέμινθος, ή άρκευθος, ή μυρσίνη, ή κόνυζα, τό μικρόν μελάνθιον, τό κύμινον, ή πεύκη, τό κόριον, ή κάππαρις, τό πράσον, τό κρόμμυον, τό σκόρρον, ό στύραξ καί ή καρύα. Επίσης διαλαμβάνονται αί έκ τών φυτών τούτων προερχόμεναι άρωματικά ούσίαι, τούτέστιν ή στακτή, ή χαλβάνη, ή δυσμοῦ, ό λίβανος, ή κασσία, ή ρητίνη, τό θυμίαμα, ή τερέβινθος, τό κρόκινον καί ή σμύρνα άλώθ.

Τά περί τής χρησιμοποίησεως τών άνωτέρω είς τήν λατρείαν, καθώς έπίσης ως εύφραντικών ή καλλυντικών, ως καρυκευμάτων καί ως φαρμάκων, λεπτομερώς έκτίθενται έν τής παρούση μελέτῃ.

Οί άρχαίοι Ισραηλίται έγνώριζον αρκετά άρωματικά φυτά, ώρισμένα έκ τών όποιών ή τά προϊόντα αύτών έχρησιμοποιούον είς τήν θείαν λατρείαν, αλλά καί ως καλλυντικά ή εύφραντικά, ως καρυκεύματα καί ως φάρμακα. Σχετικάς πληροφορίας λαμβάνομεν έκ τών ιερών βιβλίων τής Παλαιάς Διαθήκης, αίτινες έκτίθενται κατατασσόμεναι είς τά κατωτέρω κεφάλαια ως έξης:

Λατρεία. Οί άρχαίοι Ισραηλίται έχρησιμοποιούον όρισμένα τών άρωματικών φυτών ή τά προϊόντα τούτων άναλόγως, είτε πρόσ παρασκευήν άγίου χρίσματος διά τόν καθαγιασμόν τής Σκηνης του Μαρτυρίου, τής Κιβωτού καί όλων τών σκευών τής έν λόγω Σκηνης, αλλά καί του Ααρών καί τών υιών αύτου, ίνα ίερατεύσωσιν, είτε πρόσ παρασκευήν θυμιάματος. Επίσης έχρησιμοποιούον κλάδους άγνου καί κατέκαιον μετά τής δαμάλεως τό κέδρινον ξύλον καί τών ύσσωπον, ίνα έκ τής σποδοῦ ταύτης παρασκευάσωσι τό πρόσ εξαγνισμόν ύδωρ ραντισμοῦ, αλλά καί νά καταστήσωσι πλέον εύάρεστον τῷ Θεῷ τήν οὔτω είς Αὐτόν προσφερομένην θυσίαν. Αναλυτικότερον έκ τών κάτωθι ιερών βιβλίων τής Παλαιάς Δια-

θήκης πληροφορούμεθα έν προκειμένω τά έξης:

Ή Έξοδος, ήτοι τό δεύτερον βιβλίον τής περί τό 1500 π.Χ. γραφείσης Πεντατεύχου, αναφέρει, ότι ό Δημιουργός διά τήν παρασκευήν του άνωτέρω χρίσματος έδωκεν οδηγίας είς τόν Μωυσήν, ήτοι νά λάβῃ υπό ώρισμένην αναλογίαν ήδύσματα (εύφραντικά άρωματικά ούσία), δηλαδή τό άνθος έκλεκτής σμύρνης, τούτέστι του φυτού μύρρας τής κομιοφόρου, τό εύώδες κιννάμωμον, κοινώς κανέλλα, τόν εύώδη κάλαμον ή κατά τόν Διοσκορίδην κάλαμον τόν άρωματικόν, δηλαδή τήν πολυετή πόαν άκορον τόν κάλαμον, ήτις άνήκει είς τήν οικογένειαν τών άροιδών καί φέρει παχύ καί άρωματικόν ρίζωμα, τήν ίριδα, ήτοι ριζωματοῦδες φυτόν, οὔ τό ρίζωμα είναι άρωματικόν, ως καί έλαιον έλαιών. Ίδου τί άκριβώς αναφέρει τό ιερόν κείμενον: «καί σύ λάβε ήδύσματα, τό άνθος σμύρνης έκλεκτής πεντακοσίους σίκλους καί κινναμώμου εύώδους τό ήμισυ τούτου διακοσίους πεντήκοντα καί καλάμου εύώδους διακοσίους πεντήκοντα καί ίρεως πεντακοσίους σίκλους του άγίου καί έλαιον έξ έλαιών είν καί ποιήσεις αύτό έλαιον χρίσμα άγιον, μύρον μυρεψικόν τέχνη μυρε-



ψοῦ» (Α' 23 - 25).

Περαιτέρω τό αύτό βιβλίον αναφέρει, ότι ό Παντοκράτωρ δίδει πάλιν οδηγίαν είς τόν Μωυσήν διά τήν παρασκευήν του θυμιάματος λέγων: «λάβε σεαυτῷ ήδύσματα, στακτήν, δνυχα, χαλβάνην ήδυσμοῦ καί λίβανον διαφανῇ, ίσον ίσω έσται καί ποιήσουσιν έν αύτῷ θυμίαμα, μυρεψικόν έργον μυρεψοῦ, μεμιγμένον, καθαρόν, έργον άγιον» (Α' 34 - 35). Θεωρούμεν σκόπιμον νά ύπομνήσωμεν, ότι στακτή καλεῖται τό κατασταλάζον έκ νωπῆς μύρρας ή κινναμώμου έλαιον, τό κατά τόν Ήσύχιον «άπό σμύρνης γινόμενον». Όμοίως, ότι δνυξ όνομάζεται τό λευκόν μέρος τών πετάλλων του ρόδου καί κατά Διοσκορίδην «τό λευκόν τό έν τῷ φύλλῳ» (1.30). Αμφιβάλλομεν όμως, εάν έν προκειμένῳ τό ιερόν κείμενον εννοεί τούτο. Αντιθέτως ύποστηρίζεται, ότι τό άρωμα δνυξ δέν προήρχετο έκ του φυτικού βασιλείου, αλλά έκ τινος θαλασσίου ή έλοβίου κοχλίου¹.² Επομένως οὔδεμίαν σχέσηιν πρόσ τό έν λόγω άρωμα έχουσι τά ύπό τήν κοινήν όνομασίαν «νυχάκι» φερόμενα άρωματικά φυτά, όπως επί παραδείγματι τό πολλαχού τής Ελλάδος αὐτοφυές, ποῶδες, έτήσιον φυτόν μελίλωτος ό φαρμακευτικός, τό ό-

ποιόν ανήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν ψυχανθῶν καὶ ἀποσταζόμενον ἀποδίδει εὐώδεις αἰθέριον ἔλαιον.

Προσέτι ὑπμιμνήσκομεν, ὅτι ἡ χαλβάνη ἡδυσμού εἶναι ρητινώδης ὁπὸς ἡ κόμμι φυτοῦ τινος ἐν Συρία φυομένου καὶ ὁ διαφανὴς λίβανος ἡ ἀρίστης ποιότητος ἀρωματικὴ ἔλαιορρητίνη τοῦ δένδρου βοσσελλίας τῆς καρτερείου, τὸ ὁποῖον φύεται εἰς τὸν Λίβανον, τὴν Ἀραβίαν, τὴν Σομαλίαν καὶ τὰς Ἰνδίας.

Ἐκ τοῦ Λευϊτικοῦ προκύπτει, ὅτι ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐντολὴ εἰς τὸν Μωυσῆν, ἵνα οἱ ἀρχαῖοι Ἰσραηλῖται κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς σκηνοπηγίας λαμβάνωσιν «ἀγνους κλάδους ἐκ χειμάρρου» (ΚΓ' 40). Τό φυτόν ἀγνος κοινῶς ἀλυγαριά ἢ καναπίτσα εἶναι ἀρωματικόν δένδρον ἢ θάμνος καὶ ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱεροβοτανῶν. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀναφέρεται μόνον ἡ ἀνωτέρω διὰ τὴν λατρίαν χρησιμοποίησίν του· οὐδόλως ἀναφέρεται ἡ φαρμακευτικὴ τοῦ ἰδιότητος, ἥτις ἦτο γνωστὴ παρ' ἀρχαίους Ἑλλῆσι (Διοσκορίδης Α' ρλδ').

Τό βιβλίον Ἀριθμοί, τουτέστι τό τέταρτον βιβλίον τῆς Πεντατεύχου, πληροφορεῖ, ὅτι ὁ Δημιουργός ἐδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν Μωυσῆν νά λάβῃ ὁ ἱερεὺς καὶ τὴν προσφορὰν τῆς θυσίας, ἥτοι «ξύλον κέδρινον καὶ ὕσσωπον» καὶ νά τὰ ρίψῃ «εἰς μέσον τοῦ κατακαύματος τῆς δαμάλεως» (ΙΘ' 6). Ὑπομνήσκουμεν, ὅτι ἡ κέδρος εἶναι δένδρον, οὗ τό ξύλον ἐκαίετο πρὸς εὐωδίαν. Ἐν προκειμένῳ ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει, ὅτι ὁλόκληρος ἡ μυθικὴ νῆσος τῆς Μεσογείου Ὀγυγία εὐωδίαζεν ἐκ τῶν καιομένων ἐν τῇ ἐστία τῆς Καλυψοῦς ξύλων τῆς κέδρου. Ἐπὶ λέξει οὗτος ἀναφέρει τὰ ἐξῆς (ε', 59 - 61):

«Πῦρ μέν ἐπ' ἔσχαρὸφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ' ὁδμὴ κέδρου τ' εὐκέατοιο θύου τ' ἀνά νῆσον ὁδῶδει δαιομένων».

Ἡ εἰς τό ἀνωτέρω κείμενον λέξις θύον, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὴν κέδρον, σημαίνει δένδρον, οὗ τό ξύλον καίεται ὡς ἀρωματικόν. Ὁ ὕσσωπος ἢ ὕσσωπον ἢ ἄλλως ὕσσωπος ὁ φαρμακευτικός, εἶναι φυτόν φρυγανῶδες, ἀρωματικόν τῆς οἰκογενείας τῶν χειλανθῶν. Κατὰ τὸν Διοσκορίδην (3.27) ὁ «ὕσσωπος» εἶναι «πόα γνώριμος δισσή, ἡ μὲν γὰρ τίς ἐστιν ὀρεινὴ, ἡ δὲ κηπευτὴ». Τό βιβλίον Βασιλειῶν Γ' ἀναφέρει, ὅτι τό ὕσσωπον φύεται ἐπὶ τῶν τοίχων. Συγκεκριμένως ἐξιστορεῖ, ὅτι ὁ Σολομών «ἐλάλησεν ὑπὲρ τῶν ξύλων ἀπὸ τῆς κέδρου... καὶ ἔως τῆς ὕσσώπου τῆς ἐκ-

πορευομένης διὰ τοῦ τοίχου» (Ε', 13). Πολλαχοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρεται ἡ χρησιμοποίησις τοῦ φυτοῦ τούτου διὰ ραντισμοὺς πρὸς ἀγιασμόν ἢ ἑξαγνισμόν, τὸ ὁποῖον κατὰ τινὰς εἶναι τό γνωστόν ἀρωματικόν καὶ ἀρτυματικόν φυτόν ὀρίανον, κοινῶς ρίγανη.

Τό βιβλίον Παραλειπομένων Α', τό ὁποῖον συνεγράφη κατὰ πολλοὺς μὲν περὶ τό 450 π.Χ., κατὰ τινὰς δὲ περὶ τό 300 π.Χ. ἀναφέρει, ὅτι τινὲς ἐκ τῶν Λευϊτῶν εἶχον ἀναλάβει τὴν ἐπιβλεψὴν ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ «τοῦ λίβανωτοῦ καὶ τῶν ἀρωμάτων. Καὶ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἱερέων ἦσαν μυρεψοὶ τοῦ μύρου καὶ εἰς τὰ ἀρώματα» (Θ' 29, 30).



Προσφορὰ πρωτογεννημάτων στό Ναό. Ξυλογραφία ἀπὸ τό χειρόγραφο Sefirat ha Omer. (Γερμανία 1800).

Τό βιβλίον Ψαλμοί ἀναφέρει προφητικῶς, ὅτι ὁ Μεσσίας εὐφραίνεται ἐκ τῆς γῆς ἀπὸ σμύρνης, στακτῆς καὶ κασίας εὐωδίας, ἣν ἀναδίδουσι τὰ ἱμάτιά του, ἅτινα ἐξήχθησαν ἐκ πολυτίμων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ κιβωτίων, ἐκφράζον οὕτω τό ἄπειρον μεγαλεῖον τῆς ἀρρήτου θείας δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ἰδοὺ τί ἀκριβῶς ἀναφέρει τό ἱερὸν κείμενον: «σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου ἀπὸ βάρων ἐλαφαντίνων, ἐξ ὧν εὐφρανάν σε» (ΜΔ', 9). Σημειωτέον, ὅτι τό βιβλίον τοῦτο ὑπὸ τό ὄνομα κασία

προφανῶς ἐννοεῖ τό μύρον τό προερχόμενον ἐκ τοῦ δένδρου κιννάμωμον ἢ κασία, ὅπερ σήμερον καλλιεργεῖται εἰς εὐρείαν κλίμακα ἐν Κίνα καὶ διὰ τῆς ἀποστάξεως τῶν φύλλων αὐτοῦ λαμβάνεται εὐοσμον αἰθέριον ἔλαιον.

Τό βιβλίον Ἰερεμίας, ὅπως ἐν τῇ οὐσία συνεγράφη ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ προφήτου Ἰερεμίου, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τό 650 π.Χ., ἀναφέρει, ὅτι ὁ Παντοκράτωρ λέγει πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, οἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμφανίσαντες ἡθικὴν ἐκπτώσιν οὐδόλως συνεορφοῦντο πρὸς τὰς ἐντολὰς Του, τὰ ἐξῆς: «ἰναί μοι λίβανον ἐκ Σαβά φέρετε καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ δεκτά, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνά μοι» (ΣΤ' 20), ἐν ἄλλοις λόγοις: «τί νά κάμω ἐγὼ τό λιβάνι, πού φέρετε ἀπὸ τῆ Σαβά καὶ τό κιννάμωμον ἀπὸ χώραν μακρυνήν; τὰ ὀλοκαυτώματά σας δέν εἶναι πλέον εἰς ἐμέ εὐπρόσδεκτα καὶ αἱ θυσίαι σας δέν με νῆχαρίστησαν»³.

Εὐφραντικά, καλλυντικά

Ἡ Γένεσις, τουτέστι τό πρῶτον βιβλίον τῆς Πεντατεύχου, ἐξιστορεῖ, ὅτι ὁ Ἰακώβ συνεβούλευσε τοὺς υἱοὺς του, προκειμένου οὗτοι νά μεταβῶσι πάλιν εἰς Αἴγυπτον πρὸς προμήθειαν τροφίμων, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ἐξαντληθεῖ ὁ σῖτος, τὸν ὁποῖον οὗτοι εἶχον φέρε ἐκ τῆς χώρας ταύτης, νά λάβωσι ἐκ τῶν προϊόντων τῆς χώρας τῶν εὐοσμον ρητίνην, θυμίαμα, στακτὴν καὶ τερέβινθον, ἥτοι εὐώδη ρητίνην ἐκ τοῦ δένδρου πιστάκης (Pistacia) τῆς τερεβίνθου ἢ πιστάκης τῆς σχίνου καὶ νά τὰ δωρῇσωσιν εἰς τὸν Ἰωσήφ. Ἰδοὺ τί ἀκριβῶς εἶπεν ὁ Ἰακώβ: «λάβετε ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐν τοῖς ἀγγείοις ὑμῶν καὶ καταγάγετε τῷ ἀνθρώπῳ δῶρα τῆς ρητίνης καὶ τοῦ μέλιτος, θυμιάμα τε καὶ στακτὴν καὶ τερέβινθον καὶ κάρυα» (ΜΓ', 10).

Τό βιβλίον Παροιμίαι, τό ὁποῖον ἤρξατο γραφόμενον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ἐζεκίου (725 - 697 π.Χ.) καὶ ἐπερατώθη ὀλίγον πρὶς τὴν ὑπὸ τῶν Ο' μεταφράσεώς του, προτρέπει, καθ' ὃ παροιμία λόγος προτρεπτικός κατὰ τὸν Μ. Βασιλείον, νά προφυλάσσεται ὁ νέος ἐκ τῆς προκλήσεως τῆς «πονηρίας» (Ζ' 5) γυναικός, τῆς ἐχούσης «εἶδος... πορνικόν» (Ζ', 10), ἡ ὁποία ἀρωματίζει τὴν κλίνην της διὰ τῶν ἀρωματικῶν φυτῶν κρόκου καὶ κινναμώμου πρὸς δελεασμόν τοῦ θύματος. Συγκεκριμένως τό ἱερὸν κεί-

μενον ἀναφέρει, ὅτι αὕτη λέγει: «διέρραγκα τὴν κοίτην μου κροκίνω, τὸν δὲ οἶκόν μου κινναμῶν» ἐλθέ καὶ ἀπολαύσωμεν φιλίας ἕως ὁρθρου, δεῦρο καὶ ἐγκυλισθῶμεν ἔρωτι» (Ζ' 17, 18). Ὡς γνωστόν ἡ λέξις κρόκινον σημαίνει μύρον ἐκ τοῦ κρόκου. Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην φέρεται γένος φυτῶν ἱριδοειδῶν καὶ βολβωδῶν, περιλαμβάνον περί τὰ ἐβδομήκοντα εἶδη φυτῶν, ὧν τινα εἶναι ἀρωματικά.

Τό βιβλίον Ἄσμα Ἀσμάτων, ὅπερ συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Σολομώντος, ὁστις ἀπέθανε περί τὸ 937 π.Χ., πληροφορεῖ, ὅτι ἡ νύμφη ἀναφερομένη εἰς τὸν νυμφίον τῆς λέγει, ὅτι καθ' ὃν χρόνον «ὁ βασιλεὺς» εὕρισκετο «ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ», ὁ νάρδος τῆς «ἔδωκεν ὁσμὴν αὐτοῦ» καὶ ὅτι ὁ «ἀδελφιδός» τῆς εἶναι δι' αὐτὴν ὡσάν «ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς» (Α' 12, 13) καὶ ὡσάν τὸν βότριν «τῆς κύπρου» (Α', 14) καὶ ὅτι ἡ οἰκία των ἔχει δοκούς ἐξ ἀρωματικῶν κέδρων (Κολιτσάρας, 1972) καὶ τὰ «φατνώματα» ἐξ εὐόσμων ξύλων κυπαρίσσω (Α', 17). Ἐν συνεχείᾳ ὁ νυμφίος τῆς παρομοιάζει αὐτὴν πρὸς «κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν» (Β' 2) καὶ πρὸς κήπον, ἐν τὸς τοῦ ὁποῖου φύονται τὰ ἀρωματικά φυτά, «κύπροι... νάρδος καὶ κρόκος, κάλαμος καὶ κιννάμωμον μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου, σμύρνα ἀλῶθ μετὰ πάντων πρώτων μύρων» (Δ' 13, 14) καὶ ἡ νύμφη ἀναφερομένη εἰς τὴν κόμην του λέγει, ὅτι οἱ «βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται, μέλανες ὡς κόραξ» (Ε, 11) καὶ περαιτέρω χαρακτηρίζουσα τὸν μανδραγόραν ὡς ἀρωματικὸν φυτὸν λέγει, ὅτι «οἱ μανδραγόροι ἔδωκαν ὁσμὴν» (Ζ', 14). Ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ βιβλίου τούτου (Η', 14) ἀναφέρει, ὅτι ἡ νύμφη ἄδουσα προτρέπει τὸν νυμφίον τῆς νὰ τρέξη οὗτος «ἐπὶ ὄρη τῶν ἀρωμάτων», δηλαδή εἰς τὰ ὄρη, τῶν ὁποίων ὁ ἀήρ εὐωδιάζει προφανῶς ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἀφθονούσης ἀρωματικῆς χλωρίδος. Σημειωτέον, ὅτι κύπρος παρ' ἀρχαίους ἐκαλεῖτο δένδρον πολυλαχοῦ τῆς Κύπρου φυόμενον, ἐκ τῶν ἀνθῶν τοῦ ὁποῖου ἐλαμβάνετο εὐώδεις ἔλαιον, ἐξ οὗ παρήγετο τὸ κύπρινον μύρον (Διοσκορίδης 1.16). Ἐπίσης τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον ὀνομάζει τὸ δένδρον τοῦτο κυπρισμόν. Ἐπὶ λέξει ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «ἦνθησεν ἡ ἀμπελος, ἦνθησεν ὁ κυπρισμός» (Ζ', 13).

Ἐμνηνεύεται τινες τὰς λέξεις κύπρον καὶ κυπρισμόν ἐρμηνεύουσιν ὡς ἀνθος τῆς ἀμπέλου προφανῶς παρασυρόμενοι ἐκ τῆς φράσεως: «αἱ ἀμπελοι



— Φυτὰ ἀπὸ τῆ Γῆ τῆς Βίβλου

κυπρίζουσιν» (Β', 13), ἐνῶ τὸ ἱερόν κείμενον χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα κυπρίζω ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ρήματος ἀνθῶ. Τὸ ρῆμα τοῦτο παράγεται ἐκ τῆς λέξεως κύπρος, προφανῶς λόγῳ τῆς ἀφθονοῦς ἀνθήσεως τοῦ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην δένδρου. Νάρδος εἶναι τὸ ἄλλως Valeriana καλούμενον ποώδες φυτόν. Ἡ ὀνομασία σμύρνα ἀλῶθ ὑποδηλοῖ προφανῶς τὴν ρητίνην εἰδῶν τινῶν τοῦ πολυετοῦς φυτοῦ τῶν θερμῶν χωρῶν, ὅπερ καλεῖται ἀλόη. Ὡς γνωστόν, ὁ μανδραγόρας εἶναι ποώδες φυτόν τῆς οἰκογε-



— Φυτὰ ἀπὸ τῆ Χαναάν

νείας τῶν σολανοειδῶν.

Τό βιβλίον Σοφία Σειράχ, τὸ ὁποῖον ἐγράφη περί τὸ 180 π.Χ. προσωποποιεῖ τὴν σοφίαν, ἥτις διακηρύττει μετὰ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «ὡς κέδρος ἀνυψώθη ἐν τῷ Λιβάνῳ καὶ ὡς κυπάρισσος ἐν ὄρεσιν Ἀερμών... ὡς κιννάμωμον καὶ ἀσπάλαθος ἀρωμάτων δέδωκε ὁσμὴν καὶ ὡς σμύρνα ἐκλεκτὴ διέδωκε εὐωδίαν, ὡς χαμβάνη καὶ ὄνου καὶ στακτὴ καὶ ὡς λιβάνου ἀτμίς ἐν σκηνῇ, ἐγὼ ὡς τερέμινθος ἐξέτεινα κλάδους μου» (ΚΔ', 13, 15, 16). Ὑπενθυμίζομεν, ὅτι ὁ ἀσπάλαθος, κοινῶς ἀσπαλαθεία ἢ σπαλαθριά (Β. Εὐβοία) εἶναι ἀκανθώδης θάμνος καὶ κατὰ τὸν Διοσκορίδην (1.19) «θάμνος ἐστὶ ξυλωδής, ἀκάνθαις πολλαῖς κεκρημένος... ὡ χρώνται οἱ μυρεψοὶ εἰς τὰς τῶν μύρων στύψεις». Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐφέρετο καὶ ἕτερον φυτόν, οὗ τὸ ρίζωμα ἀπέδιδεν εὐοσμὸν ἔλαιον. Ἡ λέξις τερέμινθος ἐννοεῖ προφανῶς τὴν τέρμινθον, ἥτοι τὴν, περί ἧς ἀνωτέρω, τερέβινθον.

Τό βιβλίον Ὡσηέ, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου Προφήτου, τοῦ ἀσκήσαντος τὸ προφητικόν του ἔργον κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ 750 μέχρι τοῦ 722 περίπου π.Χ., ἀναφέρει τὴν ἄρκευθον (ΙΔ', 9), ἥτοι τὸ δένδρον ἄρκευθον τὴν καινὴν, οὗ οἱ καρποὶ ἔχουσιν ἔντονον βαλσαμικὴν καὶ εὐώδη ὁσμὴν.

Τό βιβλίον Ἡσαΐας, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ προφήτου τούτου, ὁστις ἐγεννήθη περί τὸ 765 π.Χ., ἐξαίρει τὴν ἀξίαν τῆς μυρσίνης, ἥτοι τοῦ γνωστοῦ ἀρωματικοῦ φυτοῦ μύρτου, κοινῶς μυρτιάς. Συγκεκριμένως οὗτος ὁμιλεῖ προφητικῶς περὶ μιᾶς μελλοντικῆς πανευφροσύνου περιόδου, καθ' ἣν «ἀντί... τῆς κονύζης ἀναβήσεται μυρσίνη» (ΝΕ', 13). Δηλαδή ἀντὶ «τῆς δυσώδους κονύζης θὰ βλαστήσῃ καὶ θὰ μεγαλώσῃ ἡ εὐώδης μυρτιά»⁴. Ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ μελανθίου, τουτέστι τοῦ φυτοῦ μελάνθιον τὸ δαμασκηνόν, οὗ τὰ σπέρματα χρησιμοποιοῦνται ἐν τῇ ἀρωματοποιίᾳ. Ἐπὶ λέξει τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει, ὅτι ὁ γεωργός «ὅταν ὁμαλίσῃ τὸ πρόσωπον» τῆς γῆς, «τότε σπεῖρει μικρὸν μελάνθιον ἢ κύμινον» καὶ πληροφορεῖ ὅτι «οὐ... μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον... ἀλλὰ ράβδῳ τινάσσεται» (ΚΗ', 25, 27).

Τό βιβλίον Βαρούχ, τὸ ὁποῖον συνεγράφη ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου μαθητοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ Προφήτου Ἱερεμίου, ἀναφέρει, ὅτι τῇ ἐντολῇ τοῦ Ὑψίστου

θά είναι βαθύσκια τὰ δάση καὶ πᾶν ἀρωματικὸν δένδρον θὰ ἀναδίδει εὐωδία χάρις εἰς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαόν. Ἐπὶ λέξει τὸ ἱερὸν κείμενον ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «ἐσκίασαν δὲ καὶ οἱ δρυμοὶ καὶ πᾶν ξύλον εὐωδίας τῷ Ἰσραὴλ προστάγματι τοῦ Θεοῦ» (Ε, 8). Ἐπὶ πλέον τὸ βιβλίον Ἡσαΐας ἀναφέρει τὴν πεύκην μετὰ τῆς κυπαρίσσου καὶ τῆς κέδρου (Ξ, 13). Τῆς πεύκης τὰ ξύλα ἀναφέρονται ἐν τοῖς βιβλίοις Βασιλειῶν Γ' καὶ Παραλειπομένων Β'. Ὁμοίως τὰ βιβλία Ἰεζεκιήλ καὶ Ζαχαρίας ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν πίτυς ἐννοοῦσι προφανῶς πεύκην.

Τὸ βιβλίον Ἰεζεκιήλ, τὸ ὁποῖον συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Προφήτου τούτου, ὅστις ἐγεννήθη περὶ τὸ 620 π.Χ. πληροφορεῖ, ὅτι Ρόδιοι ἔμποροι ἐπρομήθευον τὴν Τύρον στακτὴν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὡς καὶ οἱ Ἰσραηλῖται ἐπώλουν εἰς τὴν χώραν ταύτην μύρα, κασίαν καὶ ρητίνην. Ἐπὶ λέξει τὸ κείμενον τοῦτο ἀναφέρει, ὅτι «ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς» τὸν Ἰεζεκιήλ «σὺ υἱὲ ἀνθρώπου... ἐρεῖς τῇ Σόρ (Τύρος)... τὰδε λέγει Κύριος τῇ Σόρ... υἱοὶ Ροδίων ἔμποροι σου... στακτὴν... ἔδωκαν τὴν ἀγοράν σου. Ἰουδας καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ, οὗτοι ἔμποροι σου ἐν πράσει... μύρων καὶ κασίας... καὶ ρητίνην ἔδωκαν εἰς τὸν σύμμεικτόν σου» (ΚΖ', 1 - 3, 15 - 17).

Περὶ τῆς χρησιμοποίησεως γενικῶς τῶν ἀρωμάτων λαμβανόμεν καὶ τὰς κάτωθι πληροφορίες:

Τὸ βιβλίον Ἰουδίθ, τοῦ ὁποῦ οὗ συγγραφεὺς δὲν εἶναι μετὰ βεβαιότητος γνωστός, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ χρονολογία, καθ' ἣν τοῦτο ἐγράφη, ἀναφέρει, ὅτι ἡ Ἰουδίθ προκειμένου νὰ μεταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀσσυρίων, ἵνα ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ Ὀλοφέρνη, «ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια τῆς χηρεύσεως αὐτῆς καὶ περιεκλύσατο τὸ σῶμα ὕδατι καὶ ἐχρίσατο μύρω παχεὶ καὶ διέταξε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτῆς (ἐκτενίσθη) καὶ ἐπέθετο μίτραν ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐνεδύσατο τὰ ἱμάτια τῆς εὐφροσύνης αὐτῆς, ἐν οἷς ἐστολιζέτο ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνδρός αὐτῆς Μανασσῆ» (Ι', 3). Ἐπίσης εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο προστίθεται, ὅτι αὕτη «ἠλείψατο τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἐν μυρισμῷ» (ΙΣΤ', 7).

Τὸ βιβλίον Ψαλμοὶ παρομοιάζει τὴν συγκατοίκησιν τῶν ἀδελφῶν ὡσάν «μύρον ἐπὶ κεφαλῇς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πῶγωνα, τὸν πῶγωνα τοῦ Ἀαρών, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ὡαν (οὐγία) τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ» (ΡΑΒ' - ΡΑΓ', 2).



Τὸ βιβλίον Παροιμίας ἀναφέρει, ὅτι ὁ ἀνθρώπος τέρπεται διὰ τῶν μύρων, τῶν οἴνων καὶ τῶν θυμιαμάτων, ἥτοι ἐπὶ λέξει: «μύροις καὶ οἴνοις καὶ θυμιάμασι τέρπεται καρδία» (ΚΖ', 9).

Τὸ βιβλίον Σοφία Σολομώντος ἐμφανίζει τοὺς ἀσώτως καὶ ἐν ἀπολαύσει τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου διαβιούντας ὡς ὑπεράγαν ἀρεσκομένους εἰς τὸν πολυτελεῖ οἶνον, τὰ μύρα καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς εὐωδίας τῶν ἀνθέων τῆς ἀνοίξεως. Συγκεκριμένως τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον ἐμφανίζει τοὺς λέγοντας: «οἶνου πολυτελοῦς καὶ μύρων πλησθῶμεν, καὶ μὴ παροδευσάτω ἡμᾶς ἄνθος ἔαρος» (Β' 7).

Ὁ Προφήτης Ἀμώς, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ Ὀζίου βασιλέως Ἰουδα (869 - 737 π.Χ.) καὶ ἐπὶ Ἰεροβοάμ Β' βασιλέως Ἰσραὴλ (784 - 744 π.Χ.), διὰ τοῦ ὁμωνύμου βιβλίου ποὺ ἐξιστορεῖ, ὅτι οἱ Ἰσραηλῖται, ἐνὺ ἐπεκρέματο ὁ κίνδυνος τοῦ ὀλέθρου, ἔπινον «διυλισμένον οἶνον καὶ τὰ πρῶτα (ἐκλεκτά) μύρα χρίόμενοι καὶ οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ Ἰωσήφ» (ΣΤ', 6).

Ὁ Προφήτης Ἡσαΐας προφητεύει, ὅτι «ποιήσει Κύριος σαβαῶθ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο πίνονται εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον, χρίσονται μύρον» (ΚΕ', 6, 7) καὶ περαιτέρω ἐξιστορεῖ, ὅτι ὁ Ἐζεκίας ἐν τῇ ματαιοδοξίᾳ τοῦ ἐπέδειξε τὸν πλοῦτον τοῦ εἰς Βαβυλωνίαν πρέσβει, ἥτοι «τὸν οἶκον τοῦ νεχῶθα καὶ τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆς στακτῆς καὶ τῶν θυμιαμάτων καὶ τοῦ μύρου...» (ΛΘ', 2).

Ὁ Προφήτης Ἰερεμίας εἰς τὸ ὁμῶ-

νυμον βιβλίον τοῦ ἀναφέρει, ὅτι περὶ τῶν Ἰουδαίων «τὰδε λέγει Κύριος... ἀπολῶ ἀπ' αὐτῶν φωνὴν χαρᾶς... ὁσμήν μύρου καὶ φῶς λύχνου» (ΚΕ', 8, 10).

Τὸ βιβλίον Μακκαβαίων Γ' πληροφορεῖ, ὅτι αἱ μελλόνυμφοι ἐβρεχον διὰ μύρων τὴν κόμην τῶν. Συγκεκριμένως τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξιστορεῖ, ὅτι ὅταν συνελαμβάνοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας οἱ Ἑβραῖοι καὶ βαναύσως μετεφέροντο εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, αἱ νεάνιδες, αἵτινες ἄρτι ὑπάνδρευθησαν, εἶχον ἀντὶ τέρψεως καὶ χαρᾶς θρήνους καὶ ἡ βεβρεγμένη δι' ἀρωμάτων κόμη τῶν εἶχε καλυφθῇ ὑπὸ κονιορτοῦ. Ἰδοὺ αὐτοῦσι τὸ σχετικὸν ἱερὸν κείμενον: «αἱ δὲ ἄρτι πρὸς βίου κοινωνίαν γαμικὸν ὑπεληλυθυῖαι παστὸν νεάνιδες, ἀντὶ τέρψεως μεταβαλοῦσαι γόους καὶ κόνει τὴν μυροβραχὴ πεφυρμένην κόμην, ἀκαλύπτως δὲ ἀγόμεναι, θρήνον ἀνθ' ὑμεναίων ὁμοθυμαδὸν ἐξήρχον ὡς ἐσπαραγμέναι σκυλμοῖς ἀλλοεθνέσι» (Δ', 6).

Ὡς πληροφορούμεθα ὑπὸ τοῦ βιβλίου Παραλειπομένων Β' οἱ ἀρχαῖοι Ἰσραηλῖται ἐχρησιμοποιοῦν τὰ ἀρώματα καὶ εἰς τὴν πρὸς ταφὴν προετοιμασίαν τῶν νεκρῶν. Συγκεκριμένως τὸ ἱερὸν κείμενον ἀναφέρει, ὅτι «ἔθαψαν» τὸν βασιλέα Ἀσά, ὅστις «ἐτελεύτησεν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ», ἀφοῦ προηγουμένως «ἐκοίμησαν (ἐξάπλωσαν) αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἐπλησαν ἀρωμάτων καὶ γένη μύρων μυρεψῶν καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ἐκφορὰν μεγάλην ἕως σφόδρα» (ΙΣΤ' 13, 14).

Καρυκεύματα

Οί αρχαίοι Ἰσραηλίται, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς 'Εξόδου (ΙΣΤ' 14, 31), ἐγνώριζον τό κόριον, τουτέστι τό ἐτήσιον φυτόν κοριάνδρον τό ἡμερον (*coriandrum sativum*), ὅπερ εἶναι ἰθαγενές τῆς Ἀσίας, πολλαχού ἀπό τῆς ἀρχαιότητος καλλιεργούμενον λόγῳ τῶν ἰσχυρῶς ἀρωματικῶν καί γλυκάζουσιν γευσίν ἐχόντων σπερμάτων του, ἅτινα χρησιμοποιοῦνται ὡς καρυκεύματα, τόσο ἐν τῇ μαγειρικῇ, ὅσον καί ἐν τῇ ζαχαροπλαστικῇ. Προσέτι ἐκ τῶν σπερμάτων τούτων ἐξάγεται ἔλαιον χρησιμεύον ἐν τῇ ἀρωματοποιῇ. Ὁμοίως οὗτοι ἐχρησιμοποιοῦν τήν κάππαριν ('Εκκλησιαστής ΙΒ', 5), ἥτοι τό φυτόν, ὅπερ καλεῖται κάππαρις ἡ ἀκανθώδης (*capparis spinosa*), κοινῶς κάππαρη, οὐ οἱ βλαστοί καί ἰδίως τά ἄνωρα ἄνθη του χάρις εἰς τήν εὐωδίαν των χρησιμοποιοῦνται ὡς καρυκεύματα. Κατά τόν Διοσκορίδην (1, 173), ἡ κάππαρις «θάμνος ἐστίν ἀκανθώδης, ἐπὶ γῆς γυρωειδῶς ἐστρωμένος ἀκάνθας ἀγκιστροειδῶς ἔχων ὡς βάτος, φύλλα δέ στρογγυλά, κυδωνία ὅμοια, καρπὸν δέ οἶον ἐλαίας. Φύεται... ἐν τραχέσι καί λεπτογείοις τόποις καί νήσοις καί οἰκοπέδοις, ταριχεύεται δέ ὁ καρπός καί ὁ καυλός εἰς βρώσιν. Ταραττεῖ δέ κοιλιαν, κακοστόμαχος τε ἐστὶ καί διψώδης, βρωθεῖσα δέ ἐφθῇ εὐστομαχότερα τῆς ὥμης». Ἐπίσης ἐχρησιμοποιοῦν τό κύμινον ὑπὸ μορφὴν καρυκεύματος. Τό βιβλίον Ἡσαΐας ἀναφέρει, ὅτι «τό... κύμινον μετὰ ἄρτου βρωθήσεται» (ΚΗ', 28). Τό κύμινον εἶναι, ὡς γνωστόν, φυτόν σκιαδανθές, πιθανῶς ἰθαγενές τῆς Αἰγύπτου, οὐ ὑπάρχουσι πολλαὶ ποικιλίαι. Εἶναι ἀρωματικόν καί ἀρτυματικόν. Εἶναι μονοετές καί ἡ καλλιέργειά του ἔχει διαδοθῇ εἰς πολλὰς χώρας καί παρ' ἡμῖν. Ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου καλεῖται κύμινον ἡμερον. Τὰ σπέρματα τοῦ φυτοῦ τούτου εἶναι κιτρινοτεφρόχροα. Τό ἐξαγόμενον αἰθέριον ἔλαιον εἶναι ὑγρόν διαυγές, χαρακτηριστικῆς ὀσμῆς καί χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἀρωματοποιάν.

Ἐν Γερμανίᾳ καί Ὀλλανδίᾳ τό φυτόν τοῦτο χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἀρτοποιίαν καί πρὸς ἀρωμάτισιν τοῦ τυροῦ καί ἐν Ἀνατολῇ πρὸς ἀρτυσιν ἐδεσμάτων τινῶν. Ἐπὶ πλέον οἱ ἀρχαίοι Ἰσραηλίται ἠρέσκοντο καὶ εἰς τὰ πράσα, τὰ κρόμμυα καί τὰ σκόρδα⁵, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῆς Πεντατεύχου «Ἀριθμοί». Συγκεκριμένως τό βιβλίον τοῦ



— Φυτὰ ἀπὸ τό Σινᾶ

το ἐξιστορεῖ, ὅτι οὗτοι λόγῳ τῶν κατὰ τὴν περιπλάνησίν των στερήσεων ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ Μωϋσέως καί τοῦ Ἀαρών, «ἐκλαίων... καί εἶπαν· τίς ἡμᾶς ψωμίει κρέα; ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύας, οὓς ἡσθίομεν ἐν Αἰγύπτῳ δουρεάν, καί τοὺς σικύους καί τοὺς πέπονας καί τὰ πράσα καί τὰ κρόμμυα καί τὰ σκόρδα» (ΙΑ' 4, 5). Θεωροῦμεν σκόπιμον ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καί τό ὄξος, τό προϊόν τοῦτο τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, καίτοι δέν πα-



— Φυτὰ ἀπὸ τό Σινᾶ

ράγεται ἐξ ἀρωματικοῦ φυτοῦ. Τοῦτο ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ Ἰσραηλίται, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ βιβλίου Ρούθ, τό ὅποιον ἐξιστορεῖ, ὅτι ὁ Βοόζ, ὅτε εἶδε τὴν μετέπειτα ἀναδειχθεῖσαν προμήτορα τοῦ Λυτρωτοῦ Ρούθ νά συλλεγῇ στάχεις ὀπισθεν τῶν ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ του θερίζοντων, εἶπε πρὸς αὐτὴν τά ἐξῆς: «ἦδη ὥρα τοῦ φαγεῖν, πρόσσελθε ὥδε καί φάγεσθαι τῶν ἀρτων καί βάψεις τὸν ψωμόν σου ἐν τῷ ὄξει» (Β' 14).

Φάρμακα

Τινὰ τῶν ἀνωτέρω ἀρωματικῶν φυτῶν ἢ τὰ προϊόντα αὐτῶν ἐχρησιμοποίησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἰσραηλιτῶν ὡς φάρμακα. Ὁ Προφήτης Ἰερεμίας γνωρίζων τὴν θεραπευτικὴν ιδιότητα εἰδους τινός ρητίνης⁶ διερωτᾶται λέγων: «μὴ ρητίνη οὐκ ἐστὶν ἐν Γαλαάδ, ἡ ἱατρὸς οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ; διατί οὐκ ἀνέβη ἱασις θυγατρὸς λαοῦ μου;» (Ἰερεμίας Η', 22) καί περαιτέρω παραγγέλλει τά ἐξῆς: «ἀνάβηθι Γαλαάδ καί λάβη ρητίνην τῇ παρθένῳ θυγατρὶ Αἰγύπτου» (ΚΣΤ' - ΜΣΤ', 11) καί ἐξιστορῶν, ὅτι «ἄφνω ἐπεσε Βαβυλὼν καί συνετρίβη», συνιστᾷ ὡς φάρμακον τὴν ρητίνην λέγων: «λάβετε ρητίνην τῇ διαφθορᾷ αὐτῆς, εἰ πως ἰαθήσεται» (ΚΗ' - ΝΑ', 8).

Ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τό βιβλίον τῆς Γενέσεως, τουτέστιν ὅτι ἡ ἔως τότε στείρα Ραχήλ ἐζήτησε παρὰ τῆς εὐτέκνου Λείας μῆλα μανδραγόρου, πιθανολογεῖται, ὅτι τό φυτόν τοῦτο, περὶ τῆς ἀρωματικῆς ιδιότητος τοῦ ὁποίου ἀναφέρομεν ἀνωτέρω, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κατὰ τῆς στειρώσεως φάρμακον. Ἐπὶ λέξει τό βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει, ὅτι «ἐπορεύθη... Ρουβὴν ἐν ἡμέρᾳ θερισμοῦ πυρῶν καί εὗρε μῆλα μανδραγορῶν ἐν τῷ ἀγρῷ καί ἤνεγκεν αὐτὰ πρὸς Λείαν τὴν μητέρα αὐτοῦ· εἶπε δέ Ραχήλ Λεῖα τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς· δός μοι τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ σου· εἶπε δέ Λεῖα· οὐχ ἱκανόν σοι ὅτι ἔλαβες τὸν ἄνδρα μου; μὴ καί τοὺς μανδραγόρας τοῦ υἱοῦ μου λήψῃ; εἶπε δέ Ραχήλ· οὐχ οὕτως· κοιμηθῆτω μετὰ σοῦ τὴν νύκτα ταύτην ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ σου. εἰσῆλθε δέ Ἰακώβ ἐξ ἀγροῦ ἐσπέρας, καί ἐξῆλθε Λεῖα εἰς συνάντησιν αὐτῷ καί εἶπε· πρὸς μέ εἰσελεύσῃ σήμερον· μεμίσθωμαι γάρ σε ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ μου. καί ἐκοιμήθη μετ' αὐτῆς τὴν νύκτα ἐκείνην» (Λ', 14 - 16).

Ἐπίσης ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τό βιβλίον Ἀσμα Ἀσμάτων προκύ-

πτει, ότι τὰ μύρα ἐχρησιμοποιούντο ὡς τονωτικόν φάρμακον. Συγκεκριμένως ἡ νύμφη λέγει τὰ ἑξῆς: «στηρίξατέ με ἐν μύροις... ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ» (Β, 5).

Εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἰακώβ ἔλαβε «ράβδον στυρακίνην χλωράν καὶ καρυϊνήν καὶ πλατάνου, καὶ ἐλέπισεν αὐτάς... λεπίσματα λευκά περισύρων τὸ χλωρόν» ἐφαίνετο δὲ ἐπὶ ταῖς ράβδοις τὸ λευκόν, ὃ ἐλέπισε, ποικίλον» (Λ', 37) καὶ ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἐτοποθέτησε τὰς ἐν λόγω ράβδους «ἐν τοῖς ληνοῖς τῶν ποτιστηρίων τοῦ ὕδατος» (Λ', 38), διὰ νὰ εὐρίσκωνται τὰ πρόβατα, ὅταν ἐρχονται νὰ πῶσιν ὕδωρ καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ γονιμοποιηθῶσιν, ἐνώπιον τῶν ράβδων αὐτῶν, προκειμένου αὐτὰ νὰ ἐπηρεάσωσι τὸν χρωματισμὸν τοῦ τριχώματος τῶν ἐκ τῆς ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας γονιμοποιήσεως γεννωμένων προβάτων. Ἰδοὺ τί ἀκριβῶς ἀναφέρει τὸ ἱερὸν κείμενον ἐν προκειμένῳ «ἵνα ὡς ἂν ἔλθωσι... πιεῖν ἐνώπιον τῶν ράβδων... ἐγκισσῶσι τὰ πρόβατα εἰς τὰς ράβδους καὶ ἐνεκίσσων τὰ πρόβατα εἰς τὰς ράβδους καὶ ἔτικτον... διάλευκα καὶ ποικίλα καὶ σποδοειδῆ ραντά» (Λ', 38, 39), τούτεστιν ἔτικτον νεογνά; ὧν τὸ τρίχωμα εἶχε παρόμοιον χρωματισμὸν πρὸς τὸν τοιοῦτον τῶν μερικῶς ἀποφλοιωθεισῶν ἐν λόγω ράβδων. Ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τὸ ὄνομα στύραξ φέρεται γένος φυτῶν περιλαμβανόντων ἑκατὸν εἶδη. Ταῦτα εἶναι θάμνοι καὶ δένδρα φυλλοβόλα, ὧν τινα εἶναι βαλσαμοφόρα.

Τὰ πλέον ἀξιόλογα τούτων εἶναι τὸ Liquidambar orientale, ἥτοι μικρὸν δένδρον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ οὗ λαμβάνεται τὸ ρητινοβάλασμον styrax depuratus, ὃπερ σήμερον χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ψώρας καὶ τὸ μικρὸν δένδρον στύραξ ὁ βενζοϊκὸς τὸ κατ' ἐξοχὴν καλλιεργούμενον εἰς τὰς νήσους Σουμάτραν, Ἰάβαν καὶ Βόρνεο διὰ τὴν εὐοσμὸν ρητίνην του, ἥτις χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἀρωματοποιῶν καὶ τὴν φαρμακευτικὴν.

Ἐπὶ πλέον ἐκ τοῦ βιβλίου Μακκαβαίων Γ' προκύπτει, ὅτι ὁ λιβανωτὸς ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς φάρμακον, ὁρῶν ἐπὶ τῆς ψυχικῆς σφαίρας καὶ προκαλοῦν αὐξήσιν τῆς ἐπιθετικότητος τῶν ἐλεφάντων. Συγκεκριμένως τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Αὐγύπτου Φιλοπάτωρ ἐκάλεσε τὸν Ἑρμῶνα, ὅστις εἶχεν ἀνάλβει τὴν φροντίδα τῶν εἰς πεντακοσίους ἀνερχομένων ἐλεφάντων, νὰ



ποτίσῃ αὐτοὺς «δαψιλέσι δράκεσι (γεμάτες χούφτες) λιβανωτοῦ καὶ οἶνον πλεονι ἀκράτω», ἵνα ἐξαγριωθῶσι «τῇ τοῦ πόματος ἀφθόνῳ χορηγία» (Ε', 2). Σημειωτέον, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἰσραηλῖται ἀπέδιδον ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸν ψυχικὸν παράγοντα.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου ἀναφερόμενον «ὕδωρ χολῆς» (Η', 14, Θ', 15) ἢ «ὕδωρ πικρόν» πιθανῶς ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἀφέψημα τοῦ ἀρωματικοῦ φυτοῦ ἀψινθίου⁸. Σχετικὰ εἶναι καὶ τὰ ἀλλαχθῶ ἀναφερόμενα (δευτερονόμιον ΚΘ' 17, ΛΒ' 32. Παροιμίαι Ε', 4). Τὸ φυτὸν τοῦτο τὸ ἄλλως πῶς ἀψιν-

θίου καλούμενον ἀποτελεῖ ἀρωματικὸν πικρὸν φάρμακον⁹, ἐξ' οὗ παράγεται τὸ βάμμα ἀψινθίου (tinctura absinthii), ὃπερ χορηγεῖται ὡς εὐστόμαχον καὶ πικρὸν φάρμακον, ὡς καὶ τὸ πικρὸ βάμμα (tinctura amara), τὸ κατὰ τῆς ἀνορεξίας χορηγούμενον. Τὸ ἐν λόγω φυτὸν περιέχει ἀψινθόλην, ἥτις διεγείρει τὸν φλοιὸν τοῦ ἐγκεφάλου.

Καίτοι ἐλάχισται πληροφορίαι παρέχονται διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀρωματικῶν φυτῶν ὡς φαρμάκων, ἐν τούτοις φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἀρκετὰ ἐκ τούτων ἐχρησιμοποιήθηκαν ὑπὸ τὴν ἐν λόγω ιδιότητα.

1. Κολιτσάρας, Ι.: Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἀγίας Γραφῆς, Ἀθήναι 1975.

2. Neufeld, E.: Hygiene Conditions in Ancient Israel (Iron Age). J. His. Med. p. 414, Oct. 1970.

3. Κολιτσάρας, Ι.: Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβραίους, Ἀθήναι 1973.

4. Κολιτσάρας, Ι.: Ἐνθ' ἄνωγ.

5. Παναγιαννόπουλος, Ι.: Πληροφορίαι ἐκ τῆς Πεντατεύχου περὶ τῶν εἰδῶν διατροφῆς τῶν ἀρχαίων Ἰσραηλῶν. Ἱατρικὰ Χρονικά, 1:458 - 462, 1978.

6. Παναγιαννόπουλος, Ι.: Ἡ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προκύπτουσα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις θεραπευτικὴ Ἱατρικὰ Χρονικά, 1:391 - 398, 1978.

7. Παναγιαννόπουλος, Ι.: Ἡ σημασία τοῦ ψυχικοῦ παραγόντος ἐν τῇ ὑγιεινῇ τῶν ἀρχαίων Ἰσραηλῶν. Ἱατρικὰ Χρονικά, 1:399 - 402, 1978.

8. Τίγκας, Α.: Ἡ φυτο - ζωολογία τῆς Ἀγίας Γραφῆς, Ἀθήναι, 1977.

9. Ἰωακείμογλου, Γ.: Φαρμακολογία καὶ Συνταγολογία, Ἀθήναι, 1943.

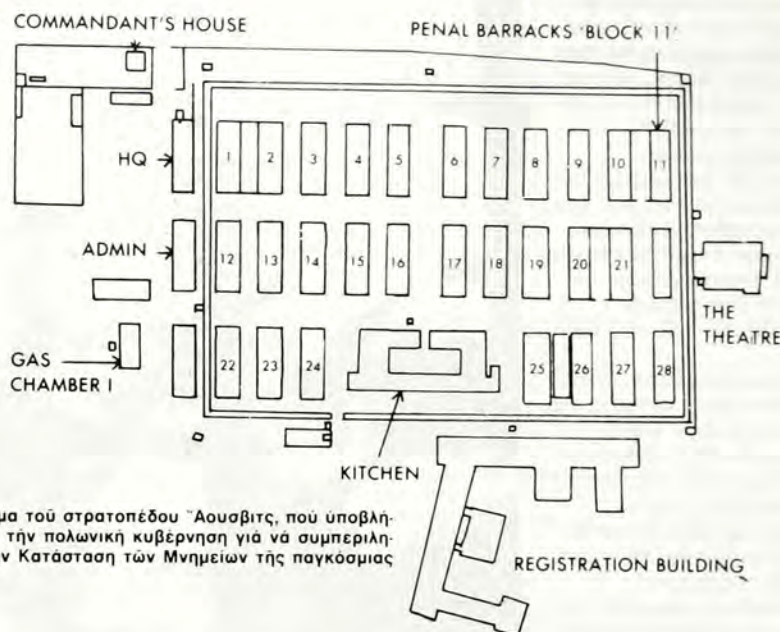
Ὁ κ. Ἰω. Γ. Παναγιαννόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶναι Ὑγειονομικὸς Διευθυντὴς τοῦ ΙΚΑ, ἔχει γράψῃ πολλές μελέτες σὲ θέματα Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς, στηριζόμενος σὲ πηγὴς τῆς Π. Διαθήκης. Ἡ παρὰπάνω μελέτη του ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸ περιοδικό «Ἐκκλησία», τόμος Ε', σελ. 611 κ.ε.

Διόρθωση δημοσιεύματος

Στὸ τεύχος 93 (Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1987) τοῦ περιοδικοῦ μας, στή σελίδα 26, 3η στήλη - κάτω, στὸ κείμενο ἐπιστολῆς τοῦ Μητροπολίτη Λάμπης καὶ Σφακιῶν εἶχε γίνῃ λάθος στὶς ἀράδες. Τὸ ὁρθὸ σχετικὸ κείμενο εἶναι τὸ παρακάτω:

«Μόνον εἰς περιπτώσιν αἰρετικῶν δοξασιῶν ἢ ἀνηθικῶν πράξεων ὁ ἀρχιερεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοβούλου παρεμβάσεως καὶ τῆς ἐπιβολῆς τιμωρίας καὶ αἰματοῦ καὶ κυρίως διὰ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ καὶ ἐπὶ σοβαροτέρων ἐνώπιον τοῦ Συνεδικοῦ Δικαστηρίου, βάσει τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας.

Ἄλλως τε ἐξ ὧν δύναται τις ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς νὰ συναγάγει οἱ ὑπογράφοντες ὡς «Σφακιανοὶ παπᾶδες» διὰ τοῦ δημοσιεύματός των ἀναφέρονται εἰς τὸ ὅτι «ἡ Κύπρος εἶναι θύμα στὸ βωμό γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς παγκόσμιας ἐβραϊκῆς αὐτοκρατορίας», χωρὶς νὰ στρέφονται κατὰ τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, πού ἀνήκουν εἰς τὸ θρήσκειμα τοῦ Ἰσραήλ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητος καὶ τὴν βάση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ εἶναι ἀξίον παντός σεβασμοῦ. Ἐπομένως οἱ τυχόν θιγόμενοι διὰ τοῦ δημοσιεύματος δέν εἶναι Ἰσραηλῖται Ἕλληνες πολῖται, ἀλλ' οἱ κινούμενοι τὰ νήματα τοῦ Διεθνούς Σιωνισμοῦ, τοῦ ὁποίου δέν πιστεύω νὰ εἴσθε πράκτορες ἢ ἐκπρόσωποι.



Λεπτομερές σχεδιάγραμμα του στρατοπέδου "Αουσβιτς, που υποβλήθηκε στην Ούνεσκο από την πολωνική κυβέρνηση για να συμπεριληφθεί το στρατόπεδο στην Κατάσταση των Μνημείων της παγκόσμιας κληρονομιάς.

Γιά τό Καρμελίτικο Μοναστήρι του "Αουσβιτς

Ψήφισμα Καθολικῶν προσωπικοτήτων καί 'Εβραίων ἡγετῶν
υἱοθετηθέν κατά τήν συνάντηση τῆς Γενεύης στίς 22 Φεβρουαρίου 1987

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Καρμελιτικοῦ Μοναστηρίου στό "Αουσβιτς (σχετικό ἀναλυτικό δημοσίευμα στό προηγούμενο τεῦχος 93 τῶν «Χρονικῶν») εἶχε μιᾶ σημαντική εξέλιξη. Στίς

22.2.1987 ἔλαβε χώρα στή Γενεύη νέα συνάντηση Καθολικῶν προσωπικοτήτων καί 'Εβραίων ἡγετῶν, μετά τό πέρασ τῆς ὁποίας ἐξεδόθη τό ἀκόλουθο ψήφισμα:

Μετά τήν ἐπαναβεβαίωση τῶν ὁρῶν τῆς Διακηρύξεως τῆς 22 Ἰουλίου 1986, ἡ ὁποία ὀριζε τό "Αουσβιτς ὡς σύμβολο τῆς Σοά, πού ἀποτελεῖ τήν ἀπόρροια τῆς ναζιστικῆς ἀποφασιστικότητος γιά τήν ἐξόντωση τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ, μέσω ἑνός μοναδικοῦ, ἀδιανόητου καί ἀπερίγραπτου ἐπιχειρήματος, ὑπό τήν κοινή ἀναζήτηση τῆς διαιωνίσεως τοῦ σεβασμοῦ τῆς μνήμης τῶν θανατωθέντων εἰς ὅλους τοὺς χώρους ὅπου διεπράχθησαν τά ναζιστικά ἐγκλήματα καί ἐιδικότερα αὐτό τῆς ἐξοντώσεως τῆς πλειοψηφίας τῶν 'Εβραϊκῶν Κοινοτήτων τῆς Εὐρώπης, ἐνθυσμούμενοι τούτῃ τῇ δραματικῇ περίοδῳ τῆς ἱστορίας πού ἐπιβάλλει περισκόψη καί βαθύ σεβασμό γιά τίς

δυστυχίες πού ὑπέστη τό πολωνικό ἔθνος κατά τόν συγκεκριμένο ἐκεῖνο χρόνο καί χώρο, οἱ παρακάτω ὑπογράφοντες ἐπισήμως συμφώνησαν ὅτι:

1) Ἡ Καθολική ἀντιπροσωπεία, βαθύτατα ἐνήμερη τῶν εὐθυνῶν τῆς ἀπέναντι τῶν μελλοντικῶν γενεῶν, ἀνέλαβε τό σχέδιο μέ τήν ὑποστήριξη τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, δημιουργίας ἑνός Κέντρου γιά πληροφόρηση, παιδεία, συνάθροιση καί προσευχή. Τό Κέντρο αὐτό θά ἀνεγερθεῖ ἐκτός τῶν ὁρίων τοῦ χώρου τοῦ στρατοπέδου "Αουσβιτς - Μπιργκενάου. Ἐπ' αὐτοῦ προσέγγισαν οἱ Εὐρωπαϊκές Καθολικές Ἐκκλησίες ὡς καί οἱ λοιπές Ἐκκλησίες πού ἐνδέχεται νά συμμετάσχουν σ' αὐτό τό

σχέδιο.

Τό σχέδιο συνεπάγεται:

α) δημιουργία δυνατοτήτων διαλόγου, ἀνάμεσα στίς Εὐρωπαϊκές Ἐκκλησίες ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς Σοά, ὡς ἐπίσης ἐπὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ πολωνικοῦ ἔθνους καί ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, πού προκλήθηκε ἀπό τήν ἐκκρηξη ὁλοκληρωτισμοῦ κατά τή διάρκεια καί μετά τόν πόλεμο τοῦ 1939 - 1945,

β) ἐναντίωση πρὸς τήν ἀποπληροφόρηση, τήν ἀποδραματοποίηση τῆς Σοά, ὡς ἐπίσης τῶν ἀναθεωρητικῶν θεωριῶν,

γ) παροχή φιλοξενίας σέ ὁμάδες ἐπισκεπτῶν τῶν στρατοπέδων καί συμπλήρωση τῆς ἐνημερώσεώς τους,

δ) προαγωγή τῆς συγκλήσεως διασκέψεων ἀνάμεσα σέ Ἐβραίους καί Χριστιανούς.

2) Ἡ ἱδρυση αὐτοῦ τοῦ Κέντρου ἀπορρέει ἀπό τή θέληση τῆς ὑλοποιήσεως τῶν ἀποφάσεων πού ἐλήφθη-

σαν στη συνάντηση της Γενεύης στις 22 Ιουλίου 1986.

Έξυπακούεται ότι η πρωτοβουλία των Καρμελιτών για προσευχή θά εναρμονισθεί προς αυτό τό νέο πλαίσιο, θά επαναβεβαιωθεί καί θά βρεί εκεί την πραγματική της σημασία καί ότι τά δικαίως έκφρασθέντα συναισθήματα υπό της έβραϊκής αντιπροσωπείας θά ληφθούν υπόψη.

Ός έκ τούτου, δέν θά υπάρξει μόνιμος χώρος καθολικής λατρείας στό χώρο του στρατοπέδου "Αουσβιτς - Μπιργκενάου. Κάθε άτομο θά έχει τή δυνατότητα νά επικοινωνήσκει εκεί σύμφωνα μέ τίς υπαγορεύσεις της καρδιάς, της πίστewς καί της θρησκείας του.

3) Η Καθολική αντιπροσωπεία όρίζει ότι ό Καρδινάλιος Macharski θά προάγει τό σχέδιο, ένw οι Έπίσκοποι των άλλων χωρών θά συγκεντρώσουν τά μέσα προς ύλοποίησή του έντός είκοσιτεσσάρων μηνών.

Ό Καρδινάλιος Macharski θά κρατεί ένήμερο τόν κ. Théo Klein επί της προόδου της πορείας του έργου.

4) Η Έβραϊκή αντιπροσωπεία λαμβάνει υπόψη τίς παραπάνω προαναφερόμενες διαβεβαιώσεις πού δόθηκαν από την Καθολική αντιπροσωπεία.

5) Αμφότερες οι αντιπροσωπείες συνειδητοποιούν ότι διεξήγαγαν τόν διάλογο βάσει της άμοιβαίας θελήσεως της ύπογραμμίσεως του είδικού χαρακτήρος της Σοά, στά πλαίσια της χιτλερικής τραγωδίας πού



τόσο οδυνηρά έπληξε τά έθνη της Εύρώπης καί ιδιαίτερα τό πολωνικό έθνος καί υπό τόν σεβασμό της ταυ-

τότητας καί της πίστewς κάθε άνδρός καί γυναικός πού έζησε ή πέθανε εκεί.

Οί συμμετασχόντες στη συνάντηση:

Καθολική αντιπροσωπεία:

- Καρδινάλιος Godfried Danneels, Βρυξελλών.
- Καρδινάλιος Albert Decourtray, Λυών.
- Καρδινάλιος Jean - Marie Lustiger, Παρισίων.
- Καρδινάλιος Franciszek Macharski, Κρακοβίας.
- Α.Ε. Kazimierz Jan Gorny, βοηθός Έπίσκοπος Κρακοβίας.
- Πατήρ Bernard Dupuy, Παρίσι, γραμματέας της Γαλλικής Έπισκοπικής Έπιτροπής για τίς έβραϊκές σχέσεις.
- Πατήρ Stanislaw Musial, Κρακοβία, μέλος της Πολωνικής Έπισκοπικής Έπιτροπής διαλόγου μέ Έβραίους.
- κ. Jerzy Turowicz, Κρακοβία, μέλος της Πολωνικής Έπισκοπικής Έπιτροπής διαλόγου μέ Έβραίους, διευθυντής του Ινστιτούτου Jygodnik Powszechny.

Έβραϊκή αντιπροσωπεία:

- Αρχираββίνος René Samuel Sirat, 'Αρχираββίνος Γαλλίας.
- κ. Théo Klein, πρόεδρος Εύρωπαϊκού Έβραϊκού Συνεδρίου καί 'Αντιπροσωπευτικού Συμβουλίου Γαλλικών 'Ιδρυμάτων (CRIF).
- Δρ. E.L. Ehrlich, εκπρόσωπος στην

Εύρώπη της Διεθνούς Μπενέ Μπερίτ.

- κ. Sam Hoffenberg, πρώην όμηρος, εκπρόσωπος της Μπενέ Μπερίτ στην ΟΥΝΕΣΚΟ.
- κ. Markus Pardes, πρόεδρος Συντονιστικής Έπιτροπής Έβραϊκών Όργανώσεων Βελγίου.
- Δρ Gerhart M. Riegner, συμ. πρόεδρος, Συμβουλευτικός Διευθυντής του Παγκοσμίου Έβραϊκού Συνεδρίου, εκπρόσωπος της Διεθνούς Έβραϊκής Έπιτροπής επί των Διαθρησκευτικών Έπαφών.
- καθηγητής κ. George Schneck, πρόεδρος Όμοσπονδίας Έβραϊκών Όργανώσεων Βελγίου.
- Καθηγητής κ. Ady Steg, πρόεδρος της Alliance Israelite Universelle.
- κ. Tullia Zevi, πρόεδρος Ένώσεως 'Ιταλικών Έβραϊκών Κοινοτήτων.

ΤΑ «ΧΡΟΝΙΚΑ» ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

Λόγω των θερινών διακοπών, τό επόμενο τεύχος των «Χρονικών», αριθμ. 96, θά κυκλοφορήσει τόν Σεπτέμβριο 1987.

Τά γεγονότα τῆς Κέρκυρας τό 1891

Τά γεγονότα τῆς Κέρκυρας τό 1891: Σχετικά μέ τά δραματικά γεγονότα πού έγιναν στήν Κέρκυρα τό 1891, μετά τή δολοφονία τῆς οὐκίτης «Ε-βραίου» **Ρουμπίνης Σάρδα** (βλ. Γ.Ι. Ράλλη: «Γ. Θεοτόκης, ὁ πολιτικός τοῦ μέτρου» καί περιοδικό «Χρονικά», τεύχος 93 (Ἰανουάριος - Φεβρουά-

ριος 1987), ὁ ἀνηψιός τῆς δολοφονηθείσας **Ἀβροάμ Σάρδας**, Ἀθήνα: μὲς γράφει. Τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ παρέχει νέα συνταρακτικά στοιχεία, με- γάλλης ἱστορικής σημασίας.

«Ἐν σχέσει μέ ὅσα ἀναφέρονται εἰς τό τεύχος 93 τοῦ περιοδικοῦ «Χρονικά» διά τήν Ἰσραηλιτικήν Κοι- νότητα Κερκύρας καί διά τήν ἐνημέ- ρωση τῶν ἀναγνώστων τοῦ ἐν λόγω περιοδικοῦ, ὀφείλω νά θέσω ὑπ' ὀ- ψιν σας τά κατωθί, προερχόμενα ἀπό ἐμέ προσωπικῶς, ὡς ζήσας τά γεγο- νότα.

Ὁ ὑπογράφων εἶμαι ἀνεψιός τῆς τῆς δολοφονηθείσας τῆς ἔτος 1891 εἰς τήν Κέρκυραν θείας μου **Ρουμπίνης Σάρδας**, τό γένος **Χαῖμ Σάρδα**, ἀδελ- φῆς τῆς μητέρας τοῦ ὀνόματι **Στέλλο Σάρδα**, καί συνεπῶς εἶμαι γνωστής ἀπό πρώτου χερί, ὅπως συνηθίζεται νά λέγεται, ὅλων ὧν ἔλαβον χώραν κατά τόν χρόνον τῆς δολοφονίας.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ παπποῦ μου **Χαῖμ Σάρδα**, εἶχε στενότερες οἰκογενεια- κές σχέσεις μέ μίαν οἰκογένεια ὀνό- ματι **Πηλοῦ**. Μία ἡμέρα, πρό τῆς δολοφονίας, ὅπως μοῦ εἶπε ἡ μητέρα μου, ἐπισκέφθηκε μέ τήν ἀδελφή τῆς **Ρουμπίνης Σάρδα** τήν οἰκογένειαν **Πη- λοῦ**. Μετά ἀπό παράκληση καί ἐπιμο- νή τοῦ **Πηλοῦ** (δέν ἐνθυμούμαι τό ὀ- νομά του) ἡ μέν μητέρα μου ἀπεχώ- ρησε ἀπό τήν οἰκίαν τοῦ **Πηλοῦ** διά νά μεταβῇ εἰς τοὺς οἰκίους τῆς, ἡ δέ μικρή **Ρουμπίνη** ἔμεινε μέ τὰ παιδιά τῆς οἰκογενείας **Πηλοῦ** γιά νά παι- ζουν.

Τήν ἐπομένην ἡμέρα, ἡ θεία μου **Ρουμπίνη Σάρδα** εὐρέθηκε κατακρε- ουρημένη μέσα σέ ἕνα σάκκο, πετα- μένο εἰς τό ἱσόγειο ἐνός σπιτιοῦ, εἰς τήν δόδ Παλαιολόγου, ἀκριβῶς ἀπέ- ναντι τῆς μικρῆς Συναγωγῆς τῆς Ἰσ- ραηλιτικῆς Κοινότητος Κερκύρας, ὀ- νόματι «**Συναγωγή Μεντράς**».

Τότε ἐγίνετο σχεδόν ἐπανάσταση εἰς τήν Κέρκυρα νά εὐρεθῇ ὁ δολοφόνος ἡ οἱ δολοφόνοι τῆς **Μαρίας**, ὅπως ἀ- μέσως διεδόθη, διότι ἐπλάστογράφη- σαν οἱ τότε ἐχθροί τοῦ ἐβραϊσμοῦ τῆς Κέρκυρας, ὅτι ἡ δολοφονηθείσα ἦταν Χριστιανή, διότι νά μεταχειρισθῶν οἱ Ἑβραῖοι τῆς Κέρκυρας τό αἷμα τῆς πρὸς παρασκευῇ τῶν ἀζύμων, πού ὡς γνωστόν οἱ Ἑβραῖοι κατά τίς 7 ἡ- μέρες τοῦ Πάσχα δέν τρώγουν ἐνζυ- μα (ψωμί, ζυμαρί κ.λπ.) ἀλλά ἀζυμα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐξόδου τῶν Ἑ- βραίων ἐκ τῆς Αἰγύπτου πρὸς τήν Γῆν Χαναάν, ὑπὸ τήν ὁδηγίαν τοῦ Μωϋσῆ, ὅτε οἱ Ἑβραῖοι ἐπῆραν μαζί τους τὸν ἄρτον τῶν ἀζύμων (ὄχι φουσκωμένο). Τό ὡς ἄνω ἐγκλήμα ἔ- λαβε χώραν ὀλίγες ἡμέρες πρό τοῦ Ἑ- βραϊκοῦ Πάσχα.

Οἱ ἀρχές τῆς Κέρκυρας συνέλαβαν ὡς δολοφόνους τόν πατέρα τῆς **Ρουμπίνης Σάρδας**, ὀνόματι **Χαῖμ** καί τόν υἱόν τοῦ **Σολομών**, ἐτέθη δέ εἰς περιορισμὸν ὁλόκληρος ἡ οἰκογένεια τοῦ παπποῦ μου. Μπορεῖτε νά φαν- τασθεῖτε τό τί ἐγίνετο εἰς τήν συνοικίαν τῶν Ἑβραίων ἐκεῖνες τίς ἡμέρες. Χωρικοί ἐπετέθησαν ἀμέσως ἐνεντίον τῶν καταστημάτων καί σπιτιῶν τῶν Ἑβραίων, κλοπές εἰς τὰ καταστήμα- τα τῶν, ἀναρχία, ξυλοδαρμοί, κατα- διώσεις, λευσαμοί, κατάρτες ἐναντίον τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου καί γεγονότα πού δέν περιγράφονται, ὅπως μοῦ τὰ ἐξιστόρησεν ἡ μητέρα μου καί οἱ λοι- ποὶ εὐρισκόμενοι τότε ἐν ζῇ συγγε- νεῖς μου ὀνόματι **Σάρδα**.

Εὐρισκόμενοι εἰς τήν φυλακὴν τῆς Κερκύρας, ὁ παππούς μου καί ὁ θείος μου, οἱ ὅποιοι διεμαρτύροντο ζωηρῶς ὅτι ἀδίκως κατηγοροῦνται διά τὸν φό- νον τῆς δῆθεν **Μαρίας**, ἐνῶ ἐπρόκει- το διά τήν **Ρουμπίνην Σάρδα**, θυγατέ- ρα τοῦ παπποῦ μου καί ἀδελφῆς τοῦ θείου μου **Σολομών**.

Εἰς τήν Κέρκυρα τότε εὐρίσκειτο ὁ **Κωνσταντῖνος Ζαβιταῖνος**, δικηγό- ρος καί μετέπειτα πρόεδρος τῆς Βου- λῆς τῶν Ἑλλήνων, εἰσαγγελεὺς δέ ὁ τότε πρωτοδικὴς ὀνόματι **Κεφαλάς**. Ἀμέσως μετὰ τὸν φόνο καί γνώστης τῶν πραγμάτων καί τῆς ἀλήθειας ὁ δικηγόρος **Κων/νος Ζαβιταῖνος**, ἐ- ζήτηθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιον νά εἰσάχθῃ εἰς δίκην οἱ κατηγορούμενοι **Χαῖμ** καί **Σο- λομών Σάρδας**. Εἰς τήν δίκην παρου- σιάσθηκε μιά γυναῖκα Χριστιανή, ὑ- ποστηρίζουσα ὅτι οἱ κατηγορούμενοι εἶναι οἱ δολοφόνοι τῆς θυγατέρας τῆς **Μαρίας**.

Μετά ἀπὸ ἀγόρευσιν τοῦ δικηγό- ρου **Ζαβιταῖνου** καί τῶν πραγματι- κῶν στοιχείων πού παρουσίασε στὸ δικαστήριον καί μετὰ τῶν ὧν ἐλέ- χθησαν ὑπὸ τῶν διαφόρων ἄλλων μαρτύρων πού κατέθεσαν τήν ἀλή-θεια καί ὅτι ἡ δολοφονηθείσα δέν ἦτο ἡ **Μαρία** ἀλλὰ ἡ **Ρουμπίνη Σάρδα** καί ἀφού ὁ εἰσαγγελεὺς **Κεφαλάς** ἐπέ- στη ἀκραδάντως ὅτι ἀδίκως κατηγο- ροῦνται οἱ **Σάρδα** καί ὅτι ἡ δολοφονη-θείσα δέν ἦτο ἡ Χριστιανὴ **Μαρία** ἀλ- λά ἡ Ἑβραῖα **Ρουμπίνη Σάρδα**, διετά- χθη ἡ ἀποφυλάκισις τῶν κατηγορου- μένων κατόπιν ἀθωοτικῆς ἀποφάσε-ως τοῦ δικαστηρίου.

Διὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐξεδόθη τότε ἕνα βιβλίον μέ τὸν τίτλον «**Ἀκτὶς φω- τός**». Τό βιβλίον τοῦτο, δυστυχῶς δέν τό ἔχω, διότι μέ τοὺς βομβαρδισμούς

τῆς Κέρκυρας ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τό ἔτος 1943 ἐκάηκε ὅλο τό σπίτι μου μέ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά μου. Ὑπάρχει, ὁ- μως, τό βιβλίον τοῦτο εἰς τήν Δημό-σιον Βιβλιοθήκην τῆς πόλεως τῶν Ἀ-θηνῶν.

Οἱ συγγενεῖς μου, μέ ἀπερίγραπτον πόνον ἐπῆραν τὸν σάκκον μέ τό πτώ-μα τῆς **Ρουμπίνης** καί τό ἔθαψαν εἰς τό Ἑβραϊκὸν Νεκροταφεῖον τῆς **Κερ-κύρας**, εἰς τήν πλάκαν δέ τοῦ μνη-μείου ἐγράφητο, ὅπως ὁ ἴδιος τό ἐδιό-βασα: «**Εὐθὰδε κεῖται ἡ Ρουμπίνη Σάρδα, τὸ γένος Χαῖμ Σάρδα, ἔτων 7, ἀγρίως δολοφονηθείσα ὑπὸ δολο-φόνων οὐδέποτε ἀποκαλυφθέντων, ἐν ἔτει 1891.**».

Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα ἐγίναν διὰ πολιτικούς λόγους, ἐπειδὴ οἱ περισ-σώτεροι Ἑβραῖοι τῆς Κερκύρας ἦσαν ἐναντίον τοῦ κόμματος **Θεοτόκη**, τότε ὑπουργοῦ καί μετέπειτα πρωθυπου-ροῦ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ **Σάρδα** ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ **Θεοτόκη** καί γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τό λόγο ἐπλήρως ἀκριβῶς τήν πολιτικὴ τῶν ἰδεολογία, καθὼς ἀνωτέρω περι-γράφονται τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐ-κείνης.

Ὁ παππούς μου μέ τήν γέννηση τῆς ἀλλῆς θυγατέρας του, μετὰ τό ἐγκλήμα, ἔδωκε εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα **Ντίν**, δηλαδὴ δικαιοσύνη καί γνωρί-ζω πολὺ καλὰ ὅτι τὸν παππού μου, μετὰ ἀπὸ χρόνια, ἡ θεία δίκη τὸν δι-καίωσε.

Ἡ θεία μου **Ντίν** εἶναι ἐνταφια-σμένη εἰς τό Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο τῶν Ἀθηνῶν, μέ τήν φροντίδα τῆς οἰ-κογενείας μου. Εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἐ-δῶ πρό δεκαετίας περίπου, χήρα πλέον ἀπὸ τὸν θανόντα στρατιώτην τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ **Ἰωσήφ Βελ-λέλη**.

Ἡ Κέρκυρα κατὰ τήν ἐποχὴ τοῦ ἐγκλήματος εἶχε Συναγωγὴν (τὴν Ἀ-πουλιανήν, τήν Ἑλληνικήν, τὴν Νεὴν καί τὴν Μεντράς), εἶχε δέ Ἑ-βραϊκὸ πλῆθος περί τὰ 6.000 ἀτο-μα. Μετὰ τὰ διαδραματισθέντα γεγο-νότα, ἐναντίον τοῦ ἐβραϊκοῦ στοι-χείου πολλοὶ ὁμόθρησκοι ἐγκαταστά-θηκαν εἰς τήν Ἰταλίαν (ὡς καί τό πλεῖστον εἰς τήν Τερνέστην), τὴν Αἴ-γυπτον (Κάιρον καί Ἀλεξάνδρειαν), Ἀμερικὴν, Ἀγγλίαν, παρέμειναν δέ εἰς τήν Κέρκυραν περί τὰ 3.000 ἀτο-μα.

Τό Ἑβραϊκὸ στοιχείο τῆς **Κερκύ-ρας** εἶχε ἀναπτύξει ἀξιόλογο δράση εἰς ὅλους τοὺς οἰκονομικοὺς, ἐμπορι-κοὺς, τραπεζικοὺς τομεῖς τοῦ τόπου καί κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους τό ἐβραϊκὸ καί Χριστιανικὸ στοιχείο τῆς Κερκύρας συμφιλιώθηκε μέ ἀποτελε-σμα ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος **Ἀθηναγό-ρας** καί μετέπειτα Πατριάρχης Κων/πόλεως νά ἔχει ἀριστες σχέσεις μέ τήν θρησκευτικὴ ἡγεσία τῆς Ἰσ-ραηλιτικῆς Κοινότητος Κερκύρας. Ἐ-πὶ τούτων δέ οἱ σχέσεις μετὰ τοῦ Ἑ-βραϊκῶν καί Χριστιανῶν εἶχαν βελτιω-θεῖ, ὥστε, ὡς ἐνθυμούμαι, δήμαρχος Κερκυραίων ἐξελέγη (δέν ἐνθυμού-μαι ὁ ἔτος) ὁ ὁμόθρησκος **Μινέρβης**, ὁ ὁποῖος ἐδεξίωθη τὸν **Πρίγκιπα τῆς Ἰουαλίας**, ὅταν αὐτὸς ἐπισκέφθη τὴν Κέρκυραν. Εἰς τήν δεξιῶσιν παρέστη καί ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἰσραηλιτι-κῆς Κοινότητος Κερκύρας καί ὁ ὑπο-φαινόμενος.

Τὴν ἐξ ὁλοκλήρου διακίνησιν τοῦ ἐμπορίου τῆς Κερκύρας εἰς τὰ ὑψό-ματα πρὸ παντὸς τὴν εἶχαν οἱ ὁμό-θρησκοί μου μέ τό σύστημα τοῦ δια-μετακομιστικοῦ συστήματος, πού ἱ-σχυε εἰς τὴν νῆσον. Δηλαδὴ, ἐφέρον-το τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ τὰ ἐξωτερι-κὸν εἰς πολὺ μεγάλας ποσότητας, ἀ-ποθηκεύοντο εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Τελωνεῖου, χωρὶς νά ἐκτελωνισθῶν, καί ὁ ἐκτελωνισμὸς ἐγίνετο κατόπιν μέ τὴν παρουσίαν τῶν ἀγοραστῶν πολλῶν οἰκῶν τῆς Ἑλλάδος καί **Κερ-κυραίων**, πού προσήρχοντο εἰς τίς αἰθουσὰς τῶν διαμετακομίσεων τοῦ Τελωνεῖου, ἔβλεπον τὸ ἐμπόρευμα, ἐκλείοντο οἱ σχετικαὶ συμφωνίαι καί ἐπωλεῖτο τὸ ἐμπόρευμα, χωρὶς νά με-ταφερθεῖ εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν εἰσα-γωγέων, τοιούτοτρόπως δέ ἐξοικονο-μοῦντο πολλὰ ἔξοδα καί ἀποφεύγον-το ταλαιπωρίες, παρεξηγήσεις κ.λπ., ἐκτός αὐτοῦ ὑπῆρχε ἀνταγωνισμὸς, ἐπ' ὠφελεία τῶν ἀγοραστῶν, διότι δέν ἦτο ἀνάγκη οἱ ἀγοραστές νά με-ταβοῦν εἰς τὰ ἐξωτερικὰν διὰ τίς ἀγο-ρὰς τους.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἐκρίνα σκόπι-μον νά τὰ φέρω εἰς γνώσιν τῶν ἀνα-γνωστῶν τοῦ περιοδικοῦ σας. Ζητῶν συγγνώμην ἐάν δέν κατόρθωσα νά τὰ γράψω εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, πού δυσκολεύομαι νά τὴν χρησιμο-ποιήσω».

Μνήμη μιᾶς θλιβερῆς ἐπετείου: 14 Μαρτίου 1943

Συμπληρώνονται μεθαύριο σαράντα τέσσερα χρόνια από τὴν ἐπέτειο τῆς ὁμαδικῆς σύλληψης τῶν μελῶν τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος τῶν Σερῶν ἀπ' τὰ βουλγαρικά στρατεύματα κατοχῆς, σύμφωνα με τὴς διαταγῆς τῶν παρανοικῶν τοῦ Βερολίνου.

Πεντακάσιοι περίπου ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ Σέρρας καὶ τὴ Νέα Ζίχνη, γέροι, ἄρρωστοι, ἔγγυες, παιδιά, χωρὶς διάκριση, μαζί με ὅλους τοὺς ὁμόθρησκους τοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Δυτικῆς Θράκης στάλθηκαν στὴν Πολωνία γιὰ τὴν τελικὴ λύση: τοὺς θαλάμους τῶν ἀερίων.

Στὴ μνήμη αὐτῆς τῆς ἐπετείου δημοσιεύουμε τὸ παρακάτω κείμενο, γραμμένο ἀπ' τὸν συμπολίτη μας κ. Ζακίνο Ρούσσο, πού γλίτωσε ἀπὸ τὴ συμφορά μαζί με τὸν ἀδελφὸ του Μανώλη χάρις στὴν ἔγκαιρη ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ τὰ Σέρρας καὶ τὴ συμμετοχὴ τους στὴν ἀντίσταση.

Ο κ. Ζακίνος Ρούσσο γεννήθηκε ἐδῶ στὰ 1919 καὶ μετὰ τὸ δημοτικὸ

παρακολούθησε μαθήματα καὶ ἀσκήσεις πρακτικῆς γεωπονίας στὸ Ἀγροτικὸ μας ὀργανοτροφεῖο, σὰν ἐξωτερικὸς μαθητῆς.

Προικισμένος με σπάνια φωνή, ἦταν ἐπιλεκτὸ μέλος (τενόρος) στὴ μεικτὴ χορωδία καὶ μαντολινάτα πού διεύθυνε προπολεμικὰ ὁ Γιάννης Βαΐου.

Πολέμησε στὴν Ἀλβανία καὶ μετὰ τὴ φυγὴ του ἀπὸ ἐδῶ, τὴ σύλληψή του στὴν Ἀθήνα καὶ τὴ δραπετεύση του, ἐντάχθηκε στὸν ΕΛΑΣ καὶ πολέμησε στὴν Πελοπόννησο.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, τὸ 1946 ἔφυγε γιὰ τὸ Ἰσραήλ, ὅπου ζεῖ ἀπὸ τότε. Χάρη στὶς γεωπονικὲς του γνώσεις καὶ τὴν ἀφάνταστη ἐργατικότητά του, μετέβαλε μιά γωνιά τῆς ἐρήμου σὲ πραγματικὸ κῆπο τῆς Ἑδέμ.

Με προθυμία ἀνταποκρίθηκε σὲ παράκλησή μας καὶ μᾶς ἔστειλε τὸ παρακάτω κείμενο πού παρ' ὅλο τὸ πέρασμα σαράντα καὶ πλέον χρόνων

Καὶ μιὰ ἐλληνικὴ ἀντίδραση γιὰ τὸ θέμα τοῦ Μοναστηριοῦ τῶν Καρμελιτῶν

Ὁ κ. ΔΗΜ. Σ. BENETHS, δικηγόρος ἀπὸ τὴ Χαλκίδα, ἔστειλε στὸ ΚΙΣ τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

«Ἀγαπητοὶ φίλοι,

Εἶναι γνωστὴ ἡ συγγένεια, ἂν ὄχι ἡ ταύτιση, τῶν πνευματικῶν - ἠθικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἀξιών πού συνδέει τὸν Ἑλληνισμό με τὸ Ἰσραήλ. Εἶναι γνωστὸ ἐπίσης, τὸ κοινὸ φιλοσοφικὸ - ἰδεαλιστικὸ ὑπόβαθρο καὶ ἡ οἰκουμενικότης τῶν στόχων καὶ τῶν ὁραμάτων τῶν δύο λαῶν μας. Κοινὴ ἡ δίψα γιὰ εἰρήνη, ἐλευθερία, δικαιοσύνη, ἀδελφoσύνη, ἀξιοπρέπεια καὶ ἰσότητα ἀνθρώπων καὶ λαῶν.

Βωμοὺς εἰς τὰ αἰῶνια ἔχουν στήσει οἱ λαοὶ μας με τὴς θυσίες τους γιὰ τὰ ἰδανικά αὐτά, καὶ ποταμοὶ τὸ αἷμα πού ἔχυσαν, ἀλλὰ τὸ δικὸ σας ὁλοκαύτωμα θὰ παραμείνει μοναδικό.

Ἄφ' ἑνὸς μὲν γιὰ νὰ διδάσκει τὶς γενιές πού θὰ ἔρθουν καὶ θὰ περάσουν ὅτι ἡ ἱστορία δέν πρόδωσε ποτέ τοὺς λαοὺς πού ἀγωνίζονται με πίστη καὶ συνέπεια, ἀρκεῖ νὰ ξέρουν νὰ στήνουν σὲ γερά βάθρα τὰ ἰδανικά τους καὶ νὰ πίπτουν, ἂν χρειασθεῖ, στὶς ἐπάλξεις τῶν ἰδεῶν τους, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι πολλὰς ἑκατοντάδες θεάνθρωποι πρέπει νὰ σταυρωθοῦν καὶ πολλὰς ἑκατοντάδες (ἴσως χιλιάδες) χρόνια πρέπει νὰ περάσουν ἀκόμη, γιὰ νὰ πάψει τὸ κτήνος νὰ οὐρλιάζει μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ νὰ δικαιώσει τὸν πλάστη του ὁ τελευταῖος.

Ὁ «ἐκ Σιών νόμος καὶ ὁ ἐξ Ἱερου-

σαλήμ λόγος Κυρίου» εἶναι καὶ θὰ εἶναι γιὰ πολὺ ἀκόμη «ρήματα κενά», ἡ δὲ ἀγάπη, ἡ πεμπτουσία αὐτὴ — τῶν ἠθικῶν ἀξιών —, θὰ παραμείνει ὄραμα πού θὰ φλογίζει τὶς ψυχές τῶν ὀλίγων ἑραστῶν τῆς, χωρὶς τὴν ἐξάλειψη τοῦ στείρου ἀντισιωνισμοῦ, πού καλλιεργεῖται με διαφόρους ἐκάστοτε τρόπους ἢ μανδύας καὶ σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα (πολιτικά, πνευματικά, κοινωνικά καὶ θρησκευτικά).

Ὁ ἀντισιωνισμὸς εἶναι ἡ σύγχρονη καὶ πιὸ ὑπουλὴ μορφή ρατσισμοῦ, τὸν ὁποῖο πανάκριβα πλήρωσε ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραήλ καὶ ἡ ἀνθρωπότης ὁλόκληρη, Ἀουσιβιτς, Νταχάου, Μπούχενβαλντ κ.λπ. ἀποτελοῦν αἰῶνια μνημεῖα θηριωδίας, με κάποια δόση ἀδικίας πρὸς τὰ θηρία, γιατί αὐτὰ σκοτώνουν γιὰ νὰ ζήσουν καὶ δέν ἐξοντώνουν ὁλόκληρα γένη καὶ φυλές χάριν τοῦ Μολώχ καὶ τοῦ θανάτου.

Σ' αὐτὰ τὰ σύμβολα τῆς ντροπῆς, ὁ ἄνθρωπος κατέβηκε κάτω ἀπὸ τὸ κτήνος κι ἀκόμη δέν ἔχει ἀποκαταθεῖ, ἀλλὰ οὐτε καὶ πρόκειται νὰ τὸ ἐπιτύχει.

Οἱ ἐνοχῆς τὸν κάνουν νὰ θέλει καὶ νὰ ἐπιδιώκει, πάση θυσία καὶ παντὶ τρόπῳ, νὰ ὑποβαθμίσει τὸ ΣΟΑ (ὁλοκαύτωμα) καὶ τὸ Ἀουσιβιτς (ὅπως οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ σημερινοὶ σύμμαχοί τους ἔπραξαν με τὸ Νταχάου), στήνοντας ἔτσι τὸ Καρμελίτικο Μοναστήρι στὸ χῶρο τοῦ «θεάτρου του» δηθεν. Ἔτσι, οἱ γενιές τοῦ 2200 π.χ. θὰ

λένε: «Ἐδῶ ἦταν μοναστήρι... Δέν ἦταν Ἀουσιβιτς». Ἔτσι νομίζουν μερικοὶ πὼς θὰ σβήσουν τὶς μνήμες.

Εἶναι φανερό καὶ κρουστάλλινο πλῆον, ὅτι τὸ πλέγμα ἐνοχῆς, κατὰ Γιάσπερς, σὰν ὀριακὸ σημεῖο ἀνθρώπινης θελήσεως λειτουργεῖ ἀτέγκτως καὶ προσδιορίζει τὸ σύγχρονο προσωπεῖο τοῦ ἀντισιωνισμοῦ.

Μιλᾶω γιὰ πλέγμα ἐνοχῆς, γιατί στὸ τέλος - τέλος, χωρὶς τὸ ἀντισιωνιστικὸ πνεῦμα πού προϋπῆρξε τοῦ ναζισμοῦ (σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα) καὶ πού δυστυχῶς ὑπάρχει ἀκόμη σὲ ὀρισμένους, δέν θὰ στήνονταν οἱ αἰῶνιοι βωμοὶ τοῦ αἵσχους. Οἱ βωμοὶ αὐτοὶ πρέπει νὰ διατηρηθοῦν, γιὰ νὰ μὴ ξανασηθοῦν ΠΟΤΕ μὰ ΠΟΤΕ ἄλλοι καὶ νὰ διδάσκουν τοὺς λαοὺς πού ὁδηγεῖ ὁ φανατισμὸς, ἡ μισαλλοδοξία, οἱ ἀντι...-ισμοὶ καὶ ὁ ρατσισμὸς.

Γιὰ νὰ υπάρξει εἰρήνη καὶ ἀδελφότης στὸν πλανήτη μας, θὰ πρέπει οἱ κάθε λογῆς ἀντι-ισμοὶ (με πρῶτο τὸν ἀντισιωνισμό) νὰ περάσουν στὸ περιθώριο καὶ νὰ μάθουν οἱ ἄνθρωποι νὰ συνυπάρχουν εἰρηνικά καὶ ἀδελφωμένα με τοὺς συνανθρώπους τους πού ἀνήκουν σὲ ἄλλο ἔθνος, σὲ ἄλλη φυλὴ, σὲ ἄλλη θρησκεία.

Αὐτὲς τὶς λίγες σκέψεις μοῦ ἔδωσε τὸ ἐρέθισμα νὰ κάνω ὁ ἀγώνας σας γιὰ τὴ ματαίωση τῆς ἱδρύσεως τοῦ Καρμελιτικοῦ Μοναστηριοῦ στὸ Ἀουσιβιτς, στὸν ὁποῖο συμπαρίσταμαι ὁλοψύχως καὶ ἐνθέρμως».

πού λείπει από την Ελλάδα, ή ευκολία της χρήσης της γλώσσας, ή γλαφυρότητα και ή πολλαπλή ευαισθησία του είναι έντυπωσιακή.

Η ένταση της ζωντανίας του είναι τέτοια, που νομίζει κανείς πως και ο Ζακίνος είναι μέσα στο караβάνι που σχηματίστηκε στην οδό Σωκράτους (Αθανασίου Αργυρού) και οδηγεί απροειδοποίητα στο θάνατο.

Τό δημοσιεύουμε χωρίς φραστικές διορθώσεις, με δύο μόνο ιστορικές παρατηρήσεις: ο πνιγμός των ομοθησικών του στο Δούναβη δεν έχει ακόμη ξεκαθαριστεί. Βουλγαρικές πηγές αναφέρουν πως ολόκληρος ο έβραϊκός πληθυσμός των κατεχομένων απ' αυτούς ελληνικών εδαφών της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, παραδόθηκε στη Βιέννη όπου στάλθηκε με τέσσερα ποταμόπλοια απ' το επιδουναβείο λιμάνι του Λόμ. Από κει, σιδηροδρομικώς, μέσω Κατοβίτσας έφθασε στο στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα, 120 χλμ. Β.Α. της Βαρσοβίας, όπου και βρήκε το φρικτό θάνατο στους θαλάμους των αερών.

Τό φοβερό αυτό στρατόπεδο, λίγο πριν φθάσουν οι Ρώσοι, κατεδαφίστηκε απ' τους Γερμανούς, ή έκτασή του ισοπεδώθηκε, οργώθηκε και σπαρθηκε για να εξαλειφθεί κάθε ίχνος του.

Κατά σύμπτωση, πριν λίγες μέρες άρχισε στην Ιερουσαλήμ ή δίκη του διοικητή αυτού του στρατοπέδου, λεπτομέρειες όμως δεν μας είναι ακόμα γνωστές.

Η δεύτερη παρατήρησή μας είναι πως τό αναφερόμενο «... σκοποί, περίοια γέμισαν ή μικρή συνοικία, που γιά πρώτη φορά φωτίζεται ύστερα από ή μέρα που είχε άρχισι ο πόλεμος...», έρχεται σε αντίθεση με την επίσημη έκθεση των καθηγητών των πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης Γ. Παπασταύρου και Γ. Μπακαλάκη (Ατrocités Bulgares - Athens 1945 σ. 60), όπου βλέπουμε πως ή επιχείρηση της σύλληψης των Έβραίων έγινε με πλήρη ασκότηση...

Νίκος Ζ. Νικολάου

* * *

Έφυγα από τά Σέρρας τό Σεπτέμβριο του 1941 κι άφησα σ' αυτή τό πνεύμα και την ψυχή μου έφ' όρου ζωής. Κι έτσι, όταν έμαθα τό όλοκαύτωμα της οικογένειάς μου κι όλων των ομοθησικών, ή ψυχή μου έζησε τό δράμα των δυστυχισμένων ύπαρξεων κείνης της νύχτας του Μάρτη τό 1943.

Τό σκοτάδι είχε άπλώσει από χωρίς τά μαύρα του φτερά, άγκάλιασε μέ τό βαρύ μανδύα του όλη την πλάση και βάρυνε πιό πολύ τίς καρδιές των πολιορκημένων σκλάβων. Ο βοριάς πού φύσαγε μέ μανία και μέ στανικό μούγκρισμα θαρρείς και άπάγγελλε τον... επικήδειο.

Περασμένα μεσάνυχτα ή ήσυχία διακόπτεται από την έξόρμηση των βουλγάρων κατακτητών. Φυλάκια, σκοποί, περίπολα γέμισαν ή μικρή συνοικία, πού γιά πρώτη φορά φωτίζεται ύστερα από ή μέρα πού είχε άρχισι ο πόλεμος. Ποιός ξέρει πόσα έπιτελικά γραφεία και πόσοι διπλωματούχοι της σχολής πολέμου άσχολήθηκαν γιά νά καταρτίσουν τό έξοντωτικό τους σχέδιο. Κι όλα αυτά γιά νά αντιμετώπισουν ένα άπροσπάτευτο κοπάδι.

Οι σκλάβοι έζυπνησαν μέσα στό κρύο, οι καρδιές χτυπούσαν από κακή προαίσθηση στην άναμονή της συμφοράς.

Γρήγορα, όλα μηχανικά. Τά αίμοβόρα τσιράκια των Ούνων άρχισαν μέ μεγάλη έπιτηδειότητα την έφαρμογή της μακάβριας άποστολής τους.

Η μότα κτυπάει στά παγωμένα δρομάκια και τά σκυλιά μπαίνουν στά σημαδεμένα σπίτια κι εκεί μαζεύονται όλοι οι ΣΗΜΑΔΕΜΕΝΟΙ. Είμασταν έμεις... οι Έβραίοι. Αρχίζει ο χορός του θανάτου.

Οι μητέρες μέ τά μικρά στά χέρια, κι άλλες πού τά είχαν μέσα στην κοιλιά τους και δεν είχαν γεννηθεί ακόμα, οι γέροι, οι άρρωστοι και οι άνάπηροι της Άλβανίας... όλοι στό δρό-

μο, στό κρύο, στην παγωνιά και οι αίμοσταγείς φύλακες σάν τίς ακρίδες μέ τά όπλα τους άπειλούνε κάθε καθυστέρηση.

Οι φωνές και οι σπαραγμοί πού γέμισαν την άτμόσφαιρα σταμάτησαν γρήγορα, μόνο τά μικρά άθώα εκείνα πλασματάκια σφίγγονταν στην άγκαλιά των μανδύων, και εκείνες τά λούζουν μέ δάκρυα, χωρίς νά μπορούν ν' άρθρώσουν μιά λέξη στά έρωτήματά τους... πού πάμε μαμά... μπαμπάκα γιατί δεν μου μιλάς... ήταν τό παράπονο του μικρού και οι γονείς τό σφίγγανε στην άγκαλιά τους... ήξεραν ότι ήταν τά τελευταία.

Βαδίζαμε μέ τό τραγικό μουσικό έμβατήριο πού σχηματίζουν τά κλάματα και οι βουβοί σπαραγμοί.

Οι κατακτητές, τ' ανώρινα κτήνη σπρώχουν τό ανθρώπινο κοπάδι πού σταθμεύει σ' ένα έργοστάσιο έξω από την πόλη. Ήταν ακόμη νύχτα, μιά νύχτα έφιαλτική, γεμάτη κακουργήματα. Κυριαρχεί μιά τέτοια κατάσταση πού τό μπουλούκι αυτό άρχισε ν' άμφιβάλει γιά την ανθρώπινη καταγωγή του. Ή άμφιβολία αυτή κατέληξε νά γίνει συνείδηση πού γρήγορα, άφου ή μεταχείριση έπαψε νά έχει κάθε σχέση μέ τον ανθρωπισμό. Πίστεψε πιά τό παραδομένο κοπάδι στην τραγική του μοίρα κι όπως ήταν έπόμενο, ακολουθεί άσυναισθητα την πορεία γιά την όλοκλήρωση της συμφοράς.

Ξημέρωσε και μέ τό φώς της ημέρας βλέπουμε ο ένας τον άλλον, ένωμένοι από την ίδια τύχη.

Θά ήταν άληθινά νεκροταφείο από ζωντανές ύπάρξεις, αν ή σιωπή δεν την διέκοπταν κάθε τόσο οι διαμαρτυρίες των μικρών.

Παιδάκια πού μόλις είχαν γεννηθεί και δεν ήξεραν παρά μόνο νά κλαίνε, άλλα πού άρχισαν νά άρθρώνουν μερικές λεξούλες, τίς πρώτες πού πρόλαβαν νά μάθουν στη ζωή και άλλα μωρά πού γελοούσαν τόσο όμορφα, πού δεν σε επέτρεπαν νά ξε-

χνάς ότι κάποτε ήσουν και σύ άνθρωπος...

Κι ύστερα οι μάνες: ή μητέρα πού έβλεπε τό σπλάχνο της νά ύποφέρει και νά χάνεται μαζί της... τόσο άδικα... και τά κορίτσια, οι όμορφες παρθένες μέ τά χιλιάδες χρυσά τους όνειρα. Οι άνδρες: μέσα σ' αυτούς πολεμιστές πού γύρισαν από τό Άλβανικό μέτωπο, νά παραδίδονται άμαχητί στά χέρια των βουλγάρων φασιστών.

Σ' ένα μυαλό πού όλα θολώνουν, παύει ή λειτουργία της σκέψης, τό μόνο πού παρακαλεί κανείς είναι όπως τό μοιραίο έπισφραγίζει γρήγορα τό σκληρό δράμα, σάν λυτρωτής σωτήρας της τρομερής τυραννίας.

Τέλος... τελειώνει ένας λαός. Τό σήμα κινδύνου εκπέμπεται από τίς άπελπισμένες καρδιές... ποιός όμως ν' ακούσει.

Έτσι χάθηκαν γιά πάντα οι Έβραίοι κάτοικοι της οδού Σωκράτους στά Σέρρας: βουβάθηκε τό σχολείο, τά παιδιά πού του 'διναν ζωή δεν ύπάρχουν πιά, στη συναγωγή δεν ύπάρχουν προσκυνητές, τά έμπορικά έξαφανίστηκαν.

Ο Δούναβης, τό ποτάμι πού διασχίζει την πολιτισμένη Εύρώπη, ύπηρξε ο ύγρός τάφος των χιλιάδων άγαπημένων μας άδελφών.

Πέρασαν τά χρόνια, ο φασισμός ξεψύχησε. Έμεις πού μέيناμε, γεννήσαμε μέ τρομερούς πόνους, θυσίες και κάθε είδους στερήσεις ένα καινούργιο κράτος. Τό Ίσραήλ.

Σ' αυτούς πού χάθηκαν άδικα και σ' αυτούς πού ήρωικά και μέ άυτοπάρνηση πέσαν στους άτέλειωτους πολέμους, έναναλαμβάνω τά λόγια του άείμνηστου ποιητή: Σύν πού στερήθηκες τό φώς ξύπνα νά δείς τον ήλιο ξύπνα νά δείς τό αίμα σου πού έγινε βασιλεία.

Άπό την έφημερίδα Παρατηρητής - Σερρών, 2.3.1987



עץ חיים היא

Δένδρον ζωης ειναι η Τορά..
(Παροιμ. 3:18)